

PROF. KR. KURE ja B. SÜÜT

# EESTI KEELE GRAMMATIKA

I

KESKKOOLI VIII KLASSILE

RK „PEDAGOOGILINE KIRJANDUS“ □ TALLINN 1946



Professor KR. KURE ja B. SÖÖT

# EESTI KEELE GRAMMATIKA

I

KESKKOOLI VIII KLASSILE

*RK*

„PEDAGOOGILINE KIRJANDUS“

---

TALLINN 1946

TARTU ÜLIKOOLI  
RAAMATUKOGU

## S a a t e k s .

Järgnevas eesti keele grammatikas keskkoolile on autorid teinud endile ülesandeks alustada eesti grammatika vabastamist puhtformalistlikust ainekäsitlest ja siduda senisest tunduvamalt pakutavat harjutuste ja näidete materjali tänapäevaelu sotsialistliku sisuga. Seejuures on hoidutud sidet kaotamast endise eesti kooligrammatikaga (B. Söödi toimetatud „Eesti keele grammatika I—III, 1945, mis rajaneb varasemaile kõige tulemuslikumalt praktilist õigekeelsusravi teostanud kooligrammatikaile), mille liigitussüsteem ja harjutusmaterjal, niivõrd kui see on olnud vastuvõetav, on üle kantud ka käesolevasse teosesse.

### Autorid.

### Lühendite ja märkide seletus.

ains. = ainsus  
da - inf. = da - infinitiiv  
e. = ehk  
g = en. genitiiv  
ill. = illatiiv  
jm. = ja muud  
jne. = ja nii edasi  
jt. = ja teised  
kk. = käändkond  
knv. = kõneviis  
kse - olevik = umbisikulise tegumoe  
kindla kõneviisi olevik  
l. = loe!  
lk. = lehekülj  
ma - inf. = isikulise tegumoe ma -  
infinitiiv  
mitm. = mitmus  
nn. = niinimetatud  
nom. = nominatiiv  
nud - part. = isikulise tegumoe  
mineviku partitsiip  
näit. = näiteks  
p. = pööre

part. = partitiiv  
pk. = pöördkond  
s.o. = see on  
tav - part. = umbisikulise tegumoe  
oleviku partitsiip  
tgm. = tegumood  
tud - part. = umbisikulise tegumoe  
mineviku partitsiip  
vrd. = võrdle!  
vt. = vaata!  
Ø tähendab puudumist või kadu  
' vokaali kohal tähendab pearõhku  
(näit. lügemine)  
' vokaali kohal tähendab kõrvalrõhku  
(näit. lugemine)  
' konsonandi kohal või kõrval tähendab  
konsonandi peenendamist  
(näit. kur'k, kot't)  
' silbi ees tähendab järgneva silbi  
(ja sõna) ülipikkust (näit. 'aasta)  
~ tähendab kõrvuti olevate vormide  
vaheldumisi esinemist.

## Grammatika mõiste, eesmärk ja liigitus.

Grammatika on kreeka keelne sõna, mis esialgu tähendas lihtsalt „oskust lugeda ja kirjutada“, kuid juba väga ammu hakkas ta ka tähendama erilist teadust, mis uurib ühe või teise keele seadusi. Järelkult juba vanad kreeklased olid teadlikud sellest, et ei saa edukalt õppida kirjakeelt ilma grammatikata, s. o. ilma keeleteaduseta. Et osata sildu ehitada, peab tundma mehaanika seadusi, et hästi vallata kirjakeelt, peab tundma keele seadusi. Peale selle puhtpraktilise tähtsuse on grammatika õppimisel ka veel teine eesmärk. Meie keel on tihedalt seotud meie mõtlemisega. Keelt ja tema seadusi tundma õppides tungime ühtlasi ka meie mõtlemise laboratooriumi. Seepärast on grammatika õppimisel suur üldhariduslik tähtsus. Küllalt tähtis on ka veel see asjaolu, et emakeele seaduste tundmaõppimisega saame kergemini aru ka teiste keelte seadustest. Seega võime öelda, et emakeele grammatika õppimine valmistab meid ette võõrkeelte õppimisele.

Grammatika jaguneb järgmisteks osadeks: **häälikuõpetus** (foneetika), **vormiõpetus** (morfoloogia), **tuletusõpetus** (derivatsioon) ja **lauseõpetus** (süntaks). Foneetika (kreeka keelsest sõnast *fonē* — hää) uurib häälikuid, mis ühes või teises keeles on tarvitusel. Morfoloogia (kreeka keelsest sõnast *morfe* — vorm) uurib sõnade liike ja muutmist. Süntaks (kreeka keelsest sõnast *syntaxis* — ehitus, kord) uurib lauseehitust. Derivatsiooniõpetus käsitleb sõnade tuletamist.

# A. Häälikuõpetus.

## I. Häälik ja täht.

### Kõnehäälikud.

1. Tööprotsessis ja teistes ühiskondlikes toiminguis on inimesed teatavais suhetes üksteisega. Suhtlemisvahendiks on keel. Keele abil väljendavad inimesed oma mõtteid. Keel ja mõtlemine on teineteisega seotud, nii et ei ole keelt ilma mõtlemiseta ega mõtlemist ilma keeleta. Nad on koos tekkinud ja arenenud.

Inimeste kõne koosneb lausetest. Igas lauses on väljendatud mõte. Laused koosnevad sõnadest. Sõna on häälikute kogu, millel on iseseisev tähendus. Nii on lauses „Ma loen kirja“ kolm iseseisva tähendusega sõna. Esimene sõna koosneb kahest, teine neljast ja kolmas viiest häälikust.

Häälik nagu igasugune heli üldse tekib heliseva keha võnkumisest, mille tagajärjel õhus tekivad lained, mida kõrv tajub kui heli. Häälikud tekivad kõneorganite abil. Väljahingamisel õhk läheb kopsust hingekõri kaudu kurku, kus asuvad häälepaelad. Kui õhu väljavoolamisel häälepaelad on pingul ja värisevad, siis tekib heli. Nii näiteks tekivad häälikud *a, o, i, l, v*. Kui aga häälepaelad ei ole pingul ja häälepilu on laialt avatud, siis ei teki heli, vaid ainult kahin suuruumis. Nii tekivad häälikud *s, h, p, t, k*. Kurgust tuleb õhk välja läbi suu, vahel ka läbi nina (*m, n*). Suuruumi maht ja vorm muutuvad häälikute hääldamisel selle järgi, kuidas on keele ja huulte seisund. Ühtede häälikute hääldamisel läheb õhk vabalt läbi suu (näiteks *a, o*). Teiste häälikute hääldamisel tekivad suus mitmesugused tõkked keele ja huulte seisundi tõttu (näiteks *s, t*). Keeleots võib olla ülemiste hammaste vastu surutud (*t*), keeleselg vastu kõva suulage tõstetud (*j*) või keelepära vastu pehmet suulage asetatud (*k*). Huuled on kas torus ja ettepoole lükatud (*ö, ü*) või lihtsalt avatud (*a, ä*), või koguni suletud (*p, m*). Sellest näeme, et häälepaelte osavõtu, suuruumi avause ning keele ja huulte seisundi järgi saame mitmesuguseid häälikuid. Niisiis võime öelda,

et ühed häälikud koosnevad ainult helist (*a, e, i, o, u, õ, ä, ö, ü*), teised helist ja kahinast (*j, l, m, n, r, v*) ja kolmandad ainult kahinast (*s, h, p, t, k*).

Hääliku kirjalikku märki nimetatakse täheks. Häälikuid hääldame ja kuuleme, tähti näeme, loeme ja kirjutame.

## Võõrkeelsed häälikud ja tähed.

2. Üliõpilased õpivad filosoofiat ja zooloogiat. Selles brošüüris on Voznessenski ettekanne neljanda viie aasta plaanist. Prožektorid valgustasid väljakut.

Eesti keeles tarvitatavais rahvusvahelistes ja laensõnus võivad esineda järgmised eesti keelele mitteomased häälikud, mida märgitakse kirjas järgmiste tähtedega:

**f** (l. ef), **š** (l. ša), **z** (l. ze), **ž** (l. že).

**[F,f]** *Fotograafia, geograafia, fakt, följeton, film, filosoofia, füüsika, professor, grammofon, referaat, fantaasia.*

3. **Ülesanne.** Leida nende rahvusvaheliste sõnade tähendus, tarvitades abivahendina vajaduse korral mõnd võõrsõnade sõnastikku<sup>1</sup>!

4. Keeles juba kodunenud vanemais laensõnus on meil *f*-i asemel *v* või *hv*: *vorm, vürst, karavin, kihvt, konverents, vundament, kohv, sohva, paragrahv, ahv, puhvet, ohver, trahv, tahvel.*

Tähelepanu! *hv*-d ei tohi hääldada *f*-iks, näit. *ahv* (l. ah-v, mitte: aff).

5. **Harjutus.** Kirjutada kriipsu asemele kas *f*, *v* või *hv*, nagu on nõutav!

A—i nimetatakse ka pärdikuks. Kivigi võib li—ida läikima. Kõneleja ees laual seisis veega täidetud kara—in. Talupojad uurisid paragra—ide kaupa seadust. —üüsika kuulub loodusteaduste hulka. —ilosoofiapro—essor sõitis kon—erentsile. Rajage oma maailmavaade marksismi-leninismi —undamendile. Oleks soovitav, et —otograafia leiaks meie õppiva noorsoo keskel rohkem pinda. O. Luts on kirjutanud palju häid —öljetone.

<sup>1</sup> E. Muuk, Väike õigekeelsus-sõnaraamat; A. Kõrv, Õpilase võõrsõnastik; H. Haljaspõld, Väike võõrsõnastik.

Nõukogude —ilmid mõjuvad vaatajaisse arendavalt. Üksteise järel läbis kolm suusatajat —inišijooe.

6. [Š, š] Šveits, brošüür, kliše, plüüs, šabloon, šahh, šokolaad, šotlased, dušš, tušš.

7. Ülesanne. Leida nende sõnade tähendus!

8. Tähelepanu! Ühendeid *sp* ja *st* võõrsõnus hääldame eesti keeles *sp*-na, *st*-na (mitte *šp*-na, *št*-na), näit.: *sport* (l. sport, mitte: šport), *stiil* (l. stiil, mitte: štiil), *spetsialist* (l. spetsialist), *streik* (l. streik).

9. [Häälikühend tš] *Tšello, tšekk, gletšer, Tšeljabinšk, Kertš.*

10. Ülesanne. Leida nende sõnade tähendus!

11. Ülesanne. Leida lisaks eelmistele veel viis sõna, mille des esineb š, kasutades selleks vastavaid sõnaraamatuid!

12. [Z, z (heliline s, mitte ts!)] *Zeniit, zlott, zooloogia, Zola.*

13. Ülesanne. Leida nende sõnade tähendus!

14. [Ž, ž (heliline š)] *Loož, žest, montaaž, žurnaal, žürii, oranž, prožektor, süžee.*

15. [Häälikühend dž] *Džungel, džentlmen, Mandžuuria, džäss.*

16. Ülesanne. Leida kõigi nende sõnade tähendus!

17. Ülesanne. Leida lisaks eelmistele veel viis sõna, mille des esineb ž, kasutades selleks vastavaid sõnaraamatuid!

18. Keeles juba kodunenud laensõnus esineb š, ž ja ž asemel harilikult s, näit.: *masin, horisont, insener, manset, sinel jne.*

19. [Häälikühend ts] Paljudes vöör- ja laensõnades esineb sõna algul ka häälikühend *ts*: *tsement, tsektor, tsestrum, tsestraalne, tsestremoonia, tsirkus, tsitaat, tsükloon.*

20. Ülesanne. Leida nende sõnade tähendus!

21. Harjutus. Kirjutada kriipsu asemele s, ts, š, tš, z või ž, nagu on nõutav!

Külaliste pakuti —okolaadi. Hiljuti külastas meie linna —irkus. Lõunamail leiduvaid tihnikuid nimetatakse d—ungli- teks. Õpilase kirjandis leidis palju pikki —itaate. Külas- tasime oma õpireisil ka Kunda —emendivabrikut. Toas leidis üks diivan ja kaks ku—etti. Autode jaoks ehitati uus garaa—. Avaldati mitu bro—üüri. Piltide trükkimiseks kasutatakse kli—eid. Kõneleja armastas palju —estikuleerida. Meisterliku —ellomänguga suutis kunstnik võita kõigi kuulajate südamed. Meie kooli kirjandusvõistluse —üriisse kuulusid kolm õpetajat ja kaks vanema klassi õpilast. Meie õpime —ooloogiat.

### C, c; Č, č; Q, q; W, w; X, x; Y, y.

22. Vöörnimeses ja vöörkeelseis kõnekäändudes võivad esineda veel vöörtähed **c** (l. tse), **č** (l. tše), **q** (l. ku), **w** (kaksik-v), **x** (l. ics) ja **y** (l. üpsilon).

**[C, c]** Tähte *c* hääldatakse tagavokaalide ja konsonantide ees *k*-na, mujal *ts*-na:

- 1) *Cato* (l. kato), *cum laude* (l. kum laude = kiitusega);
- 2) *Caesar* (l. tseesar), *Cicero* (l. tsii tsero), *Celsius* (l. tselsius).

**[Č, č]** č-d hääldatakse nagu *tš*-d: *Čaikovski*. Tema asemel kirjutataksegi meil tavaliselt *tš*: *Tšaikovski*.

**[Q, q]** See täht esineb koos *u*-ga (*qu*) ja ühendit *qu* tuleb hääldada *kv*-na: *Quintus* (l. kvintus), *Lindequist* (l. lindekvist).

Märkus 1. Üldnimeses asendatakse *qu kv*-ga, näit.: *kvart*, *kvint*, *kvaliteet*, *akvarell*.

**[W, w]** *w*-d hääldatakse enamasti *v*-na: *Kreutzwald* (l. kröits- vald), *Wiedemann* (l. viidemann). Ainult inglise keelest pärit- olevais pärisnimeses hääldatakse *w*-d *u*-na: *Ö. Wilde* (l. uaild).

Märkus 2. Eesti tegelaste saksa päritoluga nimeses tuleb tarvitada *w*-d siis, kui nimi peale selle sisaldab veel muid vöörtähti.

**[X, x]** *x*-i hääldatakse *ks*-ina: *Marx* (l. marks), *Xerxes* (l. kserkses), *Xanthippe* (l. ksantippe), *Xenophon* (l. ksenofon).

Märkus 3. Kodunenud vöörsönades ja pärisnimeses asen- dab *x*-i *ks*, näit. *marksism*, *eksam*, *eksport*, *ksülofon*, *Alek- sander*, *Maks*.

**[Y, y]** *y*-i hääldatakse tavaliselt *ü*-na: *Pythagoras* (l. püthagoras), *Jyväskylä* (l. jüväskülä). Inglise keeles vokaali ees on ta *j*: *New-York*.

Märkus 4. Üldnimedes asendatakse *y* enamasti *ü*-ga, näit.: *süntaks*, *füüsika*, *tüüp*, *süsteem*, *lüürika*, *polütehnikum*.

## T ä h e s t i k .

23. Kõiki keeles esinevaid tähti kindlas järjekorras nimetatakse tähestikuks e. alfabeediks.

Eesti tähestik (ühes võõrtähtedega) on järgmine:  
**a, b, c, č, d, e, f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, q, r, s, š, z, ž, t, u, v, w, õ, ä, ö, ü, x, y.**

Pidada meeles kõik 33 tähte antud järjekorras!

24. **Harjutus.** Panna tähestikulisse järjekorda järgmiste kirjanike perekonnanimed (ühise perekonnanime korral ka eesnimede järgi):

Fr. R. Faehlmann, Fr. R. Kreutzwald, C. R. Jakobson, A. Jakobson, L. Koidula, M. Veske, E. Bornhöhe, J. Bergmann, K. E. Sööt, Jakob Liiv, Juhan Liiv, A. Kitzberg, E. Vilde, E. Särgava, Fr. Tuglas, O. Luts, J. Semper, A. H. Tammsaare, J. Barbarus, J. Kärner, M. Raud, J. Sütiste.

Juhend. Töö lihtsustamiseks kirjutada algul iga nimi eri paberilehekesele, panna need tähestikulisse järjekorda ja kanda siis vihikusse.

## H ä ä l i k u t e l i i g i t u s .

25. **Vokaalid ja konsonandid.** Häälikud jagunevad vokaalideks ehk täishäälikuiks ja konsonantideks ehk kaashäälikuiks.

Vokaalid on seesugused häälikud, mille hääldamisel õhk läheb vabalt, ilma takistusteta läbi suuruumi. Nad võivad iseisvalt, ilma teiste häälikute abita moodustada silbi. Näiteks *e-ma*, *a-ga*, *i-lu*, *e-nam*. Eesti keeles on järgmised vokaalid: *a, e, i, o, u, õ, ä, ö, ü.*

Vokaale liigitame selle järgi, kui palju suu on avatud ja missuguses seisundis on keel ning huuled. *a* ja *ä* hääldamisel on keel madalal suuruumis ja suu on tugevasti avatud. *o, e, õ, ö* hääldamisel on keel suuruumis keskjoonel ja *i, u, ü* hääl-

damisel on keel suurumis kõrgele tõstetud. *o, u, õ, ü* hääldamisel on huuled ettepoole torus.

*a, o, u, õ* hääldamisel on keel suurumis tagapool, — need on tagavokaalid. *e, i, ä, ö, ü* hääldamisel on keel suurumis eespool, — need on eesvokaalid.

Eesti kirjakeeles ei esine *o, õ, ä, ö* kaugemal esimest silpi.

Märkus. Lõuna-eessti murretes esinevad need vokaalid ka järgsilpides, näiteks *talo, sündümä, kõnõ*. Rahvusvahelistes ja laensõnades võivad need häälikud esineda järgsilpides, näiteks *sekretär, brošüür, soolo*.

Konsonandid on seesugused häälikud, mille hääldamisel õhk leiab suurumis mingi takistuse. Nad moodustavad silbi ainult vokaalide abil. Konsonante liigitatakse selle järgi, kuidas suu on avatud ja kus kohas suurumis tekib õhuvoolule takistus.

*p, t, k* on sulghäälikud, seepärast et nende hääldamisel teatavad kõneorganid on kokku surutud (*p* hääldamisel huuled, *t* hääldamisel keeleots ja ülemised hambad, *k* hääldamisel keeleselg ja suulagi).

*s, h, j, v* on pilu- ehk hõõrhäälikud. Nende hääldamisel õhk pääseb suus läbi pilu, mis teatavate kõneorganite vahel tekib ja hõõrumise teel hääliku moodustab (*s*-i hääldamisel keeleotsa ja ülemiste igemete vahel, *j*-i hääldamisel keeleselja ja suulae vahel, *v* hääldamisel ülemiste hammaste ja alumise huule vahel, *h* tekib kurgus).

*r* on värihäälik ja *l* on külghäälik (*r*-i hääldamisel keeleots väriseb, *l*-i hääldamisel õhk läheb keele külgi mööda läbi suu).

*m* ja *n* on ninahäälikud, seepärast et nende hääldamisel läheb õhk läbi nina.

Märkus. Kui *n*-tähele järgneb *g* või *k*, siis ei hääldata *n* keeleotsa ja hammaste abil, nagu sõnas *lind*, vaid keelepära ja suulae abil, näiteks *king, lõng, kangas, rüngas, ränk, pank, künkad*.

| Vokaalide tähed                              | Konsonantide tähed                                                                   |
|----------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------|
| <i>a, e, i, o, u</i><br><i>õ, ä, ö, ü, y</i> | <i>b, c, č, d, f, g, h, j, k, l, m,</i><br><i>n, p, q, r, s, š, z, ž, t, v, w, x</i> |

26. **Harjutus.** Kriipsutada alla järgnevas palas kõik konsonandid!

Esmajärgulist tähtsust kõigis meie maa edusammudes omab Nõukogude rahvaste sõprus. Missugust meie elu ja võitluse nähtust või sündmust meie ka ei vaatleks, igal pool tunnetame seda.

27. Helilised ja helitud häälikud. Nagu eespool nägime, jagunevad kõik meie kõnehäälikud koosseisu poolest kahte liiki — helilisteks ja helituteks. Helilised on seesugused häälikud, mille hääldamisel häälepaelad värisevad. Nende hulka kuuluvad kõik vokaalid ja umbes pooled konsonandid.

Helitud on seesugused häälikud, mille hääldamisel häälepaelad ei värise ja mis koosnevad ainult kahinast. Siia kuulub ainult osa konsonante.

Kas häälik on heliline või helitu, saame teada sel teel, et paneme sõrme kõrisõlmele selle või teise hääliku hääldamise ajal. Kui tunneme seejuures kõrisõlmes väikest värinat, on häälik heliline, vastasel korral aga helitu. Seda võib ka teisit. järele katsuda. Kui hääldamise ajal käed kõrvadele panna, siis on helilise hääliku hääldamisel peas kõminat kuulda. Helituid häälikuid ei saa laulda.

| Heliliste häälikute tähed                               | Helitute häälikute tähed                                               |
|---------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------|
| Kõik vokaalid: a, e, i, o,<br>u, õ, ä, ö, ü, y.         | Järgmised konsonandid:<br>b, p, d, t, g, k, h, f, s,<br>š, c, č, q, x. |
| Konsonantidest järgmised:<br>j, l, m, n, r, z, ž, v, w. |                                                                        |

28. **Harjutus.** Kriipsutada alla kõik helitute häälikute tähed järgmisis lauseis!

Kõik nurjatud kallaletungijad väärab me lahinguis kasvanud võimas armee. Stalinis näevad Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu rahvad oma sangarluse kehastust.

*ρ, t, k* sõna algul.

29. Nagu teada, kirjutatakse eesti omis sõnus sõna algul alati *ρ, t, k* (ka liitsõnus iga sõnaosa algul), näiteks: *kaubastu*,

*talund, piduline, puhkepäev, talutöö, käsikiri, õunapuu, peotäis, mõnikord, tagurpidi, niikuinii.*

*b, d, g* ja *p, t, k* on ühtede ning samade *p, t, k* -häälikute tähed. Ainult *b, d, g* on nõrkade ehk lühikeste, aga *p, t, k* tugevate ehk pikkade *p, t, k* -häälikute tähed. Sõna algul hääldatakse *p, t, k* tavaliselt nõrgalt ja lühidalt, nagu *b, d, g* sõna sees.

Võrrelda: *pudi* — *tibu, taba* — *pada, lagi* — *kilu*, kus *p, t, k* sõna algul ja *b, d, g* sõna sees loetakse ühtemoodi.

Võrrelda *b, d, g*-d ja *p, t, k*-d sõna sees: *tibu* — *tipu*, *pada* — *kata*, *lagi* — *laki*, kus *b, d, g* on lühikesed ja nõrgad, aga *p, t, k* — pikad ja tugevad.

30. Jälgida järgmiste rahvusvaheliste ja laensõnade kirjutamist: bakter, ballaad, bandiit, barbaarne, baromeeter, barrikaad, bass, betoon, biblioteek, bilanss, biograafia, bioloogia, boikott, bolševik, brigaad, brošüür, büroo, büst; daatum, deklaratsioon, demokraatia, dessant, diisel, detsember, dialoog, dialektika, diktaat, diagnoos, diameeter, diivan, diplom, direktor, diviis, doktor, distsipliin, dokument, draama, duett, dušš, dollar; gaas, garaaž, garderoob, geenius, genitiiv, geograafia, geomeetria, gigant, gloobus, gramm, grammatika, graniit, gripp, grupp, gümnaastika, gümnaasium, grandioosne.

31. Ülesanne. Leida nende sõnade tähendus!

32. Tähele panna! Nagu näha eespooltoodud sõnust, võib rahvusvahelise ja laensõna algul esineda ka *b, d, g*.

33. Järgmiste laensõnade algul kirjutame *p, t, k*:

|                 |                 |                                   |
|-----------------|-----------------|-----------------------------------|
| <i>pagas</i>    | <i>taanlane</i> | <i>kindral</i>                    |
| <i>palkon</i>   | <i>teemant</i>  | <i>kips</i>                       |
| <i>pataljon</i> | <i>tohter</i>   | <i>kitarr</i> (ka <i>gitarr</i> ) |
| <i>patareid</i> | <i>toos</i>     | <i>kraad</i>                      |
| <i>peekon</i>   | <i>topelt</i>   | <i>kreeklane</i>                  |
| <i>pluus</i>    |                 |                                   |
| <i>puhvet</i>   |                 |                                   |

Pidagem meeles: Vanemais laensõnus kirjutatakse sõna algul *p, t, k*.

34. **Harjutus.** Kirjutada — asemele *k* või *g*, . . . asemele *p* või *b* ja  $\infty$  asemele *t* või *d*!

Viljandi ligidale Uueveski orgu on ehitatud supel...assein. Keskkoolis huvitasid teda kõige enam —eograafia ja ...otaanika. Et osata õigesti rääkida ja kirjutada, selleks tuleb tunda ka —rammatikat. Meie klassis on mitu head  $\infty$ eklameerijat. Pärast keskkooli lõpetamist töötas ta lühemat aega . . .üroos. Sõnade  $\infty$ eklineerimine ei sünnitanud õpilastele enam raskusi. Õpilaste  $\infty$ iktaadis leidus mõningaid vigu  $\infty$ iftongide märkimise alalt. . . .agag jõudis õigel ajal kohale. Nõukogude eesti  $\infty$ raamakirjandus on rikastunud viimasel ajal mitme väärtusliku teosega. —rammofoni on võimalik kasutada ka õppetöös. . . .aldiski on väike linn Soome lahe ääres.

### *h* sõna algul.

35. Tuletada meelde, missugused sõnad algavad *h*-ga, missugused *h*-tal!

Järgmises tabelis leiduvad mõningad *h*-ga ja *h*-ta algavad sõnad, milledes sageli eksitakse.

| <i>h</i> on sõna algul            | <i>h</i> puudub                  |
|-----------------------------------|----------------------------------|
| <i>habras</i> (= kergesti murduv) | <i>aas</i>                       |
| <i>hajameelne</i>                 | <i>aevastama</i>                 |
| <i>hagijas</i>                    | <i>aganad</i>                    |
| <i>hais, haisu</i>                | <i>agu</i> (= koit)              |
| <i>hale</i> (= kurb)              | <i>ais, aisa</i>                 |
| <i>halg, halu</i> (= puuhalg)     | <i>ale</i> (= sõõrd, uudismaa)   |
| <i>hallikas</i> (värv)            | <i>allikas</i> (= läte)          |
| <i>hagu</i> (= oksad)             | <i>alp</i>                       |
| <i>hani</i>                       | <i>aru</i> (= mõistus; heinamaa) |
| <i>haru</i>                       | <i>arv, arvu</i>                 |
| <i>harv</i>                       | <i>elevus</i>                    |
| <i>haigutama</i>                  | <i>ere</i>                       |
| <i>hanguma</i>                    | <i>igivana, igihaljas</i>        |
| <i>higi</i>                       | <i>ind, innu</i> (= vaimustus)   |
| <i>hind, hinna</i>                | <i>irvitama</i>                  |
| <i>hirv, hirve</i>                | <i>iil</i> (= puhang)            |

*hang  
haug  
harva  
heeringas  
hellerhein  
herilane  
hernes  
hiiglane  
hubane  
hulkuma  
hunnik  
hurtsik  
hõre  
hõõguma  
hõõruma  
hämmastuma  
härdasti  
hütt*

*oigama  
opman  
uba  
uluma, ulguma  
ulgumeri  
undama  
uudishimu  
õilmitsema  
õudne  
ädal (= uus hein)  
äkki  
ämblik  
ässitama*

36. **Harjutus.** Kirjutada kriipsu asemele *h*, kui see on nõutav!

—õudseid lugusid jutustati meile saksa okupantidest. —ubane oli istuda tormisel —õhtul küdeva —ahju ees. Suvine päike kiirgas —eredasti —aknaruutudel. Poiss murdis —apra puuoksa katki. —ajameelsete inimestega juhtub koomilisi lugusid. Laev „—arjurand“ sõitis —ulgumerele —eeringaid püüdma. Meie —iiglasuuri võite Isamaasõjas jälgisid kõik —ämmastusega. —aasal kasvas —ellerheinu. —agijad olid sattunud —undi jälgedele. Isa —istutas —õue —igi—alja kuuse. Õpilased —akkasid —innukalt ja —oolega arutama. Enne kõnet valit- ses rahva —ulgas suur —elevus. Nüüdsel —ajal ei sööda —enam —aganaleiba. Suur —erilane oli sattunud —ämbliku- võrku. Vaesus —irvitas —igast Kukulinna —ütist vastu. —igav kõne —ajas —aigutama.

Lihthäälilik ja häälikühend.

37. *Oma tuba, oma luba. Ilus kera, kena kõla.*

Antud lauseis esineb vokaale (*a, o, u, õ, i, e*) ja konsonante (*m, n, k, r, t, b, l, s*) üksikult. Seesuguseid häälikuid (üksikvokaale konsonantide vahel ja üksikkonsonante vokaalide vahel) nimetatakse lihthäälikuks.

38. Jälgida lihthäälikuid ka järgmisis lauseis!

*Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon avas uue ajastu maailma ajaloos. Võoral maal hea, kodu veel parem. Vennad tulid linnast.*

Tähele panna! *aa, oo, uu, õõ, ee, nn* on samuti lihthäälikud, kuigi neid märgitakse kahekordselt.

*Meie elame kõige toredamal maal, millist üldse võib leida, — nõukogude maal.*

Kui mitu erisugust vokaali või eri konsonanti esineb samas sõnas kõrvuti, siis moodustavad nad häälikühendi.

39. Diftong. Võrrelda vokaale järgmistes sõnades!

|                |                   |
|----------------|-------------------|
| <i>naised</i>  | <i>vanaisa</i>    |
| <i>luiged</i>  | <i>eluiiga</i>    |
| <i>saiime</i>  | <i>maailm</i>     |
| <i>pea</i>     | <i>reaalne</i>    |
| <i>poetama</i> | <i>poem</i>       |
| <i>õu</i>      | <i>geograafia</i> |
| <i>naelu</i>   | <i>koeraelu</i>   |

Sõnus *naised, luiged, pea, naelu* jne. kuuluvad vokaalid *ai, ui, ea, ae* jne. samasse silpi, sõnus *vanaisa, eluiiga, geograafia* jne. kuuluvad aga vokaalid *ai, ui, ia* jne. kahte eri silpi.

Kaht kõrvuolevat erisugust vokaali, mis kuuluvad ühte ning samasse silpi, nimetatakse diftongiks e. kaksiktäis-häälikuks. Diftongid on: *ea, oa; ae, oe, äe, õe, öe; ai, ei, oi, ui, äi õi, öi; ao, eo, äo, õo; au, ou, iu äu, õu.*

40. **Harjutus.** Kriipsutada järgmisis lauseis alla diftongid!

Nõukogude võimu tee — see on rahva huvide eest võitlemise tee. Seisatasime ja sirutasime vaimustuses õhku oma väikesed käed. Päike oli veel mõne hea sülla ülal, kui Kõrboja heinalised koju tulid ja leidsid, et saun on kuum ja vesi katlas palav. Noor poet luges ette oma poemi. Vanaisa oli tulnud meid vaatama.

$\rho, t, k$  ja  $b, d, g$  helitute häälikute kõrval.

41. Ats lõhkus puid. Sõitsime lootsikuga mööda järve. Lõikasin nõori katki ja võtsin paki lahti.

Helitute häälikute ( $\rho, t, k, b, d, g, s, h, f, \check{s}$ ) kõrval kirjutatakse ainult  $\rho, t, k$ .

42. Liide  $-ki$  ja  $-gi$ . Jälgida liite  $-ki$  ja  $-gi$  esinemist järgmistes sõnades!

| $-gi$           | $-ki$           |
|-----------------|-----------------|
| <i>kell+gi</i>  | <i>lind+ki</i>  |
| <i>linn+gi</i>  | <i>tuleb+ki</i> |
| <i>tulen+gi</i> | <i>poeg+ki</i>  |
| <i>narr+gi</i>  | <i>andis+ki</i> |
| <i>lehm+gi</i>  | <i>papp+ki</i>  |
| <i>maa+gi</i>   | <i>kass+ki</i>  |
| <i>kala+gi</i>  | <i>kukk+ki</i>  |
| <i>beež+gi</i>  | <i>dušš+ki</i>  |
| <i>ahv+gi</i>   | <i>šeff+ki</i>  |
| <i>orav+gi</i>  | <i>aitäh+ki</i> |

Liide  $-ki$  kirjutatakse helitute häälikute ( $\rho, t, k, b, d, g, s, h, f, \check{s}$ ) järel.

Heliliste häälikute (kõigi vokaalide ja konsonantide  $j, l, m, n, r, v, w, z, \check{z}$ ) külge liidetakse  $-gi$ .

43. Pähe õppida!

|        |    |        |   |                |                               |
|--------|----|--------|---|----------------|-------------------------------|
| $b(e)$ | —  | $d(e)$ | — | $g(e)$         | } järel kirjutame liite $-ki$ |
| $p(e)$ | —  | $t(e)$ | — | $k(a)$         |                               |
| $(e)s$ | ja |        |   | $h(a)$         |                               |
| $(e)f$ | ja |        |   | $\check{s}(a)$ |                               |

44. **Harjutus.** Kirjutada kriipsu asemele  $k$  või  $g$ , nagu on nõutav!

Selles see küsimus seisneb—i. Tušš—i oli lõppenud. Vahepeal oli vihm—i lakanud. Sealt ta tuleb—i. Karja ei toodud—näitusele. Kullerkupp—i oli lõpetanud oma ilusa kullendamise. Mitmes sõnas oli apostroof—i unustatud panemata. Viljapeksumasina rihm—i oli ära kulunud. Krohv—i oli langenud seintelt.

Leningradi kuulsaim geograaf—i võttis õppematkast osa. Plüüs—i oli kulunud. Autogaraaž—i oli täidetud öömajalistega. Sulg—i tõrkus kirjutamast seda lauset. Ta ei saanud und—i silma. Vähim—i asi oli tähtis. Linn—i näis tukkuvat. Pioneerid—i tulid kaasa.

45. **Harjutus.** Liita *-ki* või *-gi*!

Hotell, kott, papp, aitäh, kamm, pann, narr, kass, ahv, maa, krae, tuleb, paned, rong, anekdoot, linn, pauk, metall, kauss, särg, arg, lill, beež, orav, sepp, kaart, tupp, lahkus, endal, memm, õrn, õnn, oranž, kurb, šahh, partisan.

46. Millal esineb *b, d, g* helitute häälikute kõrval? Jälgida *b, d, g* esinemist helitute häälikute kõrval!

- |                              |                           |
|------------------------------|---------------------------|
| a) ( <i>kärbes</i> ) kärbsed | ( <i>hõlpus</i> ) hõlpusa |
| ( <i>soodus</i> ) soodsad    | ( <i>tähtis</i> ) tähtsa  |
| ( <i>võidma</i> ) võidke     | ( <i>võitma</i> ) võitke  |
| ( <i>hoogus</i> ) hoogsad    | ( <i>märkama</i> ) märksa |

Pidagem meeles! *b, d, g* esineb helitute häälikute kõrval siis, kui sõna mingis algvormis leidub *b, d, g*.

- |                              |                 |
|------------------------------|-----------------|
| b) <i>kuld</i> + <i>kell</i> | <i>kuldkell</i> |
| <i>king</i> + <i>sepp</i>    | <i>kingsepp</i> |
| <i>umb</i> + <i>sõlm</i>     | <i>umbsõlm</i>  |

Pidagem meeles! Kui liitsõnade ühendamisel liit-sõnaks satub *b, d, g* helitu hääliku kõrvale, jääb ta sinna püsima.

c) Jälgida *b, d, g* esinemist sõnusus:

- |                    |                       |
|--------------------|-----------------------|
| <i>absoluutne</i>  | <i>progressiivne</i>  |
| <i>abstraktne</i>  | <i>röntgenikiired</i> |
| <i>substantiiv</i> | <i>anekdoot</i>       |

47. **Ülesanne.** Leida nende sõnade tähendus!

Rahvusvahelisis sõnusus võib *b, d, g* esineda ka helitute konsonantide kõrval.

48. Kokkuvõtte. Helitute häälikute (*b, d, g, p, t, k, s, h, f, š*) kõrval kirjutatakse *p, t, k* (mitte *b, d, g*). *b, d, g* võib olla nende kõrval ainult kolmel erandjuhul:

- 1) kui sõna algvormis on *b, d, g* (*soodus* — *soodsa*);
- 2) liitsõnusus (*kingsepp*);
- 3) rahvusvahelisis ja laensõnusus (*absoluutne*)

49. **Harjutus.** Kirjutada — asemele *k* või *g*, ... asemele *p* või *b*, ja ~ asemele *t* või *d*, nagu on nõutav!

Direktor muretses õppevahendite-kogusse moo~said aparate. Jõu~sasti kulus aeg. Ühe koosolija poolt tehtud ettepanekut ei peetud sün~saks. Tuleb kasutada igat soo~sat juhust edasiõppimiseks. Õpilased saavutasid uues etteütleses mär~sa paremaid tulemusi. Väino ei raa~sinud kodunt lahkuda. Kar~sepp elab meie majas. Püü~ku igaüks käia õiget rada! Võisin ainult umbkau~selt vastata. Leningradi jalgpallimeeskond mängis väga hoo~sasti. Sõi~ke tasa üle silla! Jõu~ke õnnelikult koju! Või~ke vaenlasi tarkusega! Hei~sime õhtul ae~sasti magama, et hommikul enne teisi tõusta. Mägede kõrguse arvestamisel tarvitatakse relatiivset ja a... solutset mõõdupuud. Õhtuti rääkis vend meile anek~oote. Nimisõna nimetatakse ka su... stantiiviks. Mõisteid jagatakse konkreetseiks ja a... straktseiks. Meil on vaja õppida mõtlema uu~selt ning pro~ressiivselt.

## II. Silp.

50. Sõnu hääldades ei hinga meie õhku mitte ühetasase joana välja, vaid vaevalt tuntavate tõugetega. On sõnu, mille hääldamiseks kulub üks tõuge (*maa, lipp*), sõnu, mille hääldamiseks kaks (*a-si, jul-ge*), kolm (*pu-na-ne*) ja rohkem (*revolutsiooniline*) õhutõuget. Seesuguseid õhutõukeid võime tunda, kui näiteks sõna *papa* ütlemisel käe hästi suulähedale paneme. Ühe sõna hääldamiseks kulub niimitu õhutõuget, kuimitu lühikest või pikka vokaali või diftongi on sõnas. Sõnaosa, mida väljahingatava õhuvoolu ühe tõukega väljendatakse, nimetatakse silbiks. Silbis peab olema vokaal või diftong. Konsonant üksi ei moodusta eesti keeles silpi (välja arvatud mõningais hüüdsõnus nagu *tss! tpr!* jt.). Pikka vokaali ja diftongi ei saa kaheks silbiks jagada. Võrrelda: *saaja* ja *sa aja*.

Sulghäälikud *p, t, k*, nagu kõik pikad konsonandidki, jagunevad hääldamisel vokaalide vahel kahte silpi. See osa, mis tekib kõneorganite sulgemisest, ja temale järgnev paus läheb eelmise silbi külge. See osa, mis tekib kõneorganite avamisest peale pausi, läheb järgmise silbi külge. *p, t, k*-d vokaalide vahel nimetatakse kahendatud häälikuiks.

Võrrelda:

|               |                                 |
|---------------|---------------------------------|
| <i>hammas</i> | <i>seepi</i> ( <i>seep-pi</i> ) |
| <i>kallas</i> | <i>toitu</i> ( <i>toit-tu</i> ) |
| <i>vurrud</i> | <i>looka</i> ( <i>look-ka</i> ) |
| <i>vennad</i> | <i>lepad</i> ( <i>lep-pad</i> ) |
| <i>püssid</i> | <i>ratas</i> ( <i>rat-tas</i> ) |
|               | <i>rukis</i> ( <i>ruk-kis</i> ) |

Kõnes jagunevad häälikud *p*, *t*, *k* neis sõnus kaheks silbiks, kusjuures suurem osa läheb esimese silbi külge.

On silpe, mis koosnevad ainult ühest vokaalist: *a-bi*, *uu-e*, *a-ga*, *nei-u* jne. Silpide äratundmine on tähtis sõnade õigeks poolitamiseks ülekandmisel realt teisele.

Hoiatus. Hoiduda diftonge (*oe*, *ea*, *äe*, *ae* jne.) pidamast kaheks silbiks!

Õige (üks silp):                      V ä ä r (kaks silpi):

|             |              |
|-------------|--------------|
| <i>poeg</i> | <i>po-eg</i> |
| <i>teab</i> | <i>te-ab</i> |
| <i>mäed</i> | <i>mä-ed</i> |

51. Silbitamisest. Tuletada meelde silbitamisreeglid!

1) Vokaalide vahel leiduv üks konsonant kuulub järgmisse silpi, näit.: *o-ma*, *pa-rem*, *võ-tan*.

2) Kui vokaalide vahel leidub mitu konsonanti, siis kuulub ainult kõige viimane neist järgmise silbi juurde, kuna kõik teised jäävad eelmise külge, näit.: *kand-ma*, *vars-ti*, *kolks-ti*.

3) Pikka vokaali ja diftongi silbitamisel ei poolitata, näit.: *maa*, *hool*, *poiss*.

4) Liitsõnus eraldatakse silbitamisel lihtsõnad üksteisest, näit.: *maa-ilm*, *üks-kõik*, *kesk-osa*.

52. Jälgida rahvusvaheliste ja laensõnade silbitamist!

*Di-rek-tor*, *det-sem-ber*, *im-pe-ra-tiiv*, *ek-soo-ti-li-ne*.

Nende sõnade silbitamisel on maksvad kõik ülalantud reeglid

Jälgida järgmisi sõnu ja leida ühiseid osiseid: *geograafia*, *fotograafia*, *biograafia*; *aerodroom*, *velodroom*, *hipodroom*.

Seesuguseid sõnu võib vaadelda kui liitsõnu ja neid on soovitatav silbitada järgmiselt: *geo-graafia*, *aero-droom*, *demo-kraatia* jne.

### 53. Harjutus. Silbitada järgmised sõnad!

Jõuate, karsklane, detsigramm, majja, saia, aiale, hoiatama, demineerima, numbri, poeet, materiaalne, modernne, kontsert, aerodroom, velodroom, substantiiv, prantsti, korstnad, instrument, perspektiiv, poeetika, geograafia, geomeetria, krae, kantselei, poem, lauale, neiuga, leiame, tiibklaver, klaasõrn, raskus, degradeerima, monogramm, diagramm, kilogramm, fotograaf, hoia-tan, nõuame, laiali, inspektor, keskkool, agraarriik.

54. Ülesanne. Leida kõigi harjutustes esinevate rahvusvaheliste sõnade tähendus.

55. Sõnade poolitamine. Tuletada meelde reeglid silpide ülekandmise kohta ühelt realt teisele!

1) Sõnaosa ülekandmine ühelt realt teisele toimub silpide kaupa (näit.: *vii/ma/se/le*).

2) Ühetähelist silpi ei jäeta üksi rea lõppu ega kanta üle järgmisele reale (näit. sõnu *aga*, *kaua* ei saa poolitada).

3) Ühetäheline silp sõna keskel tuleb liita eelmise sõnaosaga (mitte: *lau/ale*, vaid *laua/le*).

### III. Häälikute pikkus (vältus).

56. Võrrelda jämedalt trükitud häälikute pikkust (vältust) omavahel järgmisis lauseis!

| I välde                            | II välde                         | III välde                     |
|------------------------------------|----------------------------------|-------------------------------|
| <i>Kuri koer haukus tee ääres.</i> | <i>Kuuri uks oli lahti.</i>      | <i>Puud pandi kuuri.</i>      |
| <i>Kali on kannus.</i>             | <i>Poiss sõi ühe kaali.</i>      | <i>Isa tõi kaks kaali.</i>    |
| <i>Lina kasvab põllul.</i>         | <i>Linna poolt tuli inimesi.</i> | <i>Läksin linna.</i>          |
| <i>Ära ole kade!</i>               | <i>Võta kate pealt!</i>          | <i>Ta võttis katte pealt.</i> |

Kõik eesti keele häälikud võivad kõnes olla lühikesed ja pikad. Ainult *j* on alati lühike.

Ühtedes sõnades on kõik häälikud lühikesed (näiteks: *küla*), teistes on mõni häälik pikk (näiteks: *aasta*, *koorem*, *rattad*). Tavaliselt on sõnas kas üks pikk vokaal (*keel*) või pikk konsonant (*kell*). Kuid on ka sõnu, milles vokaal ja konsonant mõlemad on pikad (näit.: *leeki*, *kaupa*). Pikk vokaal esineb tavaliselt pearõhulises silbis (näiteks: *raamat*, *hoolas*, *organisatsioon*).

Pikk konsonant on tavaliselt mõni pea- või kaasrõhulise silbi vokaalile järgnev konsonant (näiteks: *lipp, korki, tinti, kesk-mikku*). Pikad häälikud võivad sõna muutumisel kord lühemalt, kord pikemalt kuulduda, selle järgi, kuidas sõna lauses teiste sõnadega on seotud (näiteks: *oo — lähen kooli* ja *kooli-maja*). Sellest näeme, et hääliku pikkusel on oma tähendus (näiteks: *sepa* (vasar) — (näen) *seppa, toidu — toitu, kirjaniku — kirjanikku*).

On ka sõnu, milles pikk häälik sõna muutumisel püsib ühesugusena (näiteks: *aasta, kinnine*).

Hääliku pikkust mõõdetakse selle järgi, kui palju aega kulub tema hääldamiseks. Nii läheb *u* hääliku hääldamiseks sõnas *kuri* vähem aega kui sõnas *kuuri* (uks), ja sõnas *kuuri* (uks) vähem kui (läks) *kuuri*.

Sellega on eesti keele häälikutel kolm pikkust ehk vältust: I — lühike, II — keskpikk ja III — ülipikk. Näiteks *k*-häälik on sõnas *lugu* lühike (I välde), sõnas *luku* keskpikk (II välde) ja sõnas *lukku* ülipikk (III välde).

Kõigil vokaalidel on kolm välde. Lühike vokaal kirjutatakse ühekordse tähega (*kali*), keskpikk ja ülipikk aga kahekordse tähega (*kaali* koor ja kaks *kaali*). Diftong vastab pikale vokaalile ja tal on samuti II (keskpikk) ja III (ülipikk) välde (näiteks: *leiva — leiba*).

Konsonantidel *l, r, m, n, s* on ka kolm välde. Nende lühike välde kirjutatakse ühekordse tähega, keskpikk ja ülipikk kahekordse tähega, kui nad on kahe lühikese vokaali vahel (näiteks: *lina, linna* tänav, läks *linna*). Kui pika konsonandi kõrval asub teine konsonant, siis kirjutatakse isegi ülipikk konsonant ühekordselt (näiteks: *sambla, silm, silda, kõrv, murd, künd*).

Erandiks on ülipikk *s*, kui ta asub *l, m, n, r* järel, kus ta kirjutatakse kahekordselt (näiteks: *valss, märss, simss, avanss*).

Konsonantidel *h* ja *v* on vokaalide vahel lühike ja ülipikk välde, näiteks *savi* (I) ja *savvi* (III); *vaha* (I) ja *vahha* (III).

Konsonandil *j* ei ole kesk- ja ülipikka välde, ka siis, kui ta kahekordselt on kirjutatud. Võrrelda: *saia* (süüa) ja *majja* (minna). Sõnas *majja* on tegelikult pikk *i*, millele järgneb lühike *j*. Sõnas *majja* kirjutatakse *j* kahekordselt analoogiliselt teiste nimisõnade lõputa sisseütleva käändega (näiteks: *küla — külla*).

Sulghäälikutel *p, t, k* on kolm vältet. Lühikese vokaali järel, kui *p, t, k* kõrval ei ole teist konsonanti, kirjutatakse lühike *p, t, k* -häälik tähtedega *b, d, g*, keskpikk *p, t, k*-ga ja ülipikk *pp, tt, kk*-ga.

| I vältde    | II vältde    | III vältde    |
|-------------|--------------|---------------|
| <i>tegi</i> | <i>teki</i>  | <i>tekki</i>  |
| <i>mäda</i> | <i>mätas</i> | <i>mättad</i> |

Pika vokaali ja diftongi järel ei kirjutata *p, t, k*-d kahekordselt, kuigi ta peaaegu ülipikalt kuulduv (*vaati, tiiki, laupa*).

Teise konsonandi kõrval kirjutatakse *p, t, k* ühekordselt (*kimpu, vilti, särki, tapma, võtma*).

57. Tabel üksikute häälikute vältete kohta.

| Lühike e. I vältde | Keskpikk e. II vältde     | Ülipikk e. III vältde                                    |
|--------------------|---------------------------|----------------------------------------------------------|
| <i>sada</i>        | <i>saadan</i>             | (tahan) <i>saada</i>                                     |
| <i>keda</i>        | <i>keedan</i>             | <i>keema</i>                                             |
| <i>kilu</i>        | <i>kiilu</i> (ots)        | (taon) <i>kiilu</i>                                      |
| <i>kolin</i>       | <i>kooli</i> (-maja)      | (läksin) <i>kooli</i>                                    |
| <i>tuli</i>        | <i>tuules</i> (ja tormis) | (puhus külmi) <i>tuuli</i>                               |
| <i>võru</i>        | <i>võõras</i> (mees)      | (rääksin) <i>võõraga</i>                                 |
| <i>käru</i>        | <i>käärid</i>             | (nägin) <i>kääre</i>                                     |
| <i>kõha</i>        | <i>nõõri</i> (otsas)      | (otsisin) <i>nõõri</i>                                   |
| <i>müra</i>        | <i>müüri</i> (ääres)      | (ehitasin) <i>müüri</i>                                  |
| <i>habe</i>        | <i>hape</i>               | <i>happed</i>                                            |
| <i>kade</i>        | <i>kate</i>               | <i>katted</i>                                            |
| <i>lugu</i>        | <i>lukud</i>              | <i>lukku</i>                                             |
| <i>valan</i>       | <i>valla</i> (-maja)      | (päases) <i>valla</i><br>(ootasin kurt-)<br><i>tumma</i> |
| <i>tume</i>        | <i>tummalt</i>            |                                                          |
| <i>kana</i>        | <i>kannu</i> (kaas)       | (vaatan) <i>kannu</i>                                    |
| <i>nari</i>        | <i>narri</i> (temp)       | (nägin) <i>narri</i>                                     |
| <i>käsin</i>       | <i>kassi</i> (käpp)       | (hirmutasin) <i>kassi</i>                                |
| <i>keha</i>        | —                         | (kuul tungis) <i>kehha</i>                               |
| <i>maja</i>        | —                         | (astusin) <i>majja</i>                                   |
| <i>kiivi</i>       | —                         | (lõi kirve) <i>kiivvi</i> .                              |

58. **Ülesanne.** Leida eelmise tabeli eeskujul iga hääliku kohta kolm sõna, milledes vastav häälik esineks lühikeses, keskpikas ja ülipikas vältes!

Kuidas märgitakse I, II ja III välte vokaale?

Kuidas märgitakse I, II ja III välte konsonante lühikeste vokaalide vahel?

Kuidas märgitakse *b, d, g* I, II ja III vältes?

Pika konsonandi märkimine.

59. Lühikeste vokaalide vahel märgitakse II ja III välte konsonant kahekordselt (*linnud, kellade, annan*); I vältes on *b, d, g*, II vältes *ρ, t, k*, ja III vältes *ρρ, tt, kk* (*nuga, kuked, kukkede*).

60. Jälgida *š* ja *f*-i väldete märkimist!

| II välde          | III välde                  |
|-------------------|----------------------------|
| <i>duši</i> (all) | <i>dušš, dušši</i> (võtma) |
| <i>tšuvašid</i>   | <i>tšuvaššide</i>          |
| <i>šefid</i>      | <i>šeffide</i>             |
| <i>žirafid</i>    | <i>žiraffide</i>           |

Häälikud *š* ja *f* esinevad ainult II-s ja III-s vältes. II välte *š* ja *f* märgitakse ühekordselt (vrd. *ρ, t, k*), III välte *š* ja *f* märgitakse lühikeste vokaalide vahel kahekordselt (vrd. *kk, ρρ, tt*), teise konsonandi ja pika vokaali või diftongi kõrval aga märgitakse III välte *š* ja *f* ühekordselt (*matš, harf*)

61. Pika konsonandi märkimine teise konsonandi kõrval.

Jälgida pika konsonandi märkimist järgmisis sõnus:

| Pikk konsonant kahekordselt märgitud | Pikk konsonant ühekordselt märgitud |
|--------------------------------------|-------------------------------------|
| <i>homme</i>                         | <i>homne</i>                        |
| <i>kümme</i>                         | <i>kümnes</i>                       |
| <i>täpp</i>                          | <i>täpne</i>                        |
| <i>pikk</i>                          | <i>piklik</i>                       |
| <i>koppel</i>                        | <i>kopli</i>                        |
| <i>vapper</i>                        | <i>vapra</i>                        |
| <i>võtta</i>                         | <i>võtma</i>                        |

Pidagem meeles! Pikka konsonanti (välja arvatud pikk s) ei kirjutata teise konsonandi kõrval kahekordselt.

62. Pika konsonandi märkimine pika vokaali ja diftongi järel.

Jälgida pika konsonandi märkimist järgmisis sõnus!

| Pikk konsonant kahekordselt märgitud | Pikk konsonant ühekordselt märgitud |
|--------------------------------------|-------------------------------------|
| <i>võtta</i>                         | <i>võita, võitis</i>                |
| <i>sõtta</i>                         | <i>sõita, sõitis</i>                |
| <i>kapp</i>                          | <i>kaap</i>                         |
| <i>sepp</i>                          | <i>seep</i>                         |

Pidagem meeles! Pikka konsonanti (välja arvatud pikk s) ei kirjutata pika vokaali ja diftongi järel kahekordselt.

63. **Harjutus.** Kirjutada konsonant küsimärgi järel kas ühe- või kahekordselt, nagu on nõutav!

Häirimata hi?ngas noor ri?nd karsket õhku. Klaas läks ka?tki ja poiss pu?hkes nu?tma. Korranõudeid tuleb piinlikult täi?ta. Kurvalt kõlavad üle me?tsade ja vä?ljade veel ku?rgede häälistsused, kes le?ndavad lõunamaale. Kui palju ko?rdrd olen seisnud kodukoha ta?mede all ja vaadelnud laia avarust e?nda ümber! Keset ko?plit ka?svas suur ka?sk. Kõrboja oli suur kä?skija, suur su?ndija. Värdi kõneles hü?p-lemisi ja katkendlikult. Enne mõ?tle, siis üt?tle. Nad ta?htsid asuda rahuli?kumaisse pai?kadesse. Ettevõ?tlik inimene saab hakkama iga tööga. Kao?tatud poolehoidu on ra?ske tagasi või?ta. Lenin pühendas kogu oma jõu ja ta?hte tööra?hva huvide eest või?tlemiseks.

64. Pika s-i märkimine. Pikk s konsonantide l, m, n, r järel: *vårss, varss, kärss, kirss, marss, marssima, simss, bilanss, valss, pulss* (aga *vårsi, varsa, kärsa* jne.).

Pidagem meeles! Kolmanda välte s märgitakse kahekordselt ka l, m, n, r järel.

Pikk s diftongi ja pika vokaali järel: *poiss, kauss, kaissu, hõissa, puusse* (aga *poisi, kausi* jne.).

Pidagem meeles! Kolmanda välte s märgitakse kahekordselt ka diftongi ja pika vokaali järel.

## 65. Võrrelda järgmisi sõnu!

| r, diftong või vokaal on ülipikk | s on ülipikk                                  |
|----------------------------------|-----------------------------------------------|
| <i>vars</i> (varred)             | <i>varss</i> (varsad)                         |
| <i>hirs</i> (hirred)             | <i>hirss</i> (hirsid)                         |
| <i>kirs</i> (kirred)             | <i>kirss</i> (kirsid)                         |
| <i>kõrs</i> (kõrred)             | <i>kärss</i> (kärsad)                         |
| <i>võrs</i> (võrsud)             | <i>marss</i> (marsid)                         |
| <i>tõus</i> (tõusud)             | <i>kauss</i> (kausid)                         |
| <i>pais</i> (paisud)             | <i>kai</i> (kaisu)                            |
| <i>põis</i> (põied)              | <i>poi</i> (poisi)                            |
| (need) <i>luused</i> (lusikad)   | (nuga tungis) <i>luusse</i>                   |
| (läks) <i>teise</i> (tuppa)      | (minusse see mõjus,)<br><i>teisse</i> (mitte) |

65. **Harjutus.** Kirjutada kriipsu asemele ss või s, nagu on nõutav!

Pane heinad mär—i ja viska vankrisse! Var— kippus heinamaale. Sean— vältas kolm tundi. Viuldaja mängis kurba val—i. Vikati var— läks katki. Punaarmee võitlejad mar— isid läbi linna. Tänavune sügis oli rikas kir—ide poolest. Ta laulis üht hispaania roman—i. Riivilile oli laotatud suuri ja väikesi kau—e. Arst katsub haige pul—i. Õlekõr— ei päästa uppumat. Teenistujad said avan—i. Uni ajab hulkuma, magamine mar—ima. Tõr— on ääreni vett täi—. Poi— ei olnud nõukaasa tulema. Kir—ipuud olid täi— ilusaid kir—e. Ligneve õõ matab kogu looduse oma kai—u. Vana Juhangi keerutas val—i. Riidet ei mõõdetata enam ar—inaga, vaid meetriga. Õpilased olid õppinud talve jooksul pähe palju ilusaid vär—e. Pahal põr—al mitu viga: kord kär— kärnas, kord maa külmanud.

67. Konsonantide märkimine liitsõnuses. Jälgida järgmiste sõnade kirjutamist!

- (plekk+kast =>) plekk-kast
- (papp+töö =>) papptöö
- (kesk+kiht =>) keskkiht
- (pakk+kast =>) pakk-kast
- (pott+sepp =>) pottsepp
- (kiir+rong =>) kiirrong

Pidagem meeles! Liitsõnas kirjutatakse sõnad nii, nagu seisaksid nad eraldi. Selle tagajärjel võib sattuda kõrvuti kolm ühesugust konsonanti, samuti võib esineda kaks ühesugust konsonanti teise konsonandi kõrval ja pika vokaali või diftongi järel.

68. **Harjutus.** Kirjutada küsimärgi järel olev konsonant kas ühe-, kahe- või kolmekordselt, nagu on nõutav!

Purskaevu torustikud olid ummistunud. Kurtuugi oli hakanud lugema. Uks oli unustatud poo lahti. Kui lapsel oleks papkarpe, millega ta võiks mängida! Ajalehe kaa?sanne huvitas kõiki. Teose eesõna oli trükitud kursiiviga. Kes?koolipoiss tõi lükelgul kohale papkaste. Lu?ksepp võttis pu?snoa, et avada sellega plekarp. Ta oli näinud metsas vas?kussi. Kingsepp ärgu hakaku rätsepaks ega rätse? kingsepaks! Teadlast huvitas eriti kes?kaeg. Meie aias kasvab palju li?lkapsaid. Tõnu oli roninud võr?kiike. Po?tse? parandas koolimaja ahju. Ta kandis vil?tuhvleid. A?veelaev lasti vette. Ris?teel puhkasin mõne minuti.

69. Konsonant *-gi* ja *-ki* ees. Jälgida konsonantide märkimist liite *-gi* ja *-ki* ees!

(*linn+gi* =>) *linngi*

(*lill+gi* =>) *lillgi*

(*memm+gi* =>) *memmgi*

(*kukk+ki* =>) *kukkki*

(*plekk+ki* =>) *plekkki*

Pidagem meeles! Liite *-gi*, *-ki* ees kirjutatakse sõna nii, nagu seisaks ta eraldi.

70. **Harjutus.** Kirjutada konsonant küsimärgi järel kas ühe-, kahe- või kolmekordselt, nagu on nõutav!

Poi?ski leidis õige tee. Eh?ki Jaan pidi teenima endale ise ülalpidamist, saavutas ta töölisnoorte koolis häid tagajärgi. Ä?mgi oli tulnud oma miniat vaatama. Ke?lgi oli vahepeal lakanud töötamast. Pa?ki jäi suure kiirusega maha. Li?ngi vajab vihma. Pü?ski oli heaks relvaks. Ju?tki vaikus. Kõi?ki teadusehimulisi ei suutnud mahutada avargi saal. Tuh?ki oli väetiseks ära kasutatud. Külas oli palju ku?ki ja vähe kanu. Tugev ta?mgi kõikus tuule käes. Ku?ki laskis kuulda oma heledat hüüdu. O?ngi oli tühi. Ko?ki võttis suusakrossist osa. Suvel oli toodud ka?ski (sõnast *kask*) tupp. Ka?ski

(sõnast *kass*) oli kadunud. Kui lapsel oleks nu?ki, millega ta võiks mängida!

71. Konsonant teiste liidete ja lõppude ees. Jälgida konsonantide märkimist liidete (välja arvatud *-gi*, *-ki*) ja lõpu *-nud* ees!

|                                                             |                                                             |
|-------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------|
| ( <i>metall</i> + <i>ne</i> =>) <i>metalne</i>              | ( <i>siin</i> + <i>ne</i> =>) <i>sinne</i>                  |
| ( <i>pikk</i> + <i>lik</i> =>) <i>piklik</i>                | ( <i>hotell</i> + <i>lik</i> =>) <i>hotelllik</i>           |
| ( <i>Eesti</i> + <i>lane</i> =>) <i>eestlane</i>            | ( <i>Itaalia</i> + <i>lane</i> =>) <i>itaallane</i>         |
| ( <i>Norra</i> + <i>lane</i> =>) <i>norralane</i>           | ( <i>Austraalia</i> + <i>lane</i> =>) <i>austraallane</i>   |
| ( <i>linn</i> + <i>kond</i> =>) <i>linkond</i>              | ( <i>kukk</i> + <i>kond</i> =>) <i>kukkukond</i>            |
| ( <i>linn</i> + <i>lane</i> =>) <i>linlane</i>              | ( <i>korall</i> + <i>lane</i> =>) <i>koralllane</i>         |
| ( <i>palu</i> ( <i>da</i> ))+ <i>nud</i> =>) <i>palunud</i> | ( <i>veen</i> ( <i>da</i> ))+ <i>nud</i> =>) <i>veennud</i> |

Pidagem meeles! Kui sõna (näit. *hotell*) lõpeb sama konsonandiga, millega algab liide (või lõpp), siis kirjutatakse sõna nii, nagu seisaks ta eraldi (*hotelllik*).

Kui sõna lõpeb teistsuguse konsonandiga, kui algab liide (lõpp), siis kirjutatakse sõna lõppkonsonant ühekordselt (*metalne*, *linkond* jne).

72. **Harjutus.** Kirjutada konsonant küsimärgi järel kas ühe-, kahe- või kolmekordselt, nagu on nõutav!

Meie maakonna laulupidule oli saabunud peali?n-lasi. Talli?n-lasi sõitis Stalingradi. Lubikora?lased on liik algseid loomi. Moder?ne riietus ei ole sageli otstarbekohane. Eemalt rukkist kostis rukkiräägu monotoo?ne hääliitus. Ratsanike meta?lased kiivrid helkisid päikese käes. Laevale ilmus ka hulk itaa?lasi. Krista?lselt särasid vihmapiisad. Metsa ääres kasvas viole?t-seid kanarbikke. Krimmi poolsaare elanikke nimetatakse kri?m-lasteks. Ootasime lõ?plikku vastust. Põhja-Tartumaa mäed on pi?kliku kujuga. Sii?ne elu on vaheldusrikas. Olin teda vee?-nud kõigi nõukogude rahvaste sõpruse vajaduses.

73. **Kokkuvõte.** Kaks ühesugust konsonandimärki võivad esineda teise konsonandi kõrval ja pika vokaali (või diftongi) järel, samuti kolm ühesugust konsonandimärki võivad esineda koos ainult järgmisil juhtumel:

- 1) liitsõnus (*pottsepp*, *plekk-kast*),
- 2) liite *-gi*, *-ki* ees (*linngi*, *kukkki*),
- 3) teiste liidete abil moodustatud sõnus, kui sõna lõpeb sama konsonandiga, millega algab liide (*sinne*, *koralllane*).

Märkus 1. III välte s kirjutatakse kahekordselt ka *l, m, n, r*, pika vokaali ja diftongi järel (*värss, poiss, luusse*).

Märkus 2. Sõna *rätsep* ei tundu enam liitsõnana, sellepärast kirjutatakse see ühekordse *t*-ga ja *p*-ga (vrd. *kingsepp, pottsepp* jne.).

Märkus 3. Enam kui kaks ühesugust tähte võib kõrvuti esineda peale ülalmainitud juhtumite ka hüüdsõnus sel korral, kui nendega tahetakse märkida pikemaid hääletsusi, näit.: *prrrr! ohooo!* jne.

74. **Kordav harjutus.** Kirjutada küsimärgi järel olev konsonant kas ühe-, kahe- või kolmekordselt!

Algasime kiirmar?si, et jõuda õigel ajal kohale. Kui arst oli mind vee?nud, et mul pul?s ei tööta normaalselt, jäin koju ega võtnud osa talli?nlaste suusakrossist. Heliaparaadi meta?lse muusika saatel alati uut sean?si. Looduslootunnis rääkis õpetaja meile ka?slastest, ööku?lastest ja teistest loomaliikidest. Tuletõrjujad kandsid vas?kiivreid. Turule oli toodud palju kir?se. Eemal kaerapõllul näris var?s üksikuid rohukõr?si. Lumime?mgi oli päikese käes hakanud nu?tma. Meie kes?koolil on oma kes?küte. Ko?plisse kahe kase vahele oli üles seatud võr?kiik. Humaa?ne käitumine meeldis kõigile. Kogu kirjani?kond võttis aktiivselt osa NSV Liidu Ülemnõukogu valimiste selgitustööst.

#### *j*-i ja *i* märkimine.

75. Tähele panna järgmiste sõnade kirjutamist!

|                                         |                       |
|-----------------------------------------|-----------------------|
| <i>saia</i> (tooja), (söön) <i>saia</i> | <i>saaja</i> (saab)   |
| <i>hoian, aias, maias</i>               | <i>tulija, pesija</i> |
| (tahan) <i>käia</i>                     | <i>käija</i> (käib)   |
| „ <i>müüa</i>                           | <i>müüja</i> (müüb)   |
| „ <i>süüa</i>                           | <i>sööja</i> (sööb)   |
| „ <i>viia</i>                           | <i>viija</i> (viib)   |
| „ <i>lüüa</i>                           | <i>lööja</i> (lööb)   |
| <i>minia</i> (= pojanaine)              | <i>mineja</i> (läheb) |

Pidagem meeles! *i* ega *ii* järel ei kirjutata *j*-i. Ainult tegijat tähendav liide *-ja* märgitakse alati *j*-iga (ka *i* ja *ii* järel).

Märkus: Ainsuse sisseütlevas käändes võib esineda ka kaks *j*-i kõrvuti, näit.: *majja, ojja, kujju* jne. (vrd. *talv — tallu, kivi — kivvi* jne.).

76. **Harjutus.** Kirjutada kriipsu asemele *j*, *i* või *jj*, nagu on nõutav!

Lapsed a—asid metsas kilgates oravaid taga. Andke riided ho—ule! La—use vald on Põhja-Tartumaal. Meie majast möödavoolav jõgi on rikas hundinu—ade poolest. Puura—uja ra—ub metsas puid. Ma—as tüdruk ostis sa—a. Koju jõudnud, olime tä—esti märjad. Laps kukkus o—a. See ei olnud õ—eti ne—u Õ—e süü. Tuul a—as pilved la—ali. Mu pinginaaber mängib hästi vi—ulit. Tal tuli igal hommikul vi—a posti la—ali. Mu—ale Märts enam ei vaadanudki kui auravale supikausile. Poiss astus lähemasse ma—a.

77. **Harjutus.** Kirjutada kriipsu asemele *j* või *jj*, kui see on nõutav!

Reisi—ate tähelepanu köitis maastikuline ilu. Mini—a tuli ma—a. Juurdetuli—at võtsid vastu kohtlased pilgud seesoli—ate poolt. Müü—a pakkus oma kaupa müü—a. Töö kiidab tegi—at. Kus tegi—at, seal nägi—at. Pesi—a peseb pesu. Kutse vii—a tuli tagasi. Küsi—a suule ei lööda. Meie klassis leidub mitugi head vi—ulimängi—at. Kõrboja Anna on hari—tud nei—u. Koosoleku protokoll—aks valiti sm. Kaldvere. Teekäi—a ei suutnud enam käi—a.

*h* märkimine rahvusvahelisis sõnus.

78. Võrrelda *h* märkimist järgmisis sõnus!

| <i>h</i> lühikese vokaali järel | <i>h</i> pika vokaali, diftongi järel ja teise konsonandi kõrval |
|---------------------------------|------------------------------------------------------------------|
| <i>psühh</i> oloogia            | <i>psüüh</i> ika                                                 |
| <i>mehh</i> anism               | <i>arh</i> itekt                                                 |
| <i>epohh</i>                    | <i>arh</i> iiv                                                   |
| <i>almanahh</i>                 | <i>teh</i> nika                                                  |
| <i>stahh</i> aanovlane          | <i>melanh</i> oolik                                              |

Pidagem meeles! Rahvusvahelisis sõnus kirjutame pika *h* lühikese vokaali järel kahekordselt, pika vokaali ja diftongi järel ja konsonandi kõrval aga ühekordselt.

79. **Harjutus.** Kirjutada kriipsu asemele *hh* või *h*, nagu on nõutav!

Keskkoolis õpetatakse ka psü—ooloogiat. Kõrgema te—nilise hariduse küsimuse kaalumiseks moodustati vastav komisjon

te—nikuist ja ar—itektidest. Kella me—anism oli rikitud. Kuningale sihitud tuld malemängus nimetatakse ša—iks. Lugesin almana—i. Riiklikku võimu ning korda eitavat õpetust nimetatakse anar—ismiks. Psü—oloogia uurib psü—ilisi nähtusi, psü—iaatria tegeleb vaimuhäiretega. Sotsialistlikus riigis ei esine pangakra—e. Muinsusteadust nimetatakse ka ar—eoloogiaks. Suhkru asemel tarvitati okupatsioonial ajal sa—ariini.

#### IV. Sisehäälikud.

80. *k[an]a, l[iig]a, v[õt]an, [oot]ama.*

Sõna sisehäälikuiks loetakse häälikuid alates esimese silbi esimesest vokaalist kuni teise silbi esimese vokaalini, viimane mitte kaasa arvatud.

Märkus 1. Liitsõnus märgitakse iga liitosa sisehäälikud eraldi, näit.: *k[esk]k[ool], v[an]am[ees].*

Märkus 2. Mõnes sufikssõnas on tarvis mõnikord kindlaks määrata ka liidete sisehäälikud, näit.: *legend[ik], kurist[ik], kannat-l[ik], kujut[elm], laulj[ann]a.*

81. **Harjutus.** Kirjutada ära järgnev katkend ja panna sisehäälikud nurksulgudesse!

Juba rahva kõnekäänd rõhutab: igaüks lõikab seda, mis ta on külvanud ja kuidas ta on külvanud, millise seemne ta on mulda idanema pannud.

On vajalik, et teie töö võimalikult rohkem vilja kannaks! Ma ei taha salata, et alguses on raskusi, ja uusmaasaajatel on kindlasti palju muresid ette kanda.

Aga millal on eesti rahvas raskusi kartnud? Tema visadus ja töökus ületavad kõik esialgsed tõkked.

#### V. Sõnavälde.

82. Nagu häälikud, nii võivad ka sõnad oma vältuselt olla kolmesugused: lühikesed (I välde), keskpikad (II välde) ja ülipikad (III välde). Sõna vältus oleneb esimese silbi vältusest.

Näiteid kolmesuguse vältusega sõnust:

| I-vältelisi sõnu | II-vältelisi sõnu  | III-vältelisi sõnu |
|------------------|--------------------|--------------------|
| <i>sõna</i>      | <i>summa</i>       | <i>aasta</i>       |
| <i>küla</i>      | <i>hapu</i>        | <i>julge</i>       |
| <i>süda</i>      | <i>kahju</i>       | <i>mõtted</i>      |
| <i>paluda</i>    | <i>annan</i>       | <i>hakkan</i>      |
| <i>läheb</i>     | <i>laiselda</i>    | <i>õppimine</i>    |
| <i>lugemine</i>  | <i>kirjutamine</i> | <i>poiss</i>       |

83. **Ülesanne.** Leida vähemalt 5 esmavältelist, 5 teisevältelist ja 5 kolmandavältelist sõna!

84. III välte märkimine kirjas. Teise ja kolmanda sõnavälte vahet, mis hääldamises küll selgesti on kuulda, ei saa kirjas harilikult osutada, sest siis peaksime kolmandas vältes kirjutama: *võib saaada, läks linnna, läks mettsa* jne., mis-sugune märkimisviis aga ei ole praktiline. Käesolevas raamatus on kolmandavälteline sõna või sõnaosa tarbe korral tähistatud märgi abil vastava sõna või sõnaosa ees, näit.: *'laulu, 'linna, 'losside, ümb`rikkude* jne.

85. Esmavältelised sõnad. Tähele panna järgmiste esmavälteliste sõnade sisehäälikute vältet: *kasu, elamu, ilutsema, vaga, enam, taga, vanem.*

Esmavältelistes sõnades on sisehäälikud kõik lühikesed (I vältes).

86. **Ülesanne.** Leida 10 esmavältelist sõna!

87. Teise- ja kolmandavältelised sõnad. Tähele panna järgmiste II- ja III-välteliste sõnade sisehäälikute vältet!

| II-vältelised tüved | III-vältelised tüved |
|---------------------|----------------------|
| <i>õpin</i>         | <i>õppisin</i>       |
| <i>varras</i>       | <i>varda</i>         |
| <i>hoian</i>        | <i>hoida</i>         |
| <i>kaalun</i>       | <i>kaaluma</i>       |
| <i>astun</i>        | <i>õnn</i>           |
| <i>mõõdan</i>       | <i>tee</i>           |

Teisevärteliste sõnade sisehäälikuist ei ole ükski ülipikk. Neist on üks keskpikk, teised lühikesed. Kolmandavärteliste sõnade sisehäälikuist või häälikühendeist on vähemalt üks ülipikk.

88. **Ülesanne.** Leida 10 teise- ja 10 kolmandavärtelist sõna!

Sõnavälte kindlaksmääramine.

89. Kirjas saab I sõnaväldet ära tunda puhtväliste tunnuste abil. Vaadelda järgmisi lühivärtelisi sõnu: *vana, lugeda, omama, enam, tragi, seda*.

Pidagem meeles! Sõna on lühivärteline, kui sõna esimeses silbis on ainult üksainus vokaalitäht ja sellele järgneb üksainus konsonanditäht. *p-d, t-d, k-d, f-i* ja *š-d* tuleb arvestada seejuures kahe konsonanditähena.

Kõigil teistel juhtumitel on sõna pikavärteline (teise- või kolmandavärteline), näit.: *valla, paksu, eemal, heinal, heinu, sepa, seppa, luku, lukku, võtan, võtta, šefi, šeffi, duši, dušši*.

90. **Harjutus.** Kriipsutada järgmises katkendis alla kõik lühivärtelised sõnad!

Monument oli valatud siledast mustast malmist ja asetatud suurele graniitkivile, nii et igaüks, kes sõitis linnakesse, nägi kõigepealt Leninit.

Monumendi ümber istutasid koolilapsed lilli — palju lilli ja neli noort kaske. Nad tahtsid istutada terve aia, kuid ei jõudnud. Algas sõda.

Tulid fašistide lennukid ja viskasid pomme rahulikule linnakesele. Siis hakkasid nad tulistama kahuritest.

Kui vaenlane oli juba päris lähedal, hakkasid elanikud linnast lahkuma. Naised lastega viidi ohutuisse kohtadesse, mehed võtsid relvad ja läksid metsa — hakkasid partisanideks.

(A. Kononov, „Monument“.)

91. Nagu eesolevast selgus, on esimene välde alati kirjast näha. Teist ja kolmandat väldet aga tuleb enamasti kuulmisega tajuda. Kas sõna on teises või kolmandas vältes, on eriti tunduv siis, kui sõna hääldada mitu korda järgemööda. Teisevärteliste sõnade puhul kuulduvad sõna esimene ja teine (või esimene, teine ja kolmas) silp ühepikkused, kolmandavärteliste sõnade puhul aga kuulduv esimene silp tunduvalt pikemana kui

teine (ja kolmas). Kui neid kõlalisi muljeid, mis sel teel saame, kujutada piltlikult, siis oleks pilt järgmine:

II välde: sum- ma sum- ma sum- ma

III välde: aas- ta aas- ta aas- ta

II välde: lai- sel- da lai- sel- da

III välde: õp- pi- da õp- pi- da

92. Neile, kellele II ja III välte tajumine teeb raskusi, võib soovitada järgmist menetlust: sõna, mille suhtes ei olda kindel, kas see on teises või kolmandas vältes, hääldatagu pikamisi ja rõhuga, katsudes, kas sobib selles venitada mingit häälikut. Kui mingi häälik liialdatult pikaks venitatuna tundub loomulikuna sellele sõnavormile, siis on III välde, näit.: *kurrri mõttteid*, (sõidan) *linna*, *allgan juttu* jne.

Kui aga hääliku venitamine tundub ebaloomulik ja loomulik on häälikust lühidalt üle minna, siis on II välde, näit.: selle *märgi* all (hääldada selle *märrgi* all oleks ebaloomulik), *linna-tänaval* (hääldada *linnnatänaval* oleks ebaloomulik).

93. Ühesilbiliste sõnade välde. Iga omaette üksikult hääldatav ühesilbiline sõna on kolmandas vältes: *puu*, *mets*, *saab*, *kui*, *ning*, *kas*, *ka* jne.

94. **Harjutus.** Määrata II või III välde järgmisil sõnul, kirjutades iga sõna taha vastava numbri (II või III)!

Andke andeks; hoiduge eemale; ärgake; uinuge vaikselt; heaga saab rohkem kui kurjaga; võidelge vaprasti; võtan lahti; voodi, palju, vankris, õhtu, laulan; mõlgutab mõtteid; uurige, tõtake! mängivad lapsed kilkasid; lapsed mängivad. Kus palju valgust, seal palju varju. Õigus peab ikka õiguseks jääma. Mis kaunis, see kallis. Metsal silmad, seinal kõrvad. Tantsib ikka täis kõht, ei hüppa uus särk. Söötinud põllule andke head äket. Tervisega ei või kaubelda. Palju päid, palju mõtteid. Anna aega atra seada, küll siis kündi küllalt saab. Põua lapsed naeravad, vihma lapsed nutavad. Ilma ei jõua soojaks kütta. Meest mõõdetakse mõistusest.

## Pikemate sõnade välted.

95. Nagu nimetatud, oleneb sõna välde esimese silbi vältest. See maksab ka pikemate sõnade kohta, näit.: *äratama* (I välde), *harjutamine* (II välde), *võitluseta* (III välde). *lik-*, *nik-*, *stik-*, *ndik-* jne. ja *elm-lõpulistest* sõnades tuleb väldeid tähele panna ka selle lõpposas:

*kuris`tik* — *kuristik* — *kuris`tikku*  
*õpet`lik* — *õpetliku* — *õpet`likku*  
*kuju`telm* — *kujutelma* — *kuju`telma*

**Harjutus.** Määrata välde järgmiste sõnade lõpposadel!

Mõistlikud, ametnikud, õnnelikkude, aednikkude, ööbikud, paratamata, vaatamiseks, kirjutamine, lõpetatud, lauljanna, ümbrikkudes.

## Sõnavälte tajumise tähtsus.

96. Välted etendavad eesti keeles suurt osa: vältevahest olenevad sageli sõna erisugused vormid; mõnikord annab vältevahe hoopis eri sõna.

| II välde                                                                                                                                                           | III välde                                                                                                                                                                             |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <i>vangi minnes</i> =<br>kui vang läks<br><i>rahvas võitleb</i><br><i>pilvine taevas</i><br><i>ära karda!</i><br><i>vardad</i> (mitm. nom.<br>sõnast <i>vart</i> ) | <i>vangi minnes</i> =<br>kui vangi mindi<br><i>rahvas elab lootus</i><br><i>see oli kõrgel taevas</i><br><i>kulda ja karda</i><br><i>vardad</i> (mitm. nom.<br>sõnast <i>varras</i> ) |

Ilma väldeid tundmiseta ja tajuda oskamiseta on võimata eesti keele grammatikast, astmevaheldusest, sõnade muutumisest, käänd- ning pöördkondadest täielikult aru saada.

## Välte häälendamise vigu.

97. Sageli hääldatakse mõningaid sõnu valesti, mille tõttu võib eksida õige muutkonna ja õigete vormide leidmisel.

## II väelde

palju  
otsus  
vastus  
ollus  
auto  
polka  
jõulune  
talvine  
õine  
soine

## III väelde

põhjus  
kinnine  
korsten  
poogen  
suhkur  
vaagen  
kringel  
ümbrik  
vahva  
kangelane

98. **Harjutus.** Määrata sõnavälde järgmises katkendis!  
Liitsõnus tuleb iga sõna väelde määrata eraldi!

Ei olnud enam kahtlust, et kõik kindlustamata mõisad ümberringi põlesid... Armutult kurnatud ja piinatud talupoeg võttis viimse jõu kokku ja müristas oma ärganud priiusehimu hirmsa valjusega isandaile kõrvu. Sakste põlevate majade tuli pani taeva punetama, varsti värvis nende veri ka maapinda. Nüüd mõistsid isandad hirmuga, kui kardetav on inimest loomaks alandada, temale näitlikult looma toorust õpetada...

Tume mühin, koledam kui öövaimude möllamine, tõsis igast küljest üksiku künka ümbruses. Kui tasasem tuulehoog ühelt poolt puhus, kandis ta talupoegade rõõmuhõiskamist... („Tasuja“.)

## VI. Sõnatüve astmevaheldus.

99. Lauses võivad ühel ja samal sõnal olla mitmesugused lõpud. See oleneb sellest, missuguseid suhteid teiste sõnadega see sõna väljendab.

Näiteks :

Meie *kodumaa* on rikas ja võimas. Meie armastame oma *kodumaad*. Meie *kodumaal* elavad vabad ja õnnelikud inimesed.

On ka niisuguseid sõnu, mille sisehäälikud muutuvad. Sellega väljendatakse ka suhteid.

Näiteks :

Puusepad ehitavad uut *lauta*.

Lapsed sõid *leiba*.

Mehed saagisid *kaske*.

Puusepad ehitavad uue *lauda*.

Lapsed sõid *leiva* ära.

Mehed saagisid *kase* maha.

Võrrelda sisehäälikute muutumist järgmisis sõnus

|                |   |                |   |              |
|----------------|---|----------------|---|--------------|
| <i>sepp</i>    | — | <i>seppa</i>   | — | <i>sepa</i>  |
| <i>õppima</i>  | — | <i>õppida</i>  | — | <i>õpi</i>   |
| <i>kett</i>    | — | <i>ketti</i>   | — | <i>keti</i>  |
| <i>kittima</i> | — | <i>kittida</i> | — | <i>kiti</i>  |
| <i>tükk</i>    | — | <i>tükki</i>   | — | <i>tüki</i>  |
| <i>tekkima</i> | — | <i>tekkida</i> | — | <i>teki</i>  |
| <i>lind</i>    | — | <i>lindu</i>   | — | <i>linnu</i> |
| <i>sõda</i>    | — | <i>sõda</i>    | — | <i>sõja</i>  |

Nagu neist näiteist selgub, võivad sama sõna sisehäälikud esineda kahel kujul, teiste sõnadega — nende sõnade tüvedel on kaks astet. Niisugust tüve sisehäälikute muutumist nimetatakse astmevahelduseks.

Astmevahelduslikes sõnus on ühed vormid tugevas astmes (*seppa* — *seppade*, *tükki* — *tükkide*, *lindu* — *lindude*) ja teised nõrgas astmes (*sepa* — *sepad*, *tüki* — *tükid*, *linnu* — *linnud*).

Ühtedel nimisõnadel on nominatiiv (ja ka partitiiv) tugevas astmes, genitiiv nõrgas astmes (*õlg* — *õla*), teistel ümberpöörduvalt — nominatiiv (ja ka partitiiv) nõrgas astmes, genitiiv tugevas astmes (*lammas* — *lamba*).

100. Võrrelda järgmisi sõnu omavahel!

| Astmevaheldusetud sõnad                                             | Astmevahelduslikud sõnad                                        |
|---------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------|
| (see) <i>sõna</i> — (selle) <i>sõna</i> —<br>(seda) <i>sõna</i>     | (see) <i>sõda</i> — (selle) <i>sõja</i> —<br>(seda) <i>sõda</i> |
| (see) <i>aasta</i> — (selle) <i>aasta</i> —<br>(seda) <i>aastat</i> | <i>jalg</i> — <i>jala</i> — <i>jalga</i>                        |
| <i>elama</i> — <i>elan</i> — <i>elada</i>                           | <i>õppima</i> — <i>õpib</i> — <i>õppida</i>                     |

Nagu nähtub, jagunevad sõnad kahte rühma:

- 1) astmevaheldusetud sõnad, s. o. sõnad, mille sisehäälikud kõigis vormes on ühesugused;
- 2) astmevahelduslikud sõnad, s. o. sõnad, mille sisehäälikud muutuvad.

101. **Ülesanne.** Leida vähemalt 10 astmevaheldusetut ja 10 astmevahelduslikku sõna!

## Astmevahelduse kindlaksmääramine.

102. Et ära tunda, kas sõna on astmevahelduslik või mitte, ei tarvitse jälgida kõiki vorme, vaid jätkub kahest vormist. Käändsõnade puhul vaadeldakse ains. partitiivi ja ains. genitiivi, verbide puhul *da*-infinitiivi ja kindla kõnev. olevikku.

Näiteid:

| Käändsõnad                                                                                                                            |                                                                                                                                     | Verbid                                                                                                                                   |                                                                                                                                     |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Partitiiv                                                                                                                             | Genitiiv                                                                                                                            | <i>da</i> -infinitiiv                                                                                                                    | Olevik                                                                                                                              |
| (seda) <i>saani</i><br><i>valda</i><br><i>jalga</i><br><i>sõda</i><br><i>kollet</i><br><i>ehet</i><br><i>liiget</i><br><i>mannert</i> | (selle) <i>saani</i><br><i>valla</i><br><i>jala</i><br><i>sõja</i><br><i>kolde</i><br><i>ehte</i><br><i>liikme</i><br><i>mandri</i> | <i>kõndida</i><br><i>tappa</i><br><i>liikuda</i><br><i>tahta</i><br><i>rännata</i><br><i>kaevata</i><br><i>salata</i><br><i>kaubelda</i> | <i>kõnnin</i><br><i>tapan</i><br><i>liigun</i><br><i>tahan</i><br><i>rändan</i><br><i>kaeban</i><br><i>salgan</i><br><i>kauplen</i> |

103. **Harjutus.** Kirjutada välja järgmisest palast need kursiivis trükitud sõnad, mis on astmevahelduslikud!

Kuid *sõda* ei olnud mitte ainult *needuseks*. Ta oli ühtlasi *kõigi rahva jõudude suureks katsumuste ja kontrollimise kooliks*. *Sõda paljastas kõik faktid ja sündmused tagalas ja rindel, ta rebis halastamatult maha kõik katted ja kaitsed, mis varjasid riikide, valitsuste ja parteide tõelist nägu, ning seadis nad lavale maskita, kaunistusteta, kõigi puuduste ja voorustega*. *Sõda korraldas meie nõukogude korrale, meie riigile, meie valitsusele, meie kommunistlikule parteile midagi eksamitaolist ja tegi kokkuvõtteid nende tööst, justkui öeldes neile: siin nad on, teie inimesed ja organisatsioonid, nende tööd ja teod — vaadake neid tähelepanelikult ja tasuge neile nende tegude järgi.*

Selles on *sõja* üks positiivseid külgi.

(J. V. Stalini kõnest 9. II 46.)

104. Mida ei tule lugeda astmevahelduseks?

- a) *punane* — *punase* — *punast*  
*hobune* — *hobuse* — *hobust*  
*pime* — *pimeda* — *pimedat*  
*ase* — *aseme* — *aset*  
*süda* — *südame* — *südant*  
*paras* — *paraja* — *parajat*

Astmevahelduse hulka ei loeta *-ne* muutumist *se-ks*, kuna siin pole tegu sisehäälikute muutumisega. Samal põhjusel ei ole astmevahelduseks kogu silbi juurdetulek, kui välde püsib samana (*pime* — *pimeda*, *ase* — *aseme* jne.).

- b) *kindel* — *kindla* — *kindlat*  
*vanker* — *vankri* — *vankrit*  
*hõlpus* — *hõlpsa* — *hõlpsat*

Astmevahelduseks ei loeta ka vahevokaali väljalangemist ilma välte muutuseta. Vrd. aga nendega sõnu *tütar* — *tütre* — *tütart*, *aken* — *akna* — *akent* jt., mis on astmevahelduslikud, sest et neis välde muutub, *tütar* — II välde, *tütre* — III välde).

- c) Ains. nom.    Ains. gen.    Ains. part.    Ains. illatiiv

|             |             |             |              |
|-------------|-------------|-------------|--------------|
| <i>tal</i>  | <i>tal</i>  | <i>tal</i>  | <i>tallu</i> |
| <i>maja</i> | <i>maja</i> | <i>maja</i> | <i>majja</i> |
| <i>tare</i> | <i>tare</i> | <i>tare</i> | <i>tarre</i> |

Astmevahelduseks ei loeta nähtust, kui sisehäälikud muutuvad ainult ains. sisseütlevas, kuna ains. genitiivis, ains. partitiivis ja teistes käänetes nad jäävad muutumatuks.

d) Samuti ei ole astmevahelduseks ka järgmine ainsuse partitiivi või mitmuse partitiivi sisehäälikute välteline erinevus: *meri* — *mere* — *merd*, *uni* — *une* — *und*, *teine* — *telse* — *teist* — *teisi*, *naine* — *naise* — *naist* — *naisi* jne.

e) *joon* — *juua*, *toon* — *tuua*, *lõön* — *lüüa*, *keema* — *kiia* e. *keeda* jne.

Astmevahelduseks ei loeta *oo*, *öö* ja *ee* muutumist *uu-ks*, *üü-ks* ja *ii-ks*.

f) Astmevahelduseks ei loeta ka järgmist *da*-infinitiivi sisehäälikute vältelist erinevust:

*tulen* — *tulla*, *olen* — *olla*, *panen* — *panna*, *suren* — *surra* jne.

Astmevaheldus *lik-, mik-, ndik-, stik-, bik-, tik-, vik-* ja *elm-sõnu*s.

105. Võrrelda järgmiste sõnade lõpposa sisehäälikute muutumist!

*õnnelik* — *õnneliku* — *õnnelikku*  
*ametnik* — *ametniku* — *ametnikku*  
*laevastik* — *laevastiku* — *laevastikku*  
*kujutelm* — (selle) *kujutelma* (II välde) —  
(seda) *kujutelma* (III välde).

Neil sõnul vahelduvad välte poolest lõpposa sisehäälikud ja neid sõnu loetakse astmevahelduslike sõnade hulka.

Tähelepanul! Astmevahelduslikest *lik-, mik-* jne. sõnust tuleb lahus hoida astmevaheldusetud *k-lõpulised* sõnad: *vihik* — *vihiku* — *vihikut*, *hommik*, *kuusik*, *tammik*, *tuulik* jne.

106. **Ülesanne.** Leida 10 astmevahelduslikku ja 10 astmevaheldusetut *k-lõpulist* sõna!

107. **Harjutus.** Kriipsutada alla astmevahelduslikud sõnad!

Maa, oja, kantselei, endine, saun, hunt, tark, võte, sääsk, ahi, memm, lauljatar, põder, uba, kirss, küla, võitja, õpetajanna, piiga, uus, käsi, kõrge, veski, tütar, võti, pale, sadam, ujula, õnnis, manner; jääma, müüma, saatma, õppima, õmblema, hüppama, marssima, ujuma, kirjutama, andma, siduma, kõnelema; säde, kade, teder, number, kamber, tuba, lina, küla, kivi, laevastik, lüpsik, kiri, lubi, vastik, kirjanduslik, nõukogulik, maastik, rästik.

Välte- ja laadivaheldus.

108. Võrrelda järgmisi astmevahelduslikke sõnu omavahel ja jälgida nende sõnade sisehäälikute muutumist!

| Sisehäälikud muutuvad vältuselt    | Sisehäälikud teisenevad või kaovad |
|------------------------------------|------------------------------------|
| <i>sepp</i> — <i>sepa</i>          | <i>selg</i> — <i>selja</i>         |
| <i>kukk</i> — <i>kuke</i>          | <i>sõda</i> — <i>sõja</i>          |
| <i>õppida</i> — <i>õpin</i>        | <i>kurb</i> — <i>kurva</i>         |
| <i>lill</i> — (selle) <i>lille</i> | <i>algan</i> — <i>alata</i>        |

| Sisehäälikud muutuvad vältuselt                                                                                                                                          | Sisehäälikud teisenevad või kaovad                                                                                                              |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <i>linn</i> — (selle) <i>linna</i><br><i>kool</i> — <i>kooli</i><br><i>võõra</i> — <i>võõras</i><br><i>kaaluma</i> — <i>kaalun</i><br><i>hein</i> — (selle) <i>heina</i> | <i>hamba</i> — <i>hammas</i><br><i>kord</i> — <i>korra</i><br><i>mägi</i> — <i>mäe</i><br><i>tuba</i> — <i>toa</i><br><i>süsi</i> — <i>söed</i> |

Esimese rühma sõnus vahelduvad sisehäälikud ainult vältuse poolest (*p* — *pp*, *k* — *kk*, *ll* — '*ll*, *oo* — '*oo* jne.). Sellist sisehäälikute vaheldust nimetatakse vältet vahelduseks.

109. **Ülesanne.** Leida vähemalt 10 vältet vahelduslikku sõnal!

110. Teise rühma sõnus sisehäälikud kas teisenevad (*b* — *v*, *g* — *j*, *d* — *j*) või kaovad (tugeva astme *b*, *g* jne. kaob nõrgas astmes). Sellist vaheldust nimetatakse laadivahelduseks.

111. **Ülesanne.** Leida vähemalt 10 laadivahelduslikku sõnal!

### Vokaalide vaheldus.

Vaadelda pikkade vokaalide ja diftongide vaheldust!

| Tugev aste                                                     | Nõrk aste                                                            |
|----------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------|
| <i>keelan</i><br><i>haavan</i><br><i>voolan</i><br><i>sein</i> | <i>keelata</i><br><i>haavata</i><br><i>voolata</i><br><i>seinast</i> |

Ülipikk vokaal või diftong (tugev aste) vaheldub kesk-pika vokaali või diftongiga (nõrk aste).

112. **Harjutus.** Leida järgmistele tugevaastmelistele sõnadele nõrk aste!

Sool, tüür, vaarusin, pöörama, neelama, siil, saan, loom, viilima, hää, võõraga, veerema, laen, laenama, toimima, kaev, sein, teiba, päev, tuul, kraav, taim, keel, juur, tool, väin, mainima, hiivama, põõsad.

## Konsonantide vaheldus.

113. Vaadelda konsonantide vaheldust lühikeste vokaalide vahel!

| Tugev aste                                                                                                    | Nõrk aste                                                                                                           |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <p><i>pomm</i><br/> <i>kell</i><br/> <i>kass</i><br/> <i>kukkuda</i><br/> <i>õppida</i><br/> <i>kappi</i></p> | <p><i>pommid</i><br/> <i>kellad</i><br/> <i>kassi</i> (pea)<br/> <i>kukun</i><br/> <i>õpin</i><br/> <i>kapi</i></p> |

Ülipikk konsonant (tugev aste) lühikeste vokaalide vahel vaheldub keskpika konsonandiga (nõrk aste).

114. Vaadelda konsonantide vaheldust pika vokaali või diftongi järel või konsonandi kõrval!

| Tugev aste                                                                                                                                                                                                                        | Nõrk aste                                                                                                                                                                                                                              |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <p><i>vaat</i><br/> <i>kaart</i><br/> <i>koopad</i><br/> <i>läikima</i><br/> <i>pumpama</i><br/> <i>võit</i><br/> <i>putru</i><br/> <i>lonkama</i><br/> <i>lootma</i><br/> <i>kuplade</i><br/> <i>valss</i><br/> <i>patja</i></p> | <p><i>vaadid</i><br/> <i>kaardid</i><br/> <i>koobas</i><br/> <i>läigib</i><br/> <i>pumbatud</i><br/> <i>võidu</i><br/> <i>puhud</i><br/> <i>longata</i><br/> <i>loodeti</i><br/> <i>kubla</i><br/> <i>valsi</i><br/> <i>padjad</i></p> |

Ülipikk konsonant pika vokaali või diftongi järel või konsonandi kõrval vaheldub lühikese konsonandiga.

**p, t, k astmevaheldus.**

115. Nõrgenevad tüved (nimisõnad).

| Nominatiiv | Partitiiv | Genitiiv |
|------------|-----------|----------|
|------------|-----------|----------|

|             |              |             |
|-------------|--------------|-------------|
| <i>lipp</i> | <i>lippu</i> | <i>lipu</i> |
| <i>kukk</i> | <i>kukke</i> | <i>kuke</i> |
| <i>kott</i> | <i>kotti</i> | <i>koti</i> |

Tugevnevad tüved (nimisõnad).

|             |              |              |
|-------------|--------------|--------------|
| <i>hape</i> | <i>hapet</i> | <i>happe</i> |
| <i>küte</i> | <i>kütet</i> | <i>kütte</i> |
| <i>äke</i>  | <i>äket</i>  | <i>äkke</i>  |

Nõrgenevad tüved (verbid).

| <i>ma</i> -infinitiiv | <i>da</i> -infinitiiv | käsk. kõneviisi<br>ains. 2. pööre |
|-----------------------|-----------------------|-----------------------------------|
|-----------------------|-----------------------|-----------------------------------|

|                |                |             |
|----------------|----------------|-------------|
| <i>õppima</i>  | <i>õppida</i>  | <i>õpi</i>  |
| <i>võtma</i>   | <i>võtta</i>   | <i>võta</i> |
| <i>pakkuma</i> | <i>pakkuda</i> | <i>paku</i> |

Tugevnevad tüved (verbid).

|                |               |              |
|----------------|---------------|--------------|
| <i>hüppama</i> | <i>hüpata</i> | <i>hüppa</i> |
| <i>ruttama</i> | <i>rutata</i> | <i>rutta</i> |
| <i>hakkama</i> | <i>hakata</i> | <i>hakka</i> |

115-a. Kirjutada esiteks nõrgenevad ja pärast tugevnevad nimisõnad partitiivis ja genitiivis ja tõmmata tugevale astmele joon alla!

Vapp, võte, lake, latt, jutt, kitt, kate, kepp, lõke, äke, rutt, tekk, tükk, matt, supp, trükk, tupp, tikk, lõpp, näpp, nutt, pakk, lepp, mõte, tõke, küte, hüpe, rukis, mätas.

115-b. Kirjutada esiteks nõrgenevad ja pärast tugevnevad verbid *da*-infinitiivis ja käskiva kõneviisi ainsuse teises isikus ning tõmmata tugevale astmele joon alla!

Leppima, jätma, lippama, tõttama, lükkama, kittima, top-pima, pakkima, rikkuma, trükkima, kütma, petma, hüppama, hukkuma.

116. **Harjutus.** Leida järgmistele tugevaastmelistele sõnadele nõrk aste!

Tiik, piip, taat, kapp, šeff, tõlked, sattuma, rüüpama, ootas, näitama, õnnelikku, ruttama, partides, rattaid, kirjanik, kott,

äkked, hüppeis, õppinud, tukkusin, tõukama, reipad, kiitma, peitma, köited, kauss, värss.

117. Vaadelda konsonantide *b, d, g, s* vaheldust järgmises sõnus ja panna tähele, millega vaheldub *b, d, g, s*!

| Tugev aste                                                                                                                                                                   | Nõrk aste                                                                                                                                                              | Hääliku vahelduvad astmed                                                                                                                                          |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <i>tuba</i><br><i>kuub</i><br><i>haab</i><br><i>halb</i><br><i>tarbed</i><br><i>hambad</i><br><i>õmblema</i>                                                                 | <i>toa</i><br><i>kuue</i><br><i>haava</i><br><i>halva</i><br><i>tarve</i><br><i>hammas</i><br><i>õmmelda</i>                                                           | } <i>b — ø</i><br>}<br>}<br>}<br>}<br>}<br>}<br><i>b—v</i><br>}<br><i>mb—mm</i>                                                                                    |
| <i>madu</i><br><i>kaduma</i><br><i>sada</i><br><i>koda</i><br><i>lind</i><br><i>käänded</i><br><i>sild</i><br><i>keeld</i><br><i>purded</i><br><i>pöörded</i><br><i>täht</i> | <i>mao</i><br><i>kaon</i><br><i>saja</i><br><i>koja</i><br><i>linnu</i><br><i>kääne</i><br><i>silla</i><br><i>keelu</i><br><i>purre</i><br><i>pööre</i><br><i>tähe</i> | } <i>d — ø</i><br>}<br>}<br><i>d — j</i><br><i>nd — nn</i><br><i>nd — n</i><br><i>ld — ll</i><br><i>ld — l</i><br><i>rd — rr</i><br><i>rd — r</i><br><i>ht — h</i> |
| <i>tigu</i><br><i>mägi</i><br><i>külg</i><br><i>märg</i><br><i>põlgama</i><br><i>arg</i><br><i>ohkama</i><br><i>usk</i>                                                      | <i>teo</i><br><i>mäe</i><br><i>külje</i><br><i>märja</i><br><i>põlata</i><br><i>ara</i><br><i>ohata</i><br><i>usu</i>                                                  | } <i>g — ø</i><br>}<br><i>lg — lj</i><br><i>rg — rj</i><br><i>lg — l</i><br><i>rg — r</i><br><i>hk — h</i><br><i>sk — s</i>                                        |
| <i>süsi</i><br><i>hiis</i><br><i>kõrs</i>                                                                                                                                    | <i>söed</i><br><i>hiie</i><br><i>kõrre</i>                                                                                                                             | } <i>s — ø</i><br><i>rs — rr</i>                                                                                                                                   |

118. **Harjutus.** Panna nõrka astmesse järgmised sõnad!

Pelgama, salgama, halg, kadu, pidama, algama, nülgima, küündima, idu, lüsi, susi, paas, särg, sülg, käskima, kild, käänd, pöörded, visked, mõirgama, kosk, õde, õrs, hiilgama, lehkama, suund, kärg, hauduma, kõrb, talb, kolb, rada, oht, turbad, kõlbama, külg, tõug, tiib, pidu, kubu, äigama, lugu, küdema, põdema, tõi.

119. **Harjutus.** Panna tugevasse astmesse järgmised sõnad!

Kuused, kased, halva, valla, karvad, viirud, loen, pannal, kõlvata, kääne, anne, võlad, kõverad, otstarve, helve, vise, kolvid, karukollad, tunnen, hoiab, orvud, arad.

### Astmevahelduse erandjuhud.

120. Vaadelda vokaalide *i, u, ü* vaheldust *b, d, g* ja *s-i* kõrval järgmisis sõnus!

| Tugev aste                                  | Nõrk aste                               | Vokaali muutus |
|---------------------------------------------|-----------------------------------------|----------------|
| <i>viga</i><br><i>pidama</i><br><i>mägi</i> | <i>vea</i><br><i>pean</i><br><i>mäe</i> | i—e            |
| <i>nuga, tuba</i><br><i>nägu</i>            | <i>noa, toa</i><br><i>näod</i>          | u—o            |
| <i>süsi</i><br><i>küdema</i>                | <i>söed</i><br><i>köeb</i>              | ü—ö            |

*b, d, g, s-i* kõrval olevad lühikesed vokaalid *i, u, ü* muutuvad sõna nõrgas astmes *b, d, g, s-i* kao puhul *e-ks, o-ks, ö-ks*.

121. **Harjutus.** Panna nõrka astmesse järgmised sõnad!

Iga, vägi, uba, hagu, kadu, pagu, huugama, püüdma, saagima, laadima, kägu, vagu, idu, sugu, pragu, raag, praad, siduma, laduma, madu, regi, siga, tugi, vägi, luba, magu, lugu, nõbu, käsi, nuga, tiib, kõrb.

## Rahvusvaheliste sõnade astmevaheldus.

122. Jälgida nende sõnade astmevaheldust!

| Tugev aste      | Nõrk aste          |
|-----------------|--------------------|
| <i>protsess</i> | <i>protsessid</i>  |
| <i>boikott</i>  | <i>boikoti</i>     |
| <i>genitiiv</i> | <i>genitiivile</i> |
| <i>grupp</i>    | <i>grupi</i>       |
| <i>dušš</i>     | <i>dušid</i>       |
| <i>žiraff</i>   | <i>žirafid</i>     |
| <i>mask</i>     | <i>maskid</i>      |

Rahvusvahelisis sõnus esineb ainult vältevaheldus.

123. **Ülesanne.** Leida vähemalt 10 astmevahelduslikku rahvusvahelist sõna ja jälgida nende sisehäälikute vädet!

124. **Harjutus.** Kriipsutada alla astmevahelduslikud sõnad!

Deklinatsioon, nominatiiv, krediit, album, draama, algebra, tehnika, fotograaf, gloobus, diktaat, reaalne, komme, stiil, biblioteek, büroo, meeter, žurnaal, insener, šokolaad, klišee, referaat, grammofon, fakt, film, sport, tüüp, aktiiv, agitaator.

125. **Kordav harjutus.** Kriipsutada alla kursiivis trükitud sõnadest need, mis on astmevahelduslikud!

### Päikese ja tuule võistlus.

Päike ja tuul läinud vaidlema, kumb teisest tugevam on. Päike ütelnud: „Mina sulatan kevadel lumehanged, panen rohu kasvama ja lilled õitsema, küpsetan suvel vilja ja kuivatan heina.“ Tuul kiidelnud: „Mina murrän metsas jämedad puud maha, lõhun merel laevad puruks, panen veskid käima ja teen muid selliseid töid.“

„Ennäe, sealt tuleb üks teekäija. Katsume, kumb saab ta seljast kuue ära, see olgu siis teisest vägevam,“ ütelnud päike. Tuul olnud sellega nõus ja hakanud kohe puhuma sellise valjusega, mis purustanud puud ja lõhkunud laevad. Teekäija aga pannud kuue hõlmad vaheliti ja vöö peale ning läinud aina edasi. Ei tuule vägi ole aidanud.

Siis hakanud päike paistma. Paistnud nii soojasti kui ei kunagi enne ega pärast. Varsti hakanud teekäijal soe. Ta võtnud kuue seljast, pannud õlale ja läinud edasi. Päike võitnud.

## VII. Peenendus e. palatalisatsioon.

126. Võrrelda järgmiste sõnade hääldamist:

|                                 |                                    |
|---------------------------------|------------------------------------|
| <i>kott</i> (gen. <i>kota</i> ) | <i>kot't</i> (gen. <i>ko't'i</i> ) |
| <i>jutt</i> ( „ <i>jutu</i> )   | <i>jut't</i> ( „ <i>ju't'i</i> )   |
| <i>palk</i> ( „ <i>palga</i> )  | <i>pal'k</i> ( „ <i>pal'gi</i> )   |
| <i>mulk</i> ( „ <i>mulgu</i> )  | <i>mul'k</i> ( „ <i>mul'gi</i> )   |
| <i>noot</i> ( „ <i>nooda</i> )  | <i>noot'</i> ( „ <i>nood'i</i> )   |
| <i>kann</i> ( „ <i>kannu</i> )  | <i>kan'n</i> ( „ <i>kan'ni</i> )   |
| <i>kurk</i> ( „ <i>kurgu</i> )  | <i>kur'k</i> ( „ <i>kurgi</i> )    |
| <i>sulg</i> ( „ <i>sulu</i> )   | <i>sul'g</i> ( „ <i>sule</i> )     |

Kui võrrelda *t* hääldamist sõnas *kott* (gen. *kota*) ja *kot't* (gen. *ko't'i*), samuti *l* hääldamist sõnas *palk* (gen. *palga*) ja *pal'k* (gen. *pal'gi*), siis võime tähele panna, et *t* sõnas *kot't* (gen. *ko't'i*) ja *l* sõnas *pal'k* (gen. *pal'gi*) pehmemalt või peenendatult kuuldu.

See tuleb sellest, et niisuguse peenendatud hääliku hääldamisel asetame keeleselja kõva suulae lähemale ja natuke ettepoole, umbes nii nagu *i* või *j*-i hääldamisel. Tavaliselt peenendatud hääliku järel ongi tüve lõpul *i*, näiteks *vill* — *villi*.

Seesugust üksikute häälikute „pehmemat“ hääldamisviisi nimetatakse peenenduseks ehk palatalisatsiooniks (ka muljeerimiseks). Palatalisatsiooni harilikult kirjas ei märgita. Tarbe korral võib seda märkida tähise 'abil, näit.: *ko't't*, *pal'k*, *kan'n*. Peenenduda võivad eesti keeles ainult järgmised konsonandid: *d*, *t*, *l*, *n*, *r*, *s*, näit.: *laad'*, *paat'*, *val'mis*, *tant'sima*, *sar'v*, *as'jad*.

127. **Ülesanne.** Leida vähemalt 10 sõna, kus esineb peenendus!

128. **Harjutus.** Kriipsutada alla sõnad, kus esineb mingi hääliku peenendus, ja märkida see vastava märgiga!

Kas kass on toas? Söö see korp! Mul on ilus pudrumänd. Öues kasvab suur mänd. Seebimull tõusis õhku. Juss sai kündmises esikoha. Lähim hobulaenuuspunkt asetseb meist kaks kilomeetrit eemal. Lambal on väike tall. Talli uks on lahti. Aias kasvab punaseid tulpe. Kulus palju tunde. Vaat on juba vankril. Vaat see on tubli! Mul on vill peos. Lambavill on pehme. Ölg valutab. Pööningul ei ole enam õlgi. Padjad on voodis. Kutsu kutsu (= koer) siia!

### VIII. Rõhk.

129. Võrrelda üksikute silpide hääldamistugevust järgmises sõnus!

*hõian — ohói*  
*aitama — ait'äh*  
*tühjale — tohõh*  
*niisugune — niisámuti*  
*sékretär — diréktor*  
*éksam — botáanika*

Igas sõnas, milles on kaks või rohkem silpi, hääldatakse ühte silpi tugevamini kui teisi. Ühe silbi tugevamini hääldamist sõnas nimetatakse rõhuks. Seda võime kergesti märgata, kui võrdleme sõna *traktor* ja *traktorist* lausetes: *traktorist tilgub õli ja traktorist istub traktoril.*

Igal sõnal on üks pearõhk. Pearõhk on eestipäraseil sõnul ja vanemal laensõnul esimesel silbil. Ainult üksikul hüüdsõnul võib pearõhk asetseda ka järgsilpidel. Paljudel rahvusvahelisel ja uuemal laensõnul on pearõhk kaugemal esimest silpi. Pike-mail sõnul võib pearõhulise silbi kõrval olla ka veel kõrvalrõhulisi silpe, näit.: *tülem'isega, tä'nul'ikkude, härjutäti* jne.

130. Rõhutada järgmises lauseis harvendatud sõnu ja võrrelda lausete tähenduslikku erinevust!

*Esimees sõitis l i n n a.*

*E s i m e e s sõitis linna.*

*Ma o s t s i n selle raamatu.*

*M a o s t s i n selle raamatu.*

Lauses võime mõne sõna eriti kuuldavale tuua. Sellist üksikute sõnade rõhutamist lauses nimetatakse l a u s e r õ h u k s e. m õ t t e r õ h u k s.

## B. Vormiõpetus.

### I. Sõnaliigid.

#### Sõnade jagunemine tähenduslaadilt.

131. Sõnu, millest meie laused koosnevad, võib nende tähenduslaadilt jagada rühmadeks ehk liikideks. Kõik sõnad jagunevad oma tähenduse poolest ja nende osatähtsuse poolest lauses kahte põhilisse rühma: **iseseisvad sõnad** ja **abisõnad**.

Iseseisvad sõnad tähendavad asju, nende omadusi, tegevust jne. (*hobune, suur, koorem, vedama*). Iseseisvad sõnad on lauseliikmeteks. Näiteks: *Hobune veab suurt koormat*. Selles lauses on neli sõna ja kõik nad on lauseliikmeteks.

Abisõnad väljendavad suhteid iseseisvate sõnade vahel või lausete vahel ja ei ole omaette lauseliikmeteks (*all, ärde, ja, aga, pealt, sees, ehk, kui*). Näiteks: *Teekäija puhkab puu all*. *Lapsed jooksid jõe ärde*. *Ostsin raamatu ja vihiku*. *Meie loeme, aga nemad kirjutavad*.

Mõned abisõnad annavad iseseisvatele sõnadele või tervetele lausetele erilise tähendusliku varjundi (*ei, ju, kas, jah*). Näiteks: *Eile ma ei olnud kontserdil* (*ei* annab eitava tähenduse). *Kas sa tegid selle töö ära?* (*Kas* annab küsiva tähenduse).

Iseseisvad ja abisõnad jagunevad järgmisteks sõnaliikideks:

1. **Nimisõnad** ehk **substantiivid** — *maa, inimene, kala, laud, sõda, tarkus, lugeja, söök, töötlemine, toodang, sõna, valgus, rõõm* jne.

Nimisõnad väljendavad esemeid e. asju (*raamat, masin, tangid*), aineid (*raud, vesi, bensiin*), olendeid (*naine, õpetaja, hobune*), nähtusi ja sündmusi (*koit, pikne; revolutsioon*), omadusi, tegevusi ja olekuid (*suurus; käik; haigus*). Nimisõnad vastavad küsimustele *kes? mis?*

2. **Omadussõnad** ehk **adjektiivid** — *uus, linane, tark, kultuurne, teaduslik, aktiivne, jõuetu, euroopalik, kaunis, üllas* jne. Omadussõnad näitavad, missuguste omadustega on asi, olend või olukord.

3. **Arvsõnad** ehk **numeraalid** — *üks, kaks, kolm, sada, pool, viiendik, kakskümmend seitse, esimene, teine, kolmas, viieteistkümmes* jne. Arvsõnad näitavad asjade arvu või järjekorda.

4. **Asesõnad** ehk **pronoomenid** — *mina, sina, tema, meie, see, kes, mis, keegi, niisugune* jne. Asesõnad asendavad nimi-, omadus- ja arvsõnu ning mainivad olendit, asja või olukorda, kes või mis toimib või millest on kõne.

5. **Pöördsõnad (tegasõnad)** ehk **verbid** — *tegema, olema, kirjutama, seisma, paistma, kandma, töötama, sõbrustama* jne. Pöördsõnad näitavad olendi või eseme tegevust või olemist mõnes seisundis. Verb vastab küsimusele: *misteeb asi? missuguses olekus on asi? mis tehakse asjaga?* (*Mees künnab. Kapp seisab. Vilja pekstakse.*)

6. **Määrsõnad** ehk **adverbid** — *ruttu, hästi, paremini, siin, eile, kohe, nõnda, pisut, liiga, väga* jne. Määrsõnad näitavad tegevuse olukorda. Nad väljendavad tegevuse kohta, aega, teoviisi, määra jm. ja vastavad küsimustele: *kus? millal? kuidas? kui kaua? kui palju?* jm. Määrsõnad võivad ka omadussõnu ja määrsõnu täiendada. Näiteks: *väga ilus, üsna hästi* jm.

7. **Ees- ja tagasõnad** ehk **prepositsioonid** ja **postpositsioonid** — *all, pealt, sees, ilma, poole, ümber, kuni, pärast* jm. Ees- ja tagasõnad osutavad asja seisukohta või seisukorda mingi teise asja või tegevuse suhtes: *maja ees, seinaga taga, minu järel, vastu tahtmist, mööda tänavat* jne. Nad moodustavad ühes noomenitega ees- ja tagasõnalise määrusihitise või määruse ja ei vasta ise mingisugusele küsimusele.

Ees- ja tagasõnu nimetatakse ka veel kaassõnadeks.

8. **Kõrvalsõnad** ehk **prefiksaal-adverbid** — *ära, üles, sisse, alla, ette* jm. Kõrvalsõnad käivad alati pöördsõnade kaasas, täpsustavad tegevuse laadi või iseloomu, ei vasta ise

mingisugusele küsimusele ega ole lauseliikmeks, vaid kuuluvad pöörd sõna osadena öeldise koosseisu. Näiteks: *Laps jõi piima ära. Vanaema ajas poisikese üles. Mart ei osanud midagi ette võtta. Vaenlane oli sunnitud alla andma.* Pöörd sõnade osad *ära, üles, ette, alla* on antud lausesetes kõrvalsõnad, mis täpsustavad tegevust ja tuletavad lihtpöörd sõnadest uusi pöörd sõnu (*ära jooma, üles ajama, ette võtma, alla andma* jm.).

9. **Sidesõnad** ehk **konjunktsioonid** — *ja, ning, ega, aga, vaid, et, kui, kuna, kuid* jm. Sidesõnad ühendavad lauseid, lauseosi ja üksikuid sõnu. Näiteks: *Osta pliiats ja sullepea. Päike loojus, kuid õues oli veel valge. Äрни teadis väga hästi, et seda ülesannet ei ole kerge lahendada.*

10. **Kildsõnad** ehk **partiklid** — *ka, ju, ei, mitte, ära, jah, isegi, muidugi, kas, koguni, tõesti, juba, vaat, ainult, -gi, -ki* jm. Partiklid annavad lausele või tema üksikutele osadele erilise tähendusliku varjundi. Näiteks: *Kas te siis teda ei tunne? (kas — küsimus, siis — imestus, ei — eitamine). Sa oled seda ju vist kuulnud? (ju — jaatav oletus, vist — kahtlus). Kui tore! (kui — vaimustus).*

11. **Hüüdsõnad** ehk **interjektsioonid** — *oh! ai! tohoh! vöeh! säh! hõissa! noh! ennäe! hallo! hurraa! kukeleegu!* jm. Hüüdsõnad on hüüded ja hääliitsused, mis väljendavad tundeid ja soove. Näiteks: *Oi, kui ilus on metsas! (oi — imetus). Hurraa! Hävitame vaenlase! (hurraa — üleskutse, soov kollektiivselt võita).*

Nagu ühel sõnal võib olla mitu tähendust, nii võib ka sõnade liigitamisel üks ja sama sõna kuuluda ühte ja teise liiki selle järgi, missugune on tema ülesanne ehk funktsioon lauses. Nii võib üks ja sama sõna esineda nimi- ja omadussõnana. Näiteks: *koer, haige, hakkaja* jm. Võrrelda: *Koer poiss ja koer haugub; haige inimene ja haige magab; hakkaja = algaja (nimisõna) ja hakkaja = ettevõtlik (omadussõna).*

Mitmed ees- ja tagasõnad võivad ka kõrvalsõnad olla, kui nad ei ole seotud noomeniga, vaid verbiga.

Näiteks:

| Ees- ja tagasõna                    | Kõrvalsõna                                 |
|-------------------------------------|--------------------------------------------|
| <i>Poiss läks kuuri alla.</i>       | <i>Vaenlased andsid alla.</i>              |
| <i>Astu koosolijate ette.</i>       | <i>Ära võta palka ette.</i>                |
| <i>Mine hobuse järele.</i>          | <i>Selles küsimuses ta ei anna järele.</i> |
| <i>Pane raamat kapi otsa.</i>       | <i>Looma toit sai otsa.</i>                |
| <i>Lind lendas läbi akna tупpa.</i> | <i>Meie arutasime selle küsimuse läbi.</i> |

Ees- ja tagasõna on alati seotud noomeni teatava käändega, mida võib küsimuse abil kindlaks teha, näiteks: *kuuri* (mille?) *all*; *koosolijate* (kelle?) *ette*. Kõrvalsõna ei ole seotud noomeni käändega.

Niisuguses lauses, milles on verb + kõrvalsõna, võib esineda noomen sihitisena, kuid tema kääne on sõltuv verbist ja tema vormist, aga mitte kõrvalsõnast. Näiteks: *ette võtma* (mida?). *Võta palk ette. Ära võta palka ette. Võttis palga ette.*

132. **Ülesanne.** Näidata noolega, kas sõnad *ära, läbi, maha, üle, üles, sisse, välja, peale, mööda, pärast, kätte* on seotud käandsõnaga või pöörsõnaga.

Me oleme kõik kirjad kätte saanud. Ta hakkas rõõmu pärast naerma. Pane soola supi sisse. Ma nägin, kui ta mööda sõitis. Ta ostis raamatu ja raha jäi üle. Linnud lendasid kõrgelt üle metsa. Ema pani rosinaid saiataigna sisse. Meie vana koer suri ära. Poisid niitsid heina paari päevaga maha. Kui sul külm hakkab, võta tekk peale. Loe see jutt läbi. Mängimisel läks pall läbi akna aeda. Kojamees tuli ja laskis nad sisse. Talvel võtab ema lilled aknalt ära. Kirjutage kõik uued sõnad välja! Laev läks jõge mööda üles.

133. Sõnad *kui, kuigi, vaid, aga* on ühtlasi sidesõnad ja ka kildsõnad (e. partiklid).

Näiteks :

| Sidesõna                                                                                                                                                          | Kildsõna                                                                                                                 |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <i>Kui võid, siis tule.</i><br><i>Ta ei jõudnud õigeaks ajaks</i><br><i>pärale, kuigi ruttas.</i><br><i>Mitte sina ei pea seda te-</i><br><i>gema, vaid tema.</i> | <i>Kui ilus!</i><br><i>See puudus ei ole kuigi</i><br><i>suur.</i><br><i>Lugege vaid korralikult</i><br><i>ajalehti.</i> |

134. **Harjutus.** Tõmmata nimisõnadele alla üks joon ja pöörd sõnadele kaks joont!

Eesti tööline, töötav talupoeg ja haritlane moodustavad ühiste huvide ning sihtide terviku. Nad on klassivaba, kurnamisele võõra sotsialistliku ühiskonna üheväärtuslikud ja ühtviisi vajalikud liikmed. Nende igapäevaste saavutused langevad ühisesse saavutuste varasalve. Iga üksiku võit on ühtlasi sotsialistliku ühiskonna võit.

Nii ei või ka meie kirjandus ja kunst olla midagi hulkadest eraldatud ning omaette seisvat. Nende areng kuulub sotsialistliku ehitustöö üldisse protsessi, nagu nende saavutusedki kuuluvad sotsialistliku ühiskonna ühisvarade hulka. Nad kajastavad, mõtestavad, innustavad omalt poolt suurt sotsialistlikku ehitustööd. Neis peab väljenduma kollektiivi tunne ja mõte.

135. **Harjutus.** Määrata sõnaliigid järgmises katkendis, tarvitades järgmisi lühendeid: subst. = nimisõna, adj. = omadussõna, num. = arvsõna, pron. = asesõna, v. = pöörd sõna, adv. = määrsõna, prepos. ja postp. = ees- ja tagasõna, konj. = sidesõna, int. = hüüdsõna, pref.-adv. = kõrvalsõna, partikk. = kildsõna.

### Lakoonilised vastused.

Noorusest peale harjutati spartalasi, kes elasid Lakoonias, väljenduma selgesti ja kindlalt, kusjuures tuli tarvitada vähesõnu. Mida lühem ja mõtterikkam oli vastus, mis anti esitatud küsimusele, seda rohkem leidis see poolehoidu. Sellepärast nimetatakse veel tänapäevalgi lühikest tabavat vastust lakoon-

niliseks. Järgnegu siin mõned näited lakoonilistest ütlustest ja vastustest, mida vanad kreeklased on tarvitanud.

Üks ema, kelle poeg lahingusse läks, ulatas talle kilbi sõnodega: „Tule tagasi selle kilbiga või selle kilbi peal!“

Kuj pärslased hiiglavägedega tulid Kreekat vallutama ja keegi kreeklasest kartusega nimetas, et vaenlase odad varjavad ju päikese ära, vastas talle üks spartalastest: „Seda parem, siis võitleme vilus!“

Xerxes'ele, Pärsia kuningale, kes saatis käskjala Sparta väepealiku Leonidase juurde ja nõudis talt relvade äraandmist, las kis see vastata: „Tule ja võta!“

Filippos, Makedoonia kuningas, kellele spartalased keeldusid pärslaste vastu toetust andmast, kirjutas neile raevustunult: „Kui ma Spartasse tulen, ei pea ükski teist ellu jääma!“ — „Kui —,“ vastasid spartalased ja rohkem mitte ühtki sõna.

### Üldnimed ja pärisnimed.

136. Nimisõnad jagunevad kahte alaliiki:

| Üldnimed e. apellatiivid                                       | Pärisnimed e. proopriumid                                     |
|----------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------|
| <i>inimene, linn, maja, õigus, vihm, kirjastus, plaan jne.</i> | <i>Juhan, Tallinn, Emajõgi, Moskva, Gruusia, Euroopa jne.</i> |
| Samasse liiki kuuluvate esemete või olendite ühised nimed.     | Ühe eseme või olendi eriline nimi.                            |

Pidagem meeles! Pärisnimed kirjutatakse alati suure algtähega.

### Suur ja väike algtäht.

137. **Suure algtähega kirjutatakse** peale harilike pärisnimede (isikute, riikide, maakotade jne. nimetuste) veel:

1) **Seltside** ja **asutiste** ametlikud nimed, kusjuures iga lahuskirjutatav sõna on suure algtähega (välja arvatud side- ja kaasõnad):

*Eesti Rahva Muuseum, Ministrite Nõukogu, Paide Keskkool, Tartu Riiklik Ülikool, Haridusministeerium.*

2) **Ehitiste, tänavate, parkide** jne. nimetused:

*Kreml, Toompea, Lembitu tänav, Kingissepa tänav, Kalaturg, Linnapark* jne.

3) **Ajalooliste sündmuste** (sõdade, lahingute, rahude jne.) nimetused:

*Suur Isamaasõda, Kärde rahu, Narva lahing, Põhjasõda* jne.

4) **Perioodiliste väljaannete** (ajalehtede, ajakirjade) nimetused, kusjuures iga lahuskirjutatav sõna on suure algtähega (välja arvatud side- ja kaassõnad):

*„Sirp ja Vasar“, „Rahva Hää“, „Nõukogude Eesti Arst“, „Eesti Tööline“* jne. Need nimed asetatakse peale selle jutumärkidesse.

5) **Viisakuse ja aupakkumise pärast kõnetlus- ja asesõnad** kirjalikul pöördumisel kellegi poole:

*Lugupeetud Direktor! Austatud Doktor! Sina, Teie* jne.

Juttude ja näidendite kahekõnedes aga kirjutatakse asesõnad väikese algtähega (*sina, sul, teie* jne.).

6) **Teoste pealkirjad**, kusjuures neis kirjutatakse suure algtähega ainult esimene sõna: *„Pisuhänd“, „Mahtra sõda“, Tõde ja õigus“* jne. Teoste pealkirjad asetatakse seejuures jutumärkidesse.

7) **Üldnimed**, kui need esinevad isikustatud (personifitseeritud) või sümboolses tähenduses:

*Elu, Saatus, Julgus, Armastus, Kadedus* jne. Näit.: *Halasta, Surm, ta peale!*

8) **Sõnad põhja-, lõuna-, lääne-, ida-, kesk-, väike-** jts. kirjutatakse pärisnimedes suure algtähega:

*Lõuna-Eesti, Valge-Vene, Lääne-Euroopa, Ida-Aasia, Kesk-Aafrika, Põhja-Ameerika, Väike-Aasia.*

9) **Pärisnimede külge** kuuluvad sõnad, mis moodustavad pärisnime lahutamatu osa:

*Kupja-Prits, Krapi-Kai, Liiva-Hannus, Kaval-Ants jne.*

138. Väikese algtähega kirjutatakse:

1) **Rahvaste** nimed:

*eestlased, soomlased, lätlased, venelased, kreeklased, prantslased, taanlased jne.*

2) Kohtade, rahvaste ja riikide nimetused, kui need ei tähenda maad ega riiki, vaid esinevad omadussõna tähenduses:

*eesti kirjandus, vene keel, nõukogude kunst, türgi tubakas, hiina tee, hollandi juust, rootsi võimlemine, riia vakamaa, mulgi kapsad, tallinna kilud jne.*

3) **Kuude, nädalapäevade ja pühade** nimetused:

*august, detsember, maikuu, esmaspäev, teisipäev, jüripäev, mardipäev, uusaasta, konstitutsioonipäev, võidupüha jne.*

4) **Kunsti- ning teadusvoolude, maailmavaadete, uskude ning usulahkude** jne. nimetused:

*marksism, leninism, realism, darvinism, kapitalism, roomakatoliku usk jne.*

5) Raamatute nimetused, kui need on mõeldud üldnimedena ja mitte pealkirjadena:

*entsüklopeedia, keeleõpetus, album jne.*

6) Isikute **ameti- ja aunimetused**: *minister, kindral, marssal, juhataja, esimees, sekretär; audoktor, teeneline teadlane, sotsialistliku töö kangelane, rahvakirjanik jne.*

139. **Harjutus.** Kirjutada klambreis olevad sõnad suure või väikese algtähega ja asetada vajaduse korral jutumärgid!

Elagu vaba (nõukogude eesti) ja tema töökas rahvas! Tunnen (läti) kooliolusid. (eesti, soome, karjala, vadja) ja (liivi) on lähedased sugukeeled. Möödunud aastal käisime matkamas (põhja-eestis). Keegi (lääne-eurooplane) reisis (põhja-ameerikasse). Naeratuses oli midagi lõunamaist ja (itaalialikku). Selles toredas vaibas leidus mõningaid (gruusia) ja (ukraina) mustreid. Need mustrid olid toodud (gruusiast) ja (ukrainast). Tellisime ajakirja (eesti bolševik). (a. h. tammsaare kõrboja peremees), (e. vilde mäeküla piimamees) ja (fr. tuglase saatus) on tõlgitud (ungari) keelde. (tammsaare) sündis (järvamaal)

(albu) vallas. (tammsaare) romaan (tõde ja õigus) on meie kirjanduses oma ulatuselt suurimaid ja sisult huvitavamaid romaane. (vanemuises) etendati (august kitzbergi) näidendit (püvetalus). Ilmus prof. (alango) huvitav artikkel (eesrindlik nõukogude teadus). See juhtus umbes (mardipäeva) paiku. Selle noore kirjaniku stiilis leidis palju (tammsaarelikku). Tähtsaimaid (lõuna-eeesti) keele murdeid on (setu) ja (võru) murre. Paljud meie uuemate kirjanike tööd on tõlgitud (vene), (soome) ja (inglise) keelde. Raamatukogus oli (eestikeelsete) raamatute osakond suurim. Ostsime (kaspia) heeringaid. Kaupluses müüdi (tallinna) kilusid ja (mulgi) kapsaid. (juhani) talitusviis oli liig (jukulik). Ajakirjas kirjutati (viini) vorstide ja (vene) pliinide valmistamisest, (muhu) seelikuist ja (setu) kindakirjadest. Tallinna ehitati (rooma) saun.

### Tüvi, muutelõpp, tunnus.

140. *Mul on ilus raamat. Avan ilusa raamatu. Loer ilusa/t raamatu/t. Süvenen ilusa/sse raamatu/sse. Omandan palju kasulikke teadmisi ilusa/st raamatu/st.*

*Kirjuta/n kirjandit. Sinagi kirjuta/d. Isegi Väino kirjuta/b. Me kõik kirjuta/me kirjandit.*

Nagu neist lauseist selgub, võivad sõnad (käesoleval korral *ilus raamat* ja *kirjutama*) esineda lauseis erisugusel kujul, kusjuures muutub nende lõpposa. Need muutuvad lõpposad (*-t, -sse, -st; -n, -d, -b, -me*) määravad vastavate sõnade tähenduslikke vahekordi lauses. Selliseid sõnaosi nimetatakse *muutelõppudeks*.

Seda sõnaosa, mis jääb järele, kui eraldame muutelõpu, nimetatakse tüveks (*ilusa-, raamatu-, kirjuta-*). Tüvi on sõna peamise tähenduse kandja.

141. Mõnel sõnal on kaks tüve:

| Vokaaallõpuline tüvi | Konsonant lõpuline tüvi |
|----------------------|-------------------------|
| <i>tüt-re-le</i>     | <i>tüt-ar-t</i>         |
| <i>hobuse-ga</i>     | <i>hobus-t</i>          |
| <i>tule-ni</i>       | <i>tul-d</i>            |
| <i>pane-n</i>        | <i>pan-dud</i>          |
| <i>käsitele-n</i>    | <i>käsitel-dud</i>      |

Tüve, mis lõpeb vokaaliga, nimetatakse vokaaltüveks; tüve, mis lõpeb konsonandiga, konsonanttüveks.

142. Astmevahelduslikel sõnadel on kaks tüve ehk tüve astet — *tugev ja nõrk*.

Jälgida tüve astet järgmisis sõnus:

| Nõrgenevad tüved |             | Tugevnevad tüved |               |
|------------------|-------------|------------------|---------------|
| Tugev aste       | Nõrk aste   | Nõrk aste        | Tugev aste    |
| <i>seppa</i>     | <i>sepa</i> | <i>mõte-t</i>    | <i>mõtte</i>  |
| <i>tekki</i>     | <i>teki</i> | <i>ruki-st</i>   | <i>rukki</i>  |
| <i>kude</i>      | <i>koe</i>  | <i>tungal-t</i>  | <i>tungla</i> |
| <i>sigga</i>     | <i>sea</i>  | <i>saaba-st</i>  | <i>saapa</i>  |
| <i>poega</i>     | <i>poja</i> |                  |               |
| <i>õppi-da</i>   | <i>õpi</i>  | <i>haka-ta</i>   | <i>hakka</i>  |
| <i>võtta</i>     | <i>võta</i> | <i>osa-ta</i>    | <i>oska</i>   |
| <i>sidu-da</i>   | <i>seo</i>  | <i>tõmma-ta</i>  | <i>tõmba</i>  |
| <i>ehti-da</i>   | <i>ehi</i>  | <i>võidel-da</i> | <i>võitle</i> |

Seda tüve astet, millel on rohkem sisehäälikuid või mille sisehäälikud on pikemad, nimetatakse *tugevaks astmeks*.

Seda tüve astet, millel on vähem sisehäälikuid või mille sisehäälikud on lühemad, nimetatakse *nõrgaks astmeks*.

143. Kirjutasin oma nime kõigisse oma ilusatesse raamatutesse (ilusaisse raamatuisse).

Panin ilusatele raamatutele (ilusaile raamatuile) katepa-beri ümber. Ma kirjutasin kirjandit. Sa kirjutasid kirjandit. Me kirjutasime kirjandit.

Tüve ja muutelõpu vahel võib sõnal olla veel teatav häälik või häälikühend (*-te-, -i-, -si-* jne.), mis on ühine mitmele vormile ja mis määrab mingit ühist vahekorda lauses (arvu, aega jne.). Sellist sõnaosa, millega moodustatakse teatavasse grammatilisse rühma kuuluvaid vorme, nimetatakse tunnuseks. Tähtsamad tunnused on: käandsõnul mitmuse tunnus (*-te-, -de-, -i-*), verbidel mineviku tunnus (*-si- -i-*), tingiva kõneviisi tunnus (*-ksi-*) jne., omadussõnul komparatiivi tunnus (*-ma-*) jne.

144. **Harjutus.** Eraldada järgmisil sõnul püstjoonega tüvi, tunnus ja muutelõpp!

Osavatest seppadest, julgematel poistel, vanadeks meesteks, kauni lauluga, arvutasime, käiksin, hoolsatel õpilastel, kuulsaiks lauljaiks, laulaksite, omandasime.

## Sõnade liigitus muutmisviisi järgi.

145. Sõnad liigitatakse muutmisviisi järgi kolme rühma:

1) Sõnad, mida saame käänata e. deklioneerida, on käändsõnad e. noomenid. Siia kuulub neli sõnaliiki: nimi-, omadus-, arv- ja asesõnad.

2) Sõnad, mida saame pöörata ehk konjugeerida, on pöördõnad ehk verbid.

3) Sõnad, mida ei saa käänata ega pöörata, on mäarsõnad, ees- ja tagasõnad, kõrvalsõnad, sidesõnad, kildsõnad ja hüüdsõnad.

## II. Käändsõnad ehk noomenid.

### 1. Arv.

146. Suurem enamik nimisõnu võib esineda kahes arvus: ainsuses ehk singularis (näit.: *tehas, tehase, tehasest, tehasesse; jalg, jala; linn, linna; seltsimees, seltsimehe; lipp, lipu*) ja mitmuses ehk pluralis (näit.: *raamatud, raamatute, raamatuid; jalad, linnad, seltsimehed, lipud*). Nimisõna ainsus väljendab ühte eset, mitmus väljendab mitut ühesugust eset.

Kuid mitte kõiki nimisõnu ei tarvitata mõlemas arvus. On nimisõnu, mis tavaliselt ainult ainsuses esinevad. Need on: 1) nimisõnad, mis tähendavad ainet ehk materjali (näit.: *piim, õhk, tina, lumi, savi*), 2) nimisõnad, mis tähendavad esemete rühma ehk kogu kui üht tervikut (näit.: *inimkond, noorsugu*), 3) nimisõnad, mis on omaduste ja tegevuste nimetusteks (näit.: *julgus, sõbralikkus, au, valgus, noorus, niitmine, töötamine*).

Siiski mõnda niisugust sõna võib tarvitada ka mitmuses, kuid siis saavad nad konkreetse tähenduse. Näiteks: 1. *Selles maalis näeme värvide rikkust* (*rikkus* = omaduse nimetus, mitmuses selles tähenduses ei tarvitata). *Looduse rikkused kuuluvad Nõukogude Liidus rahvale* (*rikkused* = varad, s. o. esemed). 2. *Tuli on keemiline protsess* (*tuli* = tegevus,

protsess, looduse nähtus). *Linna tuled paistsid kaugele* (*tuled* = põlevad lambid).

Mõnda ainet tähendavat nimisõna võib tarvitada mitmuses ka nende ainete liikide ehk sortide tähenduses. Näiteks: *viin* (= aine), *viinad* (= viinasordid); *teras* (= aine), *roostevabad terased* (= terasesordid).

Mõned nimisõnad võivad tähendada nii eset kui ainet, kusjuures esimesel on ainsus ja mitmus, teisel ainult ainsus.

Näiteks: 1) *klaas, klaasid* (= jooginõu, aknaklaas); 2) *klaas* (aine). 1) *kivi, kivid* (= ese, nagu suur kivi, ümmargune kivi); 2) *kivi* (= aine, ehitusmaterjal).

Teiselt poolt on jälle niisuguseid nimisõnu, mida tarvitatakse ainult mitmuses. Näiteks: *pihid, tangid, käärid, tangud, püksid, traksid, päitsed, rangid, ohjad, pulmad, joodud, talgud*.

Mõned üksikud geograafilised pärisnimed on ka ainult mitmuses tarvitusel. Näiteks: *Alpid, Dardanellid, Püreneed*.

Ka teised käändsõnad, s. o. omadus-, arv- ja asesõnad, võivad esineda ainsuses ja mitmuses. Näiteks: *suur* — *suured*, *üks* — *ühed*, *tema* — *nemad*, *see* — *need*.

Ainsusel erilist tunnust ei ole. Mitmuse tunnused on *-de-*, *-te-* ja *-i-*, *-u-*, *-e-*.

Mitmuse tunnuse järgi liigitatakse mitmuse vormid kahte liiki:

| <i>de</i> -mitmus |                                                                   | <i>i</i> -mitmus |                                                |
|-------------------|-------------------------------------------------------------------|------------------|------------------------------------------------|
| tunnus            | näiteid                                                           | tunnus           | näiteid                                        |
| <i>de</i>         | <i>jalgade</i><br><i>jalgades</i><br><i>jalgadele</i><br>jne.     | <i>i</i>         | <i>mõtteis</i><br><i>mõtteisse</i><br>jne.     |
| <i>te</i>         | <i>vankrite</i><br><i>vankrites</i><br><i>vankritesse</i><br>jne. | <i>u</i>         | <i>vanus</i><br><i>vanul</i><br>jne.           |
|                   |                                                                   | <i>e</i>         | <i>õnnelikesse</i><br><i>õnnelikes</i><br>jne. |

## 2. Käänded.

147. Lauses võivad ühel ja samal nimisõnal olla mitmesugused lõpud. See oleneb sellest, milleks see nimisõna on lauses, missuguse sõnaga ta on seotud ja missuguseid suhteid ta väljendab.

Näiteks: 1. *Kaluri* lootsik oli kaldale tõmmatud. Selle *raamatu* kaaned on nahast.

2. Artelli juhatus premeeris *kalurit* hea töö eest. Lugesime *raamatut*, milles kirjutatakse saksa fašistide ja eesti kodanlike natsionalistide veretöödest eesti töötava rahva kallal.

3. Korralik *kalur* seab oma tööriistad enne kalapüügile minekut hästi korda. See *raamat* õpetab, et mõisnikud ja kapitalistid on töötava rahva vaenlased.

4. *Kalurile* ruttasid teised appi noota välja tõmbama. Kõik ma panin paberisse, raiusin kõik *raamatusse* (Rahvaluule). Õpilased ajasid vana *kaluriga* juttu tema seiklustest merel. Sel *raamatul* on kaks autorit.

Nendes näidetes on sõnad *kalur* ja *raamat* seotud mitmesuguste sõnadega ja etendavad mitmesugust osa lauses. Näiteks esimese rühma lausetes *kaluri* (kelle?) *lootsik* ja *raamatu* (mille?) *kaaned* on *kaluri* ja *raamatu* täienditeks ning väljendavad päraltoleku ja küljes-oleku suhteid.

Teise rühma lausetes *premeeris kalurit* ja *lugesime raamatut* on *kalurit* ja *raamatut* sihitised ning väljendavad tegevuse all olevat olendit ja asja.

Kolmanda rühma lausetes *kalur seadis korda* ja *raamat õpetab* on *kalur* ja *raamat* lauseis aluseiks ja väljendavad tegijat ja olijat.

Teatavaid suhteid ja sidemeid väljendavad ka neljanda rühma lausetes käänded *kalurile*, *kaluriga* ja *raamatul*, *raamatusse*.

Eesti keeles on neliteistkümmend käänet. Igal käändel on oma tähendus ja lauses oma funktsioon, mida võib selgeks teha küsimuste abil. Vaatleme iga käände põhilisi tähendusi ja funktsioone.

1. Nimetav kääne e. nominatiiv vastab küsimusele kes? mis? ja tähendab teatavat määratud asja või olendit tervikuna, kõiki kõnesolevaid asju ja olendeid või ainet täie koguna.

## Nimetav on lauses :

1. Täisaluseks. Näiteks: *Lind* laulab (teatav lind). *Lilled* õitsevad (kõik kõne all olevad lilled). *Merevesi* on soolane (kogu merevesi).

2. Õeldistäiteks. Näiteks: Hobune on *loom*. Jaan on *tööline*.

3. Täissihitiseks jaatavas lauses kogu asja või terviku ning koos pöördsonaga lõpuleviidud tegevuse väljendajaks: a) Kui pöördsona lauses on käskiva kõneviisis. Näiteks: *Anna* mulle *kirves*. *Pange* uks kinni. *Viie marjad* kööki. b) Kui pöördsona on umbisikulises tegumoes. Näiteks: *Põld* künti üles. *Seinad* lubjati valgeks. *Laps* saadetakse sügisel kooli.

Jaatavas kõnes on tässihitis alati mitmuse nimetavas käändes. Näiteks: Ma kutsun *lapsed* tuppa. Kas ta need *munad* turult ostis?

4. Ajamääruseks. Näiteks: Ta käib siin iga *päev*. Töötage veel üks *tund*.

5. Nimetav kääne võib olla ka liitnimisõnade täiendsõnaks. Näiteks: *Tütarlaps*, *käskkiri*, *raudtee*, *lehtpuu*.

Nimetava käändega ei tarvitata ees- ja tagasõnu.

2. Omastav kääne e. genitiiv vastab küsimusele kelle? mille? ja on lauses täiendiks või täissihitiseks.

### Täiendina omastav kääne:

1. Väljendab olendit või asja, kellele või millele kuulub see, mis järgneva nimisõnaga on väljendatud. Ta näitab seega päraltoleku või küljesoleku suhet. Näiteks: *Lapse kingad* vajavad puhastamist. *Opilaste vihkud* on parandatud. *Aida uks* on lahti. *Vahtra lehed* kolletavad. Rätsep parandas *venna ülikonna* ära.

2. Määrab lähemalt järgnevat nimisõna. Näiteks: *Ülemnõukogu esimees* kirjutas seadluse alla. *Ülikooli rektor* valiti akadeemikuks. *Minu vend* teenib *Balti laevastikus*.

Määrav omastav kääne on ainsuses tavaliselt liitnimisõna täiendsõnaks ja kirjutatakse põhisõnaga kokku. Näiteks: *koolimaja*, *rukkilill*, *tindipott*, *veoauto*, *laevatehas*, *põllumees*.

Täissihitiseana ainsuse omastav kääne väljendab jaatavas kõnes teatava aine täit kogu või teatavat tervikulist asja või olendit, millele või kellele tegevus on suunatud, koos pöördsona minevikuga — lõpuleviidud tegevust, aga olevikuga — tulevikku. Näiteks: *Laps söi pudru* ära. Ma *ostsin* uue raamatu. *Karjane ajas hobuse* ja *lehma* koju. *Loeme selle jutustuse läbi*. Rätsep *õmbleb* mulle uue *ülikonna*. Ma *kutsusin* seltsimehe tuppa.

Omastav kääne verbaalnimisõna ees väljendab ka eset, millele tegevus on suunatud. Näiteks: *aida ehitamine*, *leiva küpsetamine*, *lehma lüpsmine*.

Enamik ees- ja tagasõnu tarvitatakse omastava käändega. Näiteks: *laua all*, *aida ees*, *nurga taga*, *kapi peal*.

3. Osastav kääne e. partitiiv vastab küsimusele keda? mida? ja on lauses osa-aluseks või osasihitiseks.

1. Osaalusena osastav kääne väljendab osa või ebamäärast hulka. Näiteks: *Laual oli raamatuid* ja *ajalehti*. *Rahvast* tuleb koosolekule. Kas *suhkrut* on toosis?

2. Osasihitisenä väljendab osastav kääne :

a) Seoses eitava pöördõna vormiga eset, mille tegevuse all olekut eita-  
takse. Näiteks: *Jaak ei loe ajalehti. Ära anna lapsele nuga.*

b) Eset, mis tegevuse all on osaliselt või ebamäärase huljana. Näiteks:  
*Poiss sõi suppi, putru, leiba ja võid. Sepp remondib põllutööriistu. Kas-  
vatage lehma, lambaid ja sigu.*

c) Koos pöördõnaga alatist või kestvate ehk jätkuvat tegevust. Näiteks:  
*Puusepad ehitavad lauta. Õpilased lugesid ajalehti. Põllumehed künnavad  
kevelad maad (alati). Nad kündsid maad, kui me seal olime (kestev tege-  
vus). Jätkake oma tööd!*

d) Pöördõnade järel, mis väljendavad meeltetegevust, tundmust, taht-  
mist ja eneseavaldust, nagu *nägema, kuulma, maitsma, nuusutama, katsuma,  
puutama, tundma, ootama, lootma, vihkama, armastama, ihkama, kartma,  
põlgama, himustama*. Näiteks: *Mäe otsa jõudnud, me nägime jõge ja järve.  
Ema armastab last.*

3. Ainsuse osastavat tarvitatakse ka arvsõnade järel peale  
ühe. Näiteks: *kaks last, viis meest, sada kilomeetrit.*

Teised käänded on lauses määruseks, täiendiks, määrussihitiseks ja  
õeldistäiteks.

4. Sisseütlev kääne e. illatiiv vastab küsimusele  
kellesse? millesse? kuhu? missugusesse sei-  
sundisse? Näiteks: *See asi ei puutu vennasse. Tõlgi see  
vene keelde. Vaenlase lüüasaanud väeosad taganesid soodesse  
ja metsadesse. Talumehed sõitsid linna. Puud läksid lehte.*

5. Seesütlev kääne e. inessiiv vastab küsimusele  
kelles? milles? kus? missuguses seisundis?  
Näiteks: *Meie meestes kasvas viha vaenlase vastu. Ühendu-  
ses on jõud. Isa töötab vabrikus. Ta oli suures hädas. Ho-  
buse jalad olid kärnas.*

6. Seestütlev kääne e. elatiiv vastab küsimusele  
kellest? millest? kust? Näiteks: *Ma ei saa sinu seltsi-  
mehest aru. Meremees jutustas meile oma seiklustest. Poiss  
jooksis trepist alla ja õuest välja. Direktor sõitis linnast.*

7. Alaleütlev kääne e. allatiiv vastab küsimusele  
kellele? millele? kuhu? Näiteks: *Andke hobusele  
kaeru. Ema luges lastele muinasjuttu. Pane kohvile koort  
peale. Vend läks tööle. See jutt ei vasta tõele. Niitjad läk-  
sid heinamaale.*

8. Alalütlev kääne e. adessiiv vastab küsimusele  
kellel? millel? kus? Näiteks: *Tüdrukul on uus hall  
mantel. Kolmandal klassil oli laulutund. Lapsel on külm.*

*Sellel toal pole viga. Inimesed töötavad põllul. Valijad on koosolekul.*

9. Alaltütlev kääne e. ablatiiv vastab küsimusele kellelt? millelt? kust? Näiteks: Ma sain *vennalt* kirja. Niitjad tulid *heinamaalt*. Merelt kostis lainete kohin.

10. Saav kääne e. translatiiv vastab küsimusele kelleks? milleks? ja on tavaliselt lauses öeldistäiteks. Näiteks: Ta oli meil *õpetajaks*. See tuba jääb *kabinetiks*. („õpetajaks“ ja „kabinetiks“ on siin öeldistäited). Kas ta jõudis *õhtuks* koju? (*õhtuks* on ajamäärus).

11. Olev kääne e. essiiv vastab küsimusele kelena? millena? kuidas? Näiteks: Ta töötas meil *õpetajana*. *Lapsena* käis ta meil. Vesi voolas *jõena*.

12. Rajav kääne e. terminatiiv vastab küsimusele kelleni? milleni? Näiteks: Lapsed jooksid *metsani*. *Maipühadeni* on veel paar nädalat aega.

13. Ilmaütlev kääne e. abessiiv vastab küsimusele kelleta? milleta? Näiteks: Nad tulid meile ilma *lasteta*. *Masinateta* ei saa põllumajandust suurel määral tõsta. Ära käi talvel *mütsita*.

14. Kaasaütlev kääne e. komitatiiv vastab küsimusele kellega? millega? Näiteks: Pese käsi *seebiga*. Poiss teritab saagi *viiliga*. Öde läks *sõbrannaga* teatrisse. Mis sa selle *rattaga* tegema hakkad?

Nagu nimisõnu, nii käänatakse ka ase-, omadus- ja arvsõnu.

148-a. Nimisõnad välja kirjutada ja igaühele tema kääne ja arv juurde märkida!

Tahtsin näha, kuidas linu haritakse. Kõige rohkem huvitas mind ropsimimasin reheall. See masin puhastab linakiu luist ja jämedast takust. Ta tähtsamaks osaks on ropsimisratas mitme mõõgaga. Katsusin selle masinaga töötada. See näis olevat päris kerge töö. Arvasin selle masina väga lihtsa olevat. Kuid see polnud kaugelki nii. Masina mõõgad löid linapeo minu käest lahti. Tegin sellest järelduse, et iga masinat on vaja hästi tundma õppida ja et iga tööd võib hästi teha, kui kaua harjutad.

148-b. Näidata noolega, kus omastav kääne on nimisõna täiendiks ja kus ta on pöörd sõnale täienditiseks!

Juuli ajas lehma koju. Lehma udar on piima täis. Ratta kodarad on mustaks värvitud. Määrija võttis ratta telje otsast ära. Selle taluniku aias kasvab mitu ilusat õunapuud. Meie valime selle taluniku koosoleku juhatajaks. Poiss haaras seinalt kirve ja sae. Kirve tera ja sae hambad peavad teravad olema. Lauda katus nõuab parandamist.

Mehed ehitasid sügiseks uue lauda.

Mihkel tahab endale labida tuua. Kust ma saaksin veel ühe ämbri osta? Me peame traktori kohe töökotta viima.

148-c. Nimisõna osastavad käänded omastavasse panna, et nad koos pöörd sõnadega osutaksid tegevuse lõplikkust, ja omastavad käänded osastavasse panna, et nad koos pöörd sõnadega lõpetamata tegevust osutaksid.

1. Talumees müüs hobust. Tüdruk puhastab lauta. Poiss punub köit. Me rajasime uut teed. Kas sa seda vett jood? Onu sõi silku ja leiba.

2. Meie lugesime täna raamatu läbi. Töölised lõpetasid raske töö. Kas sa kaalusid leiva ära? Nad viivad riide üle värvida.

Jälgida järgmist tabelit ja pidada meeles käänete järjekord ja käändelõpud!

149.

### K ä ä n d e d .

| Käänded                  | Ainsus                            | Käände-<br>lõpud      | Mitmus                                                      | Mitmuse<br>tunnus ja<br>käändelõpud |
|--------------------------|-----------------------------------|-----------------------|-------------------------------------------------------------|-------------------------------------|
| Nimetav e.<br>nominatiiv | <i>maja</i>                       | —                     | <i>majad</i>                                                | <i>-d</i>                           |
| Omastav e.<br>genitiiv   | <i>maja</i>                       | —                     | <i>majade<br/>raamatute</i>                                 | <i>-de<br/>-te</i>                  |
| Osastav e.<br>partitiiv  | <i>maja<br/>raamatut<br/>merd</i> | —<br><i>-t<br/>-d</i> | <i>raamatuid<br/>meresid<br/>maju, lehti,<br/>õnnelikke</i> | <i>-id<br/>-sid<br/>-u, -i, -e</i>  |

| Käänded                     | Ainsus                                                               | Käände-<br>lõpud                               | Mitmus                              | Mitmuse<br>tunnus ja<br>käandelõpud |
|-----------------------------|----------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------|-------------------------------------|-------------------------------------|
| Sisseütlev e.<br>illatiiv   | <i>raamatusse<br/>linna, majja<br/>maha, suhu<br/>öhe<br/>suurde</i> | <i>-sse<br/>—<br/>-ha, -hu<br/>-he<br/>-de</i> | <i>raamatuisse<br/>raamatutesse</i> | <i>-sse</i>                         |
| Seesütlev e.<br>inessiiv    | <i>majas</i>                                                         | <i>-s</i>                                      | <i>majades</i>                      | <i>-s</i>                           |
| Seestütlev e.<br>elatiiv    | <i>majast</i>                                                        | <i>-st</i>                                     | <i>majadest</i>                     | <i>-st</i>                          |
| Alaleütlev e.<br>allatiiv   | <i>majale</i>                                                        | <i>-le</i>                                     | <i>majadele</i>                     | <i>-de<br/>-te<br/>-i-<br/>-le</i>  |
| Alalütlev e.<br>adessiiv    | <i>majal</i>                                                         | <i>-l</i>                                      | <i>majadel</i>                      | <i>-l</i>                           |
| Alaltütlev e.<br>ablatiiv   | <i>majalt</i>                                                        | <i>-lt</i>                                     | <i>majadelt</i>                     | <i>-u-<br/>-e-<br/>-lt</i>          |
| Saav e.<br>translatiiv      | <i>majaks</i>                                                        | <i>-ks</i>                                     | <i>majadeks</i>                     | <i>-ks</i>                          |
| Olev e. essiiv              | <i>majana</i>                                                        | <i>-na</i>                                     | <i>majadena</i>                     | <i>-na</i>                          |
| Rajav e.<br>terminatiiv     | <i>majani</i>                                                        | <i>-ni</i>                                     | <i>majadeni</i>                     | <i>-ni</i>                          |
| Ilmaütlev e.<br>abessiiv    | <i>majata</i>                                                        | <i>-ta</i>                                     | <i>majadeta</i>                     | <i>-ta</i>                          |
| Kaasaütlev e.<br>komitatiiv | <i>majaga</i>                                                        | <i>-ga</i>                                     | <i>majadega</i>                     | <i>-ga</i>                          |

150. Peale nende 14-ne käände esineb mõnel üksikul sõnal veel 15. kääne — viisiütlev e. instruktiiv, mis avaldab viisi, kuidas miski või keegi mingis olekus asetseb või toimib, näit.: (*tulin*) *jala*, (*nad olid*) *palja päi*, *palja jalu*, *palja käsi*, (*ootasin*) *pikisilmi*, *värisevi põlvi* (=värisevate põlvedega), *põksuvi südami*, *lehvivi hõlmu* jne.

#### Põhi- ja peakäänded.

151. Tuletada meelde, missuguseid käändeid nimetatakse põhikäändeiks ja mispärast!

Põhikäanded on ainsuse genitiiv, mitmuse genitiiv ja mitmuse partitiiv, sest nende käänete järgi saab moodustada teisi käandeid. Nii näiteks on sõnade *kõrb* ja *pale* muutumine järgmine:

| Ainsuse genitiiv | kõrve  | palge  |
|------------------|--------|--------|
| „ sisseütl.      | „ -sse | „ -sse |
| „ seesütl.       | „ -s   | „ -s   |
| „ seestütl.      | „ -st  | „ -st  |
| „ alaleütl.      | „ -le  | „ -le  |
| „ alalütl.       | „ -l   | „ -l   |
| „ alaltütl.      | „ -lt  | „ -lt  |
| „ saav           | „ -ks  | „ -ks  |
| „ olev           | „ -na  | „ -na  |
| „ rajav          | „ -ni  | „ -ni  |
| „ ilmaütl.       | „ -ta  | „ -ta  |
| „ kaasaütl.      | „ -ga  | „ -ga  |
| Mitmuse nimetav  | „ -d   | „ -d   |

Ainsuse genitiivist saab moodustada mitmuse nominatiivi, ainsuse sse-lõpulise illatiivi ja kõik sellele järgnevad ainsuse käanded.

| Mitmuse genitiiv | kõrbede | palete |
|------------------|---------|--------|
| „ sisseütl.      | „ -sse  | „ -sse |
| „ seesütl.       | „ -s    | „ -s   |
| „ seestütl.      | „ -st   | „ -st  |
| „ alaleütl.      | „ -le   | „ -le  |
| „ alalütl.       | „ -l    | „ -l   |
| „ alaltütl.      | „ -lt   | „ -lt  |
| „ saav           | „ -ks   | „ -ks  |
| „ olev           | „ -na   | „ -na  |
| „ rajav          | „ -ni   | „ -ni  |
| „ ilmaütl.       | „ -ta   | „ -ta  |
| „ kaasaütl.      | „ -ga   | „ -ga  |

Mitmuse *de-*, *te-*lõpulisest genitiivist saab moodustada kõik *de-*mitmuse käanded sel teel, et lisatakse genitiivile soovitava käände lõpp.

**Mitmuse partitiiv**

*ilusai-d*  
*keni*  
*sukki*  
*õnnelikke*

*i*-mitmus

*ilusai-sse*  
*keni-le*  
*suki-sse*  
*õnnelike-le*

*i*-mitmuse käänete lõpueelse diftongi või vokaali leiame mitm. partitiivist.

152. Peale põhikäänete tuleb käänamisel tähele panna veel järgmist nelja käänet: ains. nominatiiv, ains. partitiiv ning ains. illatiiv ja mitmuse illatiiv. Nii saame kokku seitse käänet, mida nimetatakse peakäändeks.

## ainsuse nominatiiv

„ genitiiv  
 „ partitiiv  
 „ illatiiv

mitmuse genitiiv  
 „ partitiiv  
 „ illatiiv

Tuletagem meelde, missugused suhted valitsevad astmevahel-duslikel sõnul peakäänete vahel! Missuguses astmes on alati mitm. partitiiv?

## 153. Pidagem meeles!

1) Ains. nominatiiv ja ains. partitiiv on harilikult samas astmes (*poeg — poega, helve — helvet, kõrb — kõrbe* jne.)

Erandrühmad: *sõber — sõpra* jne., *padi — patja* jne.

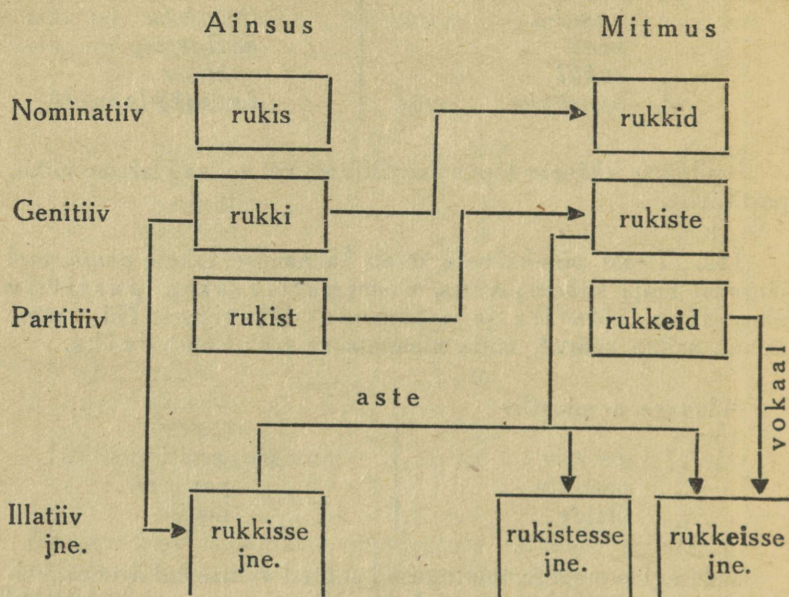
2) Ains. nominatiiv ja ains. genitiiv on vastupidises astmes (*viske — viske, otstarve — otstarbe, kolb — kolvi* jne.).

3) Mitm. genitiiv on samas astmes kui ains. partitiiv (*õnnelikku — õnnelikkude, sõpra — sõprade*).

Erandrühm: *liiget — liikmete, seemet — seemnete* jne.

4) Mitm. partitiiv on alati tugevas astmes (*sõpru, õnnelikke, viskeid, liikmeid* jne.).

154. Käänete moodustamise skeem.



### III. Käändkonnad.

155. Nagu selgub käänete ülevaatest lk. 64 ja 65, esinevad peakäänded väga mitmesuguste lõppudega. Nii on ainsuse partitiiv kord vokaal lõpuline (*maja, lehte, õnnelikku*), kord on selle lõpul-*d* (*maad, koid, merd*), kord -*t* (*raamatut, mõtet*). Mitmuse partitiivi lõpul on kord vokaal (*maju, lehti, õnnelikke*), kord -*sid* (*meresid, peresid, piigasid*), kord -*id* (*raamatuid, mõtteid*). Mitmuse genitiivil on kord -*de* (*maade, majade, tütarde*), kord -*te* (*raamatute, mõtete*). Ainsuse illatiivil on kord -*sse* (*raamatusse, mõttesse*), kord vokaal (*majja, jalga, lehte*), kord -*ha, -he, -hu* (*maha, pähe, suhu*), kord -*de* (*suurde, uude, meelde*).

Mis käändelõpuga on iga üksik sõna, oleneb sellest, millisesse käändkonda e. deklinatsiooni ja rühma sõna kuulub. Samuti oleneb sellest ka üksikute käänete aste. Et osata iga

käändsõna õigesti käänata, on vaja omada ülevaadet käändkondadest ja osata õigesti määrata iga sõna käändkond ja sõnarühm.

Näiteid:

1) Meil on tarvis käänata sõna *vise*, millega käänamisel sageli eksitakse. Tundes käändkondi võime leida, et *vise* kuulub *mõte*-käändkonda ja käändub nagu *mõte*, mille käänamine on tuntud. Järelikult mitm. genitiiv ei ole mitte *viskede* ega *viskete*, vaid **visete** (vrd. *mõtete*, lõpul **-te**, nõrk aste!), mitm. partitiiv mitte *viskesid*, vaid **viskeid** (vrd. *mõtteid*, lõpul **-id**, tugev aste!).

2) Kas on õige öelda *läksime lootsiku, vaksali, ujula, veski* jne.? Käändkondade tundmisel määrame kindlaks, et kõik need sõnad kuuluvad *aasta*-käändkonda. Selles käändkonnas ei ole lühike ains. illatiiv lubatav, sellepärast on *läksin vaksali, ujula* jne. väärad, kuna õiged on **lootsikusse, vaksalisse, ujulasse, veskisse** jne.

3) *paljuid, hapuid* on väärad vormid, sest need sõnad kuuluvad *summa*-käändkonda ja selle käändkonna sõnul on mitm. partitiivi lõpul ainult **-sid**, järelikult ka **paljusid, hapusid**.

156. Kuidas jagada sõnu käändkondadesse? Käesolevas keeleõpikus on käändsõnad jagatud 7-sse käändkonda. Jagamisel on aluseks võetud järgmised seigad:

- 1) astmevaheldus (kas see esineb või mitte),
- 2) silpide arv (ains. nominatiivis ja genitiivis),
- 3) sõnavälde,
- 4) ains. nominatiivi ja genitiivi lõpphäälikud.

Kolme esimese käände, nimelt ains. nominatiivi, genitiivi ja partitiivi varal on võimalik ära tunda, missugusesse käändkonda sõna kuulub.

157. Astmevaheldusetud sõnad. Astmevaheldusetud sõnad kuuluvad viide käändkonda — I, II, V, VI ja VII.

I käändkonda kuuluvad sõnad, millede ains. nominatiivi ja genitiivi lõpul on pikk vokaal või diftong: *maa, tee, koi, krae, idee, kantselei* jne.

Seda käändkonda nimetame **puu-**, **koi**-käändkonnaks.

II käändkonda kuuluvad kahesilbilised sõnad (2 silpi on neil ains. nominatiivis ja ains. genitiivis), mis on esimeses vältes (välja arvatud need, mis lõpevad ains. nominatiivis *e*-ga): *sõna, küla, nimi, talu* jne. Peale selle kuuluvad siia veel sõnad, mis lõpevad liitega *-tar, -elu*: *rõõmutar, käsitelu* ja nendetaolised laensõnad: *seminar, komisjon, muuseum*.

Seda käändkonda nimetame **sõna-, lauljatar-, käsitelu-**käändkonnaks.

V käändkonda kuuluvad kahesilbilised sõnad, mis on teises vältes, ja esmavätelistest need, mis lõpevad ains. nominatiivis *e*-ga: *piiga, summa, palju; pere, kõne* jne. Peale selle kuuluvad siia veel sõnad, mis lõpevad liitega *-nna*: *sõbranna*.

Seda käändkonda nimetame **summa-, kõne-, sõbranna-**käändkonnaks.

VI käändkonda kuuluvad: 1) sõnad, millede ains. genitiiv on kahesilbiline ja kolmandas vältes, 2) sõnad, millede ains. genitiiv on kolme- ja enamasilbiline: *aasta, julge, looja, loeng; raamat, sõdur, kuningas, säde, pime* jne.

Seda käändkonda nimetame **aasta-, raamat-**käändkonnaks.

VII käändkonda kuuluvad sõnad, mis ains. nominatiivis lõpevad häälikutega *-s, -ne* ja genitiivis *se*-ga: *teos — teose, teine — teise, punane — punase, põhjus — põhjuse* jne.

Seda käändkonda nimetame **teine-, vastus-**käändkonnaks.

158. **Harjutus.** a) Leida, I, II, V, VI ja VII käändkonnast 5 sõna!

b) Määrata käändkond järgmisil astmevaheldusetuil sõnul! Maja, jää, lahja, süda, hommik, nina, raudne, hõbe, habe, kisa, eilne, plika, leping, kesa, vaikne, mure, side, loov, haigus, vöö, kere, aus, sula, hobune, vahe, vale, jõukas, loetelu, aastane, lilla, haldjas, kuu, võre, hale, viies, isikuline, hapu, tulija, õnnetu, lõoke(ne), vene, madal, väeti, truu, keskustelu.

159. Astmevahelduslikud sõnad. Seitsme käändkonna sõnust on astmevaheldusega ainult kahe käändkonna, nimelt III ja IV sõnad.

Astmevahelduslikest sõnust kuuluvad III käändkonda need, millede ains. partitiiv on tugevas astmes ja genitiiv nõrgas astmes: *seppa — sepa, sõda — sõja, kätt — käe* jne.

Seda käändkonda nimetame **sepp-, käsi-**käändkonnaks.

IV käändkonda kuuluvad sõnad, millede ains. partitiiv on nõrgas astmes ja genitiiv tugevas astmes: *mõtet* — *mõtte*, *kollet* — *kolde*, *rikast* — *rikka*, *hammast* — *hamba*, *tütart* — *tütre*, *liiget* — *liikme*.

Seda käändkonda nimetame **mõte-, rikas-**käändkonnaks.

160. **Harjutus.** a) Leida III ja IV käändkonnast ä kümme sõna!

b) Määrata käändkond järgmisil astmevahelduslikel sõnul!

Sada, anne, pada, helve, koda, siga, kääne, viga, pööre, suga, uba, raibe, tuba, hoone, jõgi, tõbi, teivas, kude, varas, vagu, hagu, rikas, kaigas, sugu, kungas, kubu, kubjas, ladu, madu, vald, oinas, haab, kumb, taevas, kuld, kotkas, tald, rand, hüljes, märg, rukis, lõug, lõõg, kohus (gen. kohtu), haud, kannel, suund, kämmal, piisk, tungal, roosk.

161. Käändkondade tabel.

| Käändkonna järjekorra nr. | Tüüpsõna                               | Kas astmevaheldusega või ilma | Teised tunnused                                            |
|---------------------------|----------------------------------------|-------------------------------|------------------------------------------------------------|
| I                         | <i>puu<br/>koi</i>                     | a-ta                          | Ains. nom. ja gen. lõpul pikk vokaal või diftong           |
| II                        | <i>sõna<br/>lauljatar<br/>käsitelu</i> |                               | 2 silpi, I välde<br>tar-liitega sõnad<br>elu-liitega sõnad |
| III                       | <i>sepp<br/>käsi</i>                   | a-ga                          | Ains. part. tugevas astmes<br>Ains. genitiiv nõrgas astmes |
| IV                        | <i>mõte<br/>rikas</i>                  |                               | Ains. part. nõrgas astmes<br>Ains. gen. tugevas astmes     |

| Käändkonna järjekorra nr. | Tüüpsõna                                       | Kas astmevaheldusega või ilma | Teised tunnused                                                                                               |
|---------------------------|------------------------------------------------|-------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| V                         | <i>summa</i><br><i>kõne</i><br><i>sõbranna</i> | a-ta                          | 2 silpi, II välde<br>2 silpi, I välde, kuid ains. nom. lõpul <b>-e</b><br><b>нна</b> -liitega sõnad           |
| VI                        | <i>aasta</i><br><i>raamat</i>                  |                               | Ains. genitiivis 2 silpi, III välde<br>Ains. genitiivis 3 või enam silpi                                      |
| VII                       | <i>vastus</i><br><i>teine</i>                  |                               | Ains. nominatiivis <b>-s</b> , genitiivis <b>-se</b><br>Ains. nominatiivis <b>-ne</b> , genitiivis <b>-se</b> |

162. **Harjutus.** a) Leida igast käändkonnast vähemalt kolm sõna!

b) Määrata käändkond järgmisil sõnul!

Kolle, küüs, eestitar, ordu, väeti, kandmik, aastane, löoke, õmblus, naber, liige, võte, vihik, vemmal, vapper, sajas, manner, tarve, süsi, sporditar, summa, ripats, mõisnik, tervis, väike, äärmus, koger, seeme, lüke, tuulik, küünar, koppel, pilet, künes, number, kummi, lase (laske), täis, rõõmutar, korsten.

I e. **puu-, koi-** käändkond.

163. Astmevaheldusetud sõnad, mille ains. nominatiivi ja genitiivi lõpul on pikk vokaal või diftong.

I käändkonna sõnad jagunevad kahte alaliiki:

1) sõnad, mis lõpevad pika vokaaliga, välja arvatud **ii** ja **üü**: *maa, tee, töö, idee, büroo* jt.;

2) sõnad, mis lõpevad diftongiga või **ii-** ja **üü-**ga: *koi, või, krae, partei, kantselei, papagoi; pii, püü* jt.

164. **Harjutus.** Leida kummastki alaliigist viis sõna!

1. e. **puu**-alaliik.

165. Gen.<sup>1</sup> Part. Illat.

|                    |      |        |       |                         |
|--------------------|------|--------|-------|-------------------------|
| Ains. <sup>1</sup> | 'puu | 'puu   | 'puud | 'puusse                 |
| Mitm.              |      | 'puude | 'puid | 'puudesse e.<br>'puisse |

Nagu **puu** käänduvad: *maa, kuu, soo, suu, muu, töö* (neid **töid**), *luu* (neid **luid**), *truu* (neid **truid**), *tee* (neid **teesid** e. neid **teid**), *kee, jää, öö, vöö, komitee, kanvaa, büroo, trikoo, miljöö, idee, kakaduu, klišee, atašee* jt. (kõik 1. alaliigi sõnad).

Diftongilistest sõnadest kuuluvad siia *hea, pea*, mille asemel tarvitatakse ka *hää, pää*.

Sõnul *maa, soo, suu, töö, öö, jää, pea* e. *pää* on *sse-lõpu*-lise ains. illatiivi kõrval veel teine, *h-line* illatiiv: *maha, sohu, suhu, tõhe, õhe, jähe, pähe*.

Märkus 1. Kui *id-lõpulise* mitm. partitiivi puhul võib esineda kokkusattumusi, tuleb tarvitada *sid-lõpulist* partitiivi. Näit.: *noori, juba kuusid* (mitte: *kuid*) *töötanud töölisi*.

Märkus 2. Vöõrsõnust (*komitee, idee, kanvaa, büroo, trikoo* jne.) võib tarvitada *id-* ja *sid-lõpulist* mitm. partitiivi: *komiteid* e. *komiteesid, büroid* e. *büroosid*. Samuti mõne eesti oma sõna puhul: *vöö — võid* e. *vöösid, kee — keid* e. *keesid, soo — soid* e. *soosid*.

2. e. **koi**-alaliik.

166.

|      |        |          |           |
|------|--------|----------|-----------|
| 'koi | 'koi   | 'koid    | 'koiisse  |
|      | 'koide | 'koidsid | 'koidesse |

<sup>1</sup> Kõigis järgmistes käänamisnäidetes ei ole arvu ja käänete nimesid enam märgitud.

Nagu **koi** käänduvad: *või, krae, pai, peo, viu, täi, lõo, väi, tui, peoleo, prii, süü, rüü, püü, pii, klii, partei, kantselei, boa, papagoi, loterii, avenüü* jne. (kõik 2. alaliigi sõnad).

Märkus. Sõnul *au, nõu* on ains. partitiiv lõputa: (seda) *au, nõu*.

167. **Harjutus.** Käänata peakäändeis: *maa, krae, hea, idee, partei, au, truu*.

## II e. sõna-, lauljatar-, käsitelu- käändkond.

168. Sellesse käändkonda kuuluvad järgmised astmevaheldused sõnad:

1) sõnad, mis on kahesilbilised esimeses vältes (välja arvatud need, mis lõpevad ains. nominatiivis *e-ga*): *sõna, küla, nimi* jt.

2) **tar**-liitelised sõnad ja nendetaolised laensõnad: *sõbratar, rõõmutar, kaunitar, seminar, komissar, komisjon, muuseum* jt.

3) **elu**-liitelised sõnad: *käsitelu, kujutelu, mõtiskelu* jt.

169.

|             |               |             |                                |
|-------------|---------------|-------------|--------------------------------|
| <b>sõna</b> | <i>sõna</i>   | <i>sõna</i> | <i>sõnasse</i><br>e. 'sõnna    |
|             | <i>sõnade</i> | <i>sõnu</i> | <i>sõnadesse</i><br>e. sõnusse |

Nagu **sõna** käänduvad: *küla, kala, isa, ema, vaba, tiba, häda, mäda, oda, vaga, iga, kõva, visa, ala, viha* jne. (2 silpi, I välde, **a**-lõpulised; ains. partitiivi lõpul **-a**).

Asesõna *iga* partitiivis võib reeglipärase vormi *iga* kõrval tarvitada ka vormi *igat*, eriti selguse nõudel.

170.

|             |               |                |                             |
|-------------|---------------|----------------|-----------------------------|
| <b>nimi</b> | <i>nime</i>   | <i>nime</i>    | <i>nimesse</i><br>e. 'nimme |
|             | <i>nimede</i> | <i>nimesid</i> | <i>nimedesse</i>            |

Nagu **nimi** käänduvad 2-silbilised esmavärtelised sõnad: *süli, tüvi, hani* (selle **hane**), *lävi, lõhi* (mitte see lõhe), *suvi* (ains. gen. ja part. lõpul **-e**); *mõru* (gen. **mõru**, mitte: mõruda), *talv, talu, lõbu, udu, kodu, vilu, nisu* jne. (ains. partitiivi lõpul **-u**); *abi, lõvi, nudi, südi, nüri* (gen. **nüri**, mitte: nürida), *tragi, tüli* jt. (ains. partitiivi lõpul **-i**).

Märkus. Mõnel *i*-tüvelisel sõnal on võimalik ka lühike mitm. partitiiv, näit.: neid *huvisid* e. *huve*, neid *tuvisid* e. *tuve*, neid *tädisid* e. *täde*. Sõnal *kivi* esineb ainult lühike mitm. part.: neid *kive*.

171.

|                 |                    |                                            |                                                 |
|-----------------|--------------------|--------------------------------------------|-------------------------------------------------|
| <b>sõbratar</b> | <i>sõbratari</i>   | <i>sõbratari</i>                           | <i>sõbratari</i><br>e. <i>sõbratarisse</i>      |
|                 | <i>sõbrataride</i> | <i>sõbratare</i><br>e. <i>sõbratarisid</i> | <i>sõbrataridesse</i><br>e. <i>sõbrataresse</i> |

Nagu **sõbratar** käänduvad: *eestitar, tantsijatar, pariisitar* jne. (**tar**-liitelised sõnad); *seminar, muuseum, materjal, magasin, inventar, komisjon, komissar, sekretär, ohvitser* jne. (kolmesilbilised laensõnad, millede viimases silbis on lühike vokaal ja sellele järgneb lühike konsonant, pearõhk I silbil).

172.

|                 |                   |                    |                                            |
|-----------------|-------------------|--------------------|--------------------------------------------|
| <b>käsitelu</b> | <i>käsitelu</i>   | <i>käsitelu</i>    | <i>käsi'tellu</i><br>e. <i>käsitelusse</i> |
|                 | <i>käsitelude</i> | <i>käsitelusid</i> | <i>käsiteludesse</i>                       |

Nagu **käsitelu** käänduvad: *harjutelu, loetelu, selgitelu, mõtiskelu, õnnitelu, taotelu* jne. (**elu**-liitelised sõnad).

173.

|             |               |                |                                 |
|-------------|---------------|----------------|---------------------------------|
| <b>tuli</b> | <i>tule</i>   | <i>'tuld</i>   | <i>'tulle</i> e. <i>tulesse</i> |
|             | <i>tulede</i> | <i>tulesid</i> | <i>tuledesse</i>                |

Nagu **tuli** käänduvad: *meri, lumi, uni, veri, mõni* (ains. part. lõpul **-d**).

Märkus. Sõnast *mõni* on ains. partitiiv *mõnd* e. *mõnda*. Sõnal *kodu* on vormide *kodusse, kodus, kodust* kõrval olemas veel vormid *koju, kodu* (= *kodus*) ja *kodunt* e. *kottu*.

174. **Harjutus.** Käänata peakäändeis: *häda, nüri, lauljatar, materjal, apelsin, mõtiskelu, meri*.

### III e. **sepp-**, **käsi-** käändkond.

175. Astmevahelduslikud sõnad, mille ains. genitiiv on nõrgas astmes ja partitiiv tugevas astmes.

See käändkond jaguneb kahte alaliiki: a) **sepp-**alaliik ja b) **käsi-**alaliik.

a) *käsi-*alaliiki kuuluvad sõnad, millede ains. nominatiivi sisekonsonandiks on liht **-l**, **-n**, **-r**, **-s** või konsonantühend **-rs** ja millede genitiivi lõpul on **-e**, näit.: *meel—meele, seen—seene, suur—suure, käsi—käte, uus—uue, kaas—kaane, vars—varre*.

b) Kõik teised III käändkonna sõnad kuuluvad I-sse alaliiki.

176. **Harjutus.** Leida kummastki alaliigist viis sõna!

1. e. **sepp-** alaliik.

177.

|             |                 |               |                                                              |
|-------------|-----------------|---------------|--------------------------------------------------------------|
| <b>sepp</b> | <i>sepa</i>     | <i>'seppa</i> | <i>'seppa</i><br>e. <i>sepassse</i>                          |
|             | <i>'seppade</i> | <i>'seppi</i> | <i>'seppadesse</i><br>e. <i>'seppasid</i> e. <i>sepassse</i> |

Nagu **sepp** käänduvad: *vakk, pikk, nukk* (mitte: see nuku), **kapp** (mitte: see kapi), *supp, kukk, tupp, pakk, sapp, jutt, šeff, dušš, seep, kiik* (selle **kiige**, mitte: selle kiigu), *kaup, vart* (*varda*), *hurt, kaart* (gen. **kaardi**, mitte: kaarti), *pilt* (gen. *pildi*), *sööt, tark, ränk, kurk, eit, toop, paat, sant, kimp, sõit, jalg, sulg* (gen. *sule*), *sulg* (gen. *sulu*), *õlg* (*õle*), **õlg** (gen. *õla*), *kurg, jälg, külg, selg, kask, leht, täht, laht, kolb* (*kolvi*), **kõrb**

(gen. *kõrve*)<sup>1</sup>, *kold* (*kolla*), *vend*, *leib*, **suund** (gen. *suuna*), *tiib*, *koib*, *pöid*, *aed*, *poeg*, *rand*, *mänd* (selle *männi* = *puu*), (*puuru*) *mänd* (selle *männna*), *lõug*, *kurb*, *vald*, *hind*, *arg*, *mõis*<sup>2</sup>, *laisk*, *lill*, *õrn*, *linn*, *reis* (selle *reisi* e. *reisu*), *külm*, *silm*, *julm* (gen. **Julma**), *tall*, *hall*, **õu** (gen. *õue*), **küps**, *pilv*, *talv*, **rüpp** (gen. *rüpe*), *paks*, *matk*, **hetk**, **retk**, **talv** (mitte: *tali*), **põlv** (mitte: *põli*), **külv** (mitte: *küli*), **pärl**, *soe* (*sooja*), *kauss*, *kärss*, *märss*, *pulss*, *vähk* (gen. *vähi*, part. *vähki*), *marss*, *kirss*, *varss*, *lau-luviis* (gen. **-viisi**, part. **-viisi**), *üks* (**ühtede**), *kaks* (**kahtede**), *seltskond*, *kihelkond*, *maakond*, *tarvitajaskond*, *jõud* (gen. *jõu*), *pood* (*poe*), *lõõg* (*lõa*), *saag* (**sae**), **kohv** jt. (ains. nom. 1 silp; **kond**-liitelised sõnad).

178.

|             |               |             |                                       |
|-------------|---------------|-------------|---------------------------------------|
| <b>sõda</b> | <i>sõja</i>   | <i>sõda</i> | <i>sõtta</i><br>e. <i>sõjasse</i>     |
|             | <i>sõdade</i> | <i>sõdu</i> | <i>sõdadesse</i><br>e. <i>sõjusse</i> |

Nagu **sõda** käänduvad: *sada*, *viga*, *tuba*, *luba* (loaga, mitte: *lubaga*), *uba*, *pada*, *koda*, *rida*, *iga*, *nuga*, *rada*, *suga* jne. (ains. nom. ja part. kaks lühikest silpi, ains. part. lõpul **-a**).

179.

|             |               |                |                                  |
|-------------|---------------|----------------|----------------------------------|
| <b>jõgi</b> | <i>jõe</i>    | <i>jõge</i>    | <i>jõkke</i><br>e. <i>jõesse</i> |
|             | <i>jõgede</i> | <i>jõgesid</i> | <i>jõgedesse</i>                 |

Nagu **jõgi** käänduvad: *mägi*, *tõbi* (gen. **tõve**), *regi*, *tugi*, *kude* (*koe*), *tõde*, *õde*, *kubu*, *nõbu* (*nõo*), *sadu*, *ladu*, *pidu*, *vagu*, *ligu*, *pagu* (*pao*), *madu*, *lugu*, *kadu*, *idu* jne. (ains. nom. ja part. kaks lühikest silpi, ains. part. lõpul **-e**, **-u**).

<sup>1</sup> Sõna *kõrb* on lubatud tarvitada ka kujul: (see) *kõrbe*, (selle) *kõrbe* (sel juhul ta käändub nagu *aasta*).

<sup>2</sup> Sõna *mõis* kõrval esineb ka paralleelvorm *mõisa*, mis kuulub VI käändkonda ja käändub nagu *aasta*.

|              |                |              |                                                               |
|--------------|----------------|--------------|---------------------------------------------------------------|
| <b>sõber</b> | <i>sõbra</i>   | <i>sõpra</i> | <i>sõpra</i>                                                  |
|              | <i>sõprade</i> | <i>sõpru</i> | e. <i>sõbrasse</i><br><i>sõpradesse</i><br>e. <i>sõbrusse</i> |

Nagu **sõber** käänduvad: *ader, põder, teder, puder, peber, oder, nõder, naber, koger, kabel, kubel, vigel, õgev* jne. (ains. nom. I vältes, nom. lõpul **-er, -el, -ev**).

|             |                |              |                                                               |
|-------------|----------------|--------------|---------------------------------------------------------------|
| <b>padi</b> | <i>padja</i>   | <i>patja</i> | <i>patja</i>                                                  |
|             | <i>patjade</i> | <i>patju</i> | e. <i>padjasse</i><br><i>patjadesse</i><br>e. <i>padjusse</i> |

Nagu **padi** käänduvad: *lodi, tubi, kabi, osi, asi, ahi, tühi, põhi, vähi* (gen. *vähja*, part. *vähja*), *puri, kuri, kiri, vari, väli* (gen. *välja*), *nali, veli* (gen. **velje**), *kali, vali* (gen. *valju*) jne. (ains. nom. **i**-lõpuline ning I vältes, gen. lõpul **-ja, -je, -ju**).

|               |                                         |                  |                                                                       |
|---------------|-----------------------------------------|------------------|-----------------------------------------------------------------------|
| <b>ümbrik</b> | <i>ümbrik</i>                           | <i>ümb'rikku</i> | <i>ümb'rikku</i>                                                      |
|               | <i>ümb'rikkude</i><br>e. <i>ümbrike</i> | <i>ümb'rikke</i> | e. <i>ümbrikusse</i><br><i>ümb'rikkudesse</i><br>e. <i>ümbrikesse</i> |

Nagu **ümbrik** käänduvad: *nõukogulik, mäestik, kartlik, tahtlik, aednik, kümnik, laevastik, õnnelik, kannatlik, kirjalik, kasvandik, asemik, kolmandik, sotsialistlik, tänavastik, kompvak, kotlet, kabinet, kujutelm* (gen. **kujutelma**, mitm. part. **kujutelmi**), *harjutelm* (gen. *harjutelma*) jne.

183. *ümbrik*-tüüpi kuuluvad:

1) **ik**-liitelised sõnad, mis on:

a) kahesilbilised kolmandas vältes (*kartlik*);

b) kolme- ja enamasilbilised (*õnnelik*);

2) mõned *p*-, *t*-, *k*-lõpulised laensõnad, näit. *kompevek*, *kabinet* jne.;

3) astmevahelduslikud **elm**-liitelised sõnad (*kujutelm*).

Märkus. Lühike mitm. genitiiv (*ümbrike*) on ainult 1. rühma sõnul, kuna *kompevek*- ja *kujutelm*-sõnul võib tarvitada ainult pikemat vormi: *kompekkide* jne.

184. Sõnadel *ais*, *hein*, *kael*, *kaer*, *kaun*, *koer*, *nael*, *nõel*, *oks*, *ots*, *pael*, *saks*, *sein*, *sõel*, *vits*, *õun* (ains. genitiivi lõpul on neil **-a**, nende sisehäälikuiks on diftong + *l*, *n*, *r*, *s* või lühike vokaal + *ks*, *ts*), *poiss*, *püks* (ains. genitiivi lõpul on **-i**) on mitmuse genitiivis kaks vormi: *aiste* e. *aisade*, *heinte* e. *heinade* jne., milledest lühemad vormid on tarvitatavamad.

185. Sõnad *rehi*, *rohi*, *kõik*, *õlu* deklioneeruvad järgmiselt:

|             |                                    |                                      |                                          |
|-------------|------------------------------------|--------------------------------------|------------------------------------------|
| <b>rehi</b> | <i>rehe</i>                        | <i>'rehte</i><br>e. <i>'reht</i>     | <i>'rehte</i><br>e. <i>rehesse</i>       |
|             | <i>'rehtede</i>                    | <i>'rehti</i>                        | <i>'rehtedesse</i>                       |
| <b>rohi</b> | <i>rohu</i>                        | <i>'rohtu</i>                        | <i>'rohtu</i><br>e. <i>rohusse</i>       |
|             | <i>'rohtude</i>                    | <i>'rohtusid</i><br>e. <i>'rohte</i> | <i>'rohtudesse</i>                       |
| <b>kõik</b> | <i>kõige</i>                       | <i>'kõike</i>                        | <i>'kõike</i><br>e. <i>kõigesse</i>      |
|             | <i>'kõikide</i><br>e. <i>kõigi</i> | <i>'kõiki</i>                        | <i>'kõikidesse</i><br>e. <i>kõigisse</i> |
| <b>õlu</b>  | <i>õlle</i>                        | <i>õlut</i>                          | <i>õllesse</i>                           |
|             | <i>'õlled</i>                      | <i>'õllesid</i>                      | <i>'õlledesse</i>                        |

Märkus. Sõnade *idu*, *tigu* ja *pidu* ains. genitiiv esineb kahel kujul: selle *eo* e. *idu*, *teo* e. *tigu*, selle *peo* e. *pidu*. Esimesel juhul käänduvad *idu*, *tigu* ja *pidu* nagu *nimi*, teisel — nagu *jõgi*.

186. Sõna *haug* genitiiv võib olla kas *havi* või *haugi*.

|             |                  |                     |                                        |
|-------------|------------------|---------------------|----------------------------------------|
| <b>haug</b> | <i>havi</i>      | <i>'haugi</i>       | <i>'haugi</i>                          |
|             | ( <i>haugi</i> ) |                     | e. <i>havisse</i> ( <i>haugisse</i> )  |
|             | <i>'haugide</i>  | <i>'hauge</i>       | <i>'haugidesse</i> ( <i>haugesse</i> ) |
|             |                  | e. <i>'haugisid</i> |                                        |

187. **Harjutus.** Käänata peakäändeis: *mapp*, *kaart*, *pilt*, *tiib*, *kolb* (*kolvi*), *tõbi* (*tõve*), *ladu*, *koger* (*kogre*), *lodi*, *aednik*, *õun*, *õu*, *küps*, *kõrb* (*kõrve*), *karukold* (*-kolla*), *plaat* (*plaadi*), *rohi*, *kõik*, *haug* (*havi*).

188.

2. e. **käsi**-alaliik.

|             |              |              |                   |
|-------------|--------------|--------------|-------------------|
| <b>käsi</b> | <i>'kæ</i>   | <i>'kätt</i> | <i>'kätte</i>     |
|             |              |              | e. <i>käesse</i>  |
|             | <i>'käte</i> | <i>käsi</i>  | <i>kätesse</i>    |
|             |              |              | e. <i>käsisse</i> |

Nagu **käsi** käänduvad: *vesi* (nende **vete**, mitte: *veede*), *süsi* (nende **süte**), *susi* (*soe*), *lüsi* (*løe*), *esi* (*ee*), *mesi*, *kesi* (*kee*) (ains. nom. lõpul **-si**).

189.

|              |               |               |                    |
|--------------|---------------|---------------|--------------------|
| <b>'vars</b> | <i>'varre</i> | <i>'vart</i>  | <i>'varde</i>      |
|              |               |               | e. <i>varresse</i> |
|              | <i>varte</i>  | <i>'varsi</i> | <i>vartesse</i>    |
|              |               |               | e. <i>varsisse</i> |

Nagu **vars** käänduvad: *kõrs*, *tõrs*, *hirs*, *kirs* (*kirre*), *pars*, *õrs* (ains. nom. lõpul **-rs**).

|      |      |       |                       |
|------|------|-------|-----------------------|
| 'uus | 'uue | 'uut  | 'uude<br>e. uuesse    |
|      | uute | 'uusi | uutesse<br>e. uusisse |

Nagu **uus** käänduvad: *paas* (gen. **paē**, part. **paat** e. **paasi**), *voos* (gen. *voe*, part. *voot* e. *voosi*), *kõis*, *täis*, *õis*, *viis* (selle *viie*, nende **viite**), *kuus*, *niis*, *põis*, *reis* jne. (ains. nom. lõpul pikk vokaal + **s** või diftong + **s**).

191.

|       |               |        |                          |
|-------|---------------|--------|--------------------------|
| 'kaas | <i>kaane</i>  | 'kaant | 'kaande<br>e. kaanesse   |
|       | <i>kaante</i> | 'kaasi | kaantesse<br>e. kaasisse |

Nagu **kaas** käänduvad: *küüs* (neid **küüsi**, mitte: neid *küüni*), **laas** (mitte: *laan*), *lääs*, *õõs* (ains. nom. lõpul **-s**, gen. lõpul **-ne**).

192.

|       |               |        |                                     |
|-------|---------------|--------|-------------------------------------|
| 'keel | <i>keele</i>  | 'keelt | 'keelde <sup>1</sup><br>e. keelesse |
|       | <i>keelte</i> | 'keeli | keeltesse<br>e. keelisse            |

Nagu **keel** käänduvad: *suur*, *juur*, *hiir*, *saar*, *säär*, *koor*, *vikerkaar* (selle **vikerkaare**), *meel*, *huul*, *sool* (*soole*), *joon*, *peen* (neid **peeni**) (ains. nom. lõpul **-l**, **-n**, **-r**).

Märkus. Sellesse alaliiki kuuluvad ka sõnad *üks* (*ühe*, *ühte* e. *üht*, *ühte* e. *ühesse*, *ühtesid*, *ühtedesse*), *kaks* (käandub nagu *üks*), *mees*, *uks*, *laps*.

<sup>1</sup> Vanemas kirjakeeles ja põhja-eesti murdes esineb *keel*-sõnadel ka ilma *d*-ta ainsuse illatiiv: (tuli) *juure*, *meele*, (läks tee) *ääre* jne. Kuid mõtte selguse pärast tarvitatakse nüüd siin üldiselt *de*-illatiivi.

193. **Harjutus.** Käänata peakäändeis: *süsi, pars, niis, küüs, suur, peen, kaks, viis (viie)*.

**Harjutus.** Kasutades õigekeelsus-sõnaraamatut käänata peakäändeis sõna *leem!*

II ja III käändkonna mitmuse partitiiv.

194. II ja III käändkonna tavaline mitmuse partitiiv on lühike (vokaallõpuline): *sõnu, sõdu, seppi, jalgu* jne.

Peale selle esineb neis käändkonnis ka *sid*-lõpuline mitm. partitiiv: *nimesid, talusid, vagusid, mägesid, käsitelusid* jne.

Lühikese mitm. partitiivi lõpul võib leiduda **-e**, **-u** või **-i**. See oleneb sõna tüvevokaalist ja *a*-tüvelistel peale selle veel esimese silbi esimesest vokaalist. Järgmise tabeli põhjal on võimalik leida lühikese mitm. partitiivi lõppvokaal.

195. Lühikese mitmuse partitiivi tabel.

| I silbi vokaal | Tüve lõppvokaal | Mitm. partitiiv                            | Erandid |
|----------------|-----------------|--------------------------------------------|---------|
|                | e               | <i>suuri, nurmi, noori</i> } <b>i</b>      |         |
|                | i               | <i>keppe, sokke, kompvekke</i> } <b>e</b>  |         |
|                | u               | <i>laule, õnnelikke, vaiste</i> } <b>e</b> |         |

| I silbi vokaal             | Tüve lõppvokaal | Mitm. partitiiv                                                | Erandid                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          |
|----------------------------|-----------------|----------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| a<br>i<br>õ<br>ei<br>äi    | } a             | kanu }<br>sigu }<br>sõdu } u<br>seinu }<br>äiu }               | pikk — pikki<br>king — kingi<br>silm — silmi <sup>1</sup>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |
| e<br>o<br>n<br>ä<br>ö<br>ü |                 | keni }<br>kohti }<br>sukki } i<br>märgi }<br>pööri }<br>pühi } | 1) <i>i</i> ja <i>j-i</i> järel <i>i</i> muutub <i>e</i> -ks: <i>nuie</i> , <i>tühje</i> <sup>2</sup><br>2) 2-silbilistel esmavätelistel sõnadel, mil on esimeses silbis <i>o</i> või <i>u</i> , on mitm. partitiivis <i>e</i> (välja arvatud <i>oma</i> , <i>osa</i> , millel on reeglipäraselt <i>omi</i> , <i>osi</i> ):<br><i>oda</i> — <i>ode</i><br><i>muna</i> — <i>mune</i><br><i>tuba</i> — <i>tube</i> |

Märkus. III kk. *elm*-liitelisis sõnus, mis on *a*-tüvelised (*kujutelm* — *kujutelma*), tuleb mitm. partitiivi lõppvokaali kindlaks-määramisel arvestada tüvevokaalile eelneva silbi vokaali (*e*); neil sõnul peab seega mitm. partitiivi lõpul olema *i*: (neid) *kujutelmi*, *harjutelmi* jne.

II ja III käändkonna sõnus tuleb eelistada lühikest mitm. partitiivi *sid*-lõpulisel mitm. partitiivile seal, kus lühike vorm on võimalik.

<sup>1</sup> Lisaks neile kolmele veel viis vähem esinevat vormi: *iga* — *igi*, *isa* — *isi*, *iva* — *ivi*, *lisa* — *lisi*, *nisa* — *nisi*.

<sup>2</sup> Sõnadest *neli* ja *väli* on lubatud reeglipärase vormide *nelje*, *välje* kõrval tarvitada ka vorme *nelju*, *välju*, viimased on eelistatavadki.

196. Mispärast on õige:

**nurki, sukki, julmi  
otri, relvi, keni  
kelli, aegu, kingi  
õunu, kulme, iseloome  
käsi, asju, nokki?**

197. **Harjutus.** Moodustada lühike mitmuse partitiiv järgmisist sõnust! Vokaal sõna järel osutab tüve lõppvokaali.

Vana, metsatukk, a, pärn, a, rauk, kaup, laev, iseloom, kujud, a, ind, u, julm, a, kaust, a, laip, a, lõust, a, matk, a, relv, a, retk, e, roim, a, sari, a, seik, a, kena, süst, a, taust, a, vaist, u, aas, a, jutt, u, jutt, i, kott, i, lell, e, luht, a, lõiv, u.

198. II ja III käändkonna sõnul on mitm. partitiivi lõpul *-sid*:

| 1) Ains. nom. | Ains. part.             | Mitm. part.    |
|---------------|-------------------------|----------------|
| <i>tal</i>    | <i>tal</i>              | <i>talusid</i> |
| <i>vagu</i>   | <i>vagu</i>             | <i>vagusid</i> |
| <i>nägu</i>   | <i>nägu</i>             | <i>nägusid</i> |
| <i>nimi</i>   | <i>nime</i>             | <i>nimesid</i> |
| <i>tuli</i>   | <i>tuld (gen. tule)</i> | <i>tulesid</i> |
| <i>vägi</i>   | <i>väge</i>             | <i>vägesid</i> |

Need on II ja III käändkonna sõnad, mis on esimeses vältes ja mille ains. partitiivi lõpul on *-u*, *-e* või *-d*.

Märkus. Võrrelda ka V kk. sõnadega, nagu *kõne, pere, tare* jne., millel on mitm. partitiivis *-sid*: *kõnesid, peresid, taresid* jne.

2) *sid*-lõppu on soovitav tarvitada ka alati siis, kui lühike mitm. partitiiv tekitab kõlalisi ühtesattumusi teiste sõnadega, näit.: *heli* — *helisid* (mitte: [*ilusaid*] *hele*, mis satub ühte sõnaga *hele* [*hää!*]).

*õli* — *õlisid* (mitte: [*neid*] *õle*, mis satub ühte sõnaga [*selle*] *õle* [*gen. sõnast õlg*])

*tala* — *talasid*

*kook* — *kookusid* (mitte: *kooke!* vrd. *koogid* — *kooke*)

Märkus. Kui lause ei lase tekkida seesugust kahemõttelisust, võib neistki sõnust tarvitada lühemaid vorme, näit.: *Selles metsas kasvas suuri tammi. See maapind sisaldab endas mineraalsooli.*

3) *sid-lõppu tuleb tarvitada elu-lõpulistes sõnades, näit.:*

*käsitelu — käsitelusid*  
*harjutelu — harjutelusid*

199. **Harjutus.** Panna klambreis leiduvad sõnad mitmuse partitiivi!

Seina najal seisis (pikk suusk) ja (kepp). Mu sõbra kirjan-dis oli vähe (rida), aga palju (viga). Rukkis kasvas palju (sini-lill). Kass lakkus oma (soe käpp). Me nägime jälle (kuldnokk). Eeskojas on kuulda (arglik samm). Vanaisa meenutas (vana aeg). Põllumees müüs (oder) ja (kaer). Kingsepp parandas (king). Meie aiamaalt on leitud (vana sõlg, pärl, nuga, oda) ja (mõök). Poiss kandis (pikk sukk). Ta sai sõbralt (pikk kiri), täis (hell sõna). Laual seisis vanaaegseid (kell). Saalis ei ole enam (tühi koht). Ta sõi (küps mari). Möödus palju (hetk). Ülevaates leidis palju (lünk). Ta lõikas (küüs). Kuula-sin (kaunis heli). Vaatlesime (järv) ja (jõgi). Külastage ka meie ümbruskonna (eesrindlik uusmaasaaja) ja vaadelge nende (hea piimakari)! Ärge määrige oma (käsi)!

200. **Harjutus.** Käänata järgmisi sõnu kõigis põhikäändeis! mõistlik mees, õnnelik laps, ühiskondlik huvi, noor kirjanik, künklik maastik, virk kasvandik, näitlik tund.

#### IV e. **mõte** - käändkond.

201. Astmevahelduslikud sõnad, millede ains. genitiiv on tugevas astmes, partitiiv nõrgas astmes.

**mõte**

`mõtte  
mõtete

mõtet  
`mõtteid

`mõttesse  
mõtetesse  
`e. mõtteisse

Nagu **mõte** käänduvad: *hüpe, tõke, kate, läte, võte, küte, pete, ike, lõke, rike, äke, hape, üte, aade, kaabe, saade, läige, mõõde, näide, teade, toode, vaade, väide, lõige, pilge, põrge, tõrge, välde, pale, riie, murre, helve, heie, tõmme, kolle, anne (gen. ande), kääne, pööre, ohe (selle ohke, nende ohete), vise (selle viske, nende visete), hõise, tahe, ehe, purre, muie, tunne, kirre, (ots)tarve (mitte: otstarb), kõide (raamatul), kiire, laine (nende lainete) jt. (ains. nom. lõpul -e), lõuna.*

Sõnast *pale* (gen. *palge*) on lubatud vormi *palete* kõrval tarvitada ka *palgete* (siis järelikult ka *palgetesse* jne.). Sõna *pale* on lubatud käänata ka nagu *kõne* (gen. *pale*, mitm. gen. *palede*; sel juhul kuulub ta V käändkonda).

202.

|              |                                 |                                  |                                                               |
|--------------|---------------------------------|----------------------------------|---------------------------------------------------------------|
| <b>rikas</b> | <i>'rikka</i><br><i>rikaste</i> | <i>rikast</i><br><i>'rikkaid</i> | <i>'rikkasse</i><br><i>rikastesse</i><br>e. <i>'rikkaisse</i> |
|--------------|---------------------------------|----------------------------------|---------------------------------------------------------------|

Nagu **rikas** käänduvad: *ratas, ketas, okas, kikas, mätas, rukis, saabas, koldas (kolta), vilgas, valdas, ablas, hammas, teivas, kuuas (kuuda), varvas, kallas, kinnas, harras, varas, ahas (ahta), puhas, vööras, hüljes, hernes, kirves, kallis, kaunis* jt. (ains. nom. lõpul **-s**).

203.

|             |                               |                                |                                                            |
|-------------|-------------------------------|--------------------------------|------------------------------------------------------------|
| <b>aken</b> | <i>'akna</i><br><i>akende</i> | <i>akent</i><br><i>'aknaid</i> | <i>'aknasse</i><br><i>akendesse</i><br>e. <i>'aknaisse</i> |
|-------------|-------------------------------|--------------------------------|------------------------------------------------------------|

Nagu **aken** käänduvad: *tütar, kannel (selle kandle, mitte: kandli), katel, peenar, põial, vemmal, pannal, tanner (tandre e. tandri), manner (seda mannert, nende mannerde), astel, kaenal, küünal, sammal, kakar, västar, sõstar, pipar, pastel, koonal, kukal, kämmal, sõkal, tungal, vinnal* jne. (ains. nominatiivi lõpul **-n, -l, -r** ja ains. nominatiiv II vältes).

Märkus. *aken*-tüüpi sõnu tuleb käänamisel lahus hoida *vanker*-tüüpi sõnust.

204.

|              |                                    |                                   |                                                                   |
|--------------|------------------------------------|-----------------------------------|-------------------------------------------------------------------|
| <b>liige</b> | <i>'liikme</i><br><i>'liikmete</i> | <i>liiget</i><br><i>'liikmeid</i> | <i>'liikmesse</i><br><i>'liikmetesse</i><br>e. <i>'liikmeisse</i> |
|--------------|------------------------------------|-----------------------------------|-------------------------------------------------------------------|

Nagu **liige** käänduvad: *anne (andme), mähe, juhe (need juhtmed, nende juhtmete), võti (nende võtmete), mitu, seeme, kümme, aste, ripse, ranne, teelahe, seitse, riise, sõõre, rööbe, köide (=side) jne.* (ains. genitiivi lõpul **-me** või **-ne**, mis nominatiivis puudub).

Märkus 1. *r*-lõpulistel sõnadel *aher, vaher* ja *s*-lõpulistel sõnadel, mis genitiivis lõpevad *sa-ga*, nagu *armas — armsa, hoolas — hoolsa, sünnis — sündsa, õnnis — õndsa* jne. liitub mitmuse genitiivi lõpp *-te* alati vokaali (ains. gen.) külge:

| ains. nom.    | ains. gen.     | mitm. gen.       |
|---------------|----------------|------------------|
| <i>aher</i>   | <i>'ahtra</i>  | <i>'ahtrate</i>  |
| <i>vaher</i>  | <i>'vahtra</i> | <i>'vahtrate</i> |
| <i>armas</i>  | <i>'armsa</i>  | <i>'armsate</i>  |
| <i>hoolas</i> | <i>'hoolsa</i> | <i>'hoolsate</i> |
| <i>sünnis</i> | <i>'sündsa</i> | <i>'sündsate</i> |
| <i>õnnis</i>  | <i>'õndsa</i>  | <i>'õndsate</i>  |
|               | jne.           |                  |

Nende sõnade ains. partitiivis võib lõpp *-t* liituda kas konsonandi või vokaali külge:

| ains. nom.   | ains. part.              |
|--------------|--------------------------|
| <i>aher</i>  | <i>ahert e. ahtrat</i>   |
| <i>vaher</i> | <i>vahert e. vahtrat</i> |
| <i>armas</i> | <i>armast e. armsat</i>  |

Märkus 2. Sõnul **kallis, kaunis, puhas** võib mitm. genitiivi lõpp *-te* liituda kas konsonandi või, mis vähem soovitatav, vokaali külge:

|               |                              |
|---------------|------------------------------|
| <i>kallis</i> | <i>kalliste (e. kallite)</i> |
| <i>kaunis</i> | <i>kauniste (e. kaunite)</i> |
| <i>puhas</i>  | <i>puhaste (e. puhtate)</i>  |

205. **Harjutus.** Kasutades õigekeelsus-sõnaraamatut käämata peakäändeis sõnu *kohus* (gen. *kohtu*), *pisut* (gen. *pisku*).

206. **Harjutus.** Käänata peakäändeis: *tõke, pale (palge), helve, kolle, vise, otstarve (-tarbe), heie (heide), muie (muige), rukis, hüljes, ablas, kärbes, kallis, manner, tungal, pastel, teelahe (-lahkme), võti, vaher, ripse.*

## 207. Astmevahelduslike käändsõnade

|                          | Nõrgenevad<br>astmevahelduslikud <i>p, t, k</i> tüved |                                |                                |                                     |                                     |  |
|--------------------------|-------------------------------------------------------|--------------------------------|--------------------------------|-------------------------------------|-------------------------------------|--|
| Nimetav e. nominatiiv    | <i>sepp</i>                                           | <i>jutt</i>                    | <i>tükk</i>                    | <i>sepad</i>                        | <i>jutud</i>                        |  |
| Omastav e. genitiiv      | <i>sepa</i>                                           | <i>jutu</i>                    | <i>tüki</i>                    | <i>seppade</i>                      | <i>juttude</i>                      |  |
| Osastav e. partitiiv     | <i>seppa</i>                                          | <i>juttu</i>                   | <i>tükki</i>                   | <i>seppi</i>                        | <i>jutte</i>                        |  |
| Sisseütlev e. illatiiv   | <i>sepassse</i><br><i>seppa</i>                       | <i>jutusse</i><br><i>juttu</i> | <i>tükisse</i><br><i>tükki</i> | <i>seppadesse</i><br><i>sepisse</i> | <i>juttudesse</i><br><i>jutesse</i> |  |
| Seesütlev e. inessiiv    | <i>sepas</i>                                          | <i>jutus</i>                   | <i>tükis</i>                   | <i>seppades</i><br><i>sepis</i>     | <i>juttudes</i><br><i>jutes</i>     |  |
| Seestütlev e. elatiiv    | <i>sepast</i>                                         | <i>jutust</i>                  | <i>tükist</i>                  | <i>seppadest</i><br><i>sepist</i>   | <i>juttudest</i><br><i>jutest</i>   |  |
| Alaleütlev e. allatiiv   | <i>sepale</i>                                         | <i>jutule</i>                  | <i>tükile</i>                  | <i>seppadele</i><br><i>sepile</i>   | <i>juttudele</i><br><i>jutele</i>   |  |
| Alalütlev e. adessiiv    | <i>sepal</i>                                          | <i>jutul</i>                   | <i>tükil</i>                   | <i>seppadel</i><br><i>sepil</i>     | <i>juttudel</i><br><i>jutel</i>     |  |
| Alaltütlev e. ablatiiv   | <i>sepalt</i>                                         | <i>jutult</i>                  | <i>tükilt</i>                  | <i>seppadelt</i><br><i>sepilt</i>   | <i>juttudelt</i><br><i>jutelt</i>   |  |
| Saav e. translatiiv      | <i>sepaks</i>                                         | <i>jutuks</i>                  | <i>tükiks</i>                  | <i>seppadeks</i><br><i>sepiks</i>   | <i>juttudeks</i><br><i>juteks</i>   |  |
| Olev e. essiiv           | <i>sepana</i>                                         | <i>jutuna</i>                  | <i>tükina</i>                  | <i>seppadena</i><br><i>sepina</i>   | <i>juttudena</i><br><i>jutena</i>   |  |
| Rajav e. terminatiiv     | <i>sepani</i>                                         | <i>jutuni</i>                  | <i>tükini</i>                  | <i>seppadeni</i><br><i>sepini</i>   | <i>juttudeni</i><br><i>juteni</i>   |  |
| Ilmaütlev e. abessiiv    | <i>sepata</i>                                         | <i>jututa</i>                  | <i>tükita</i>                  | <i>seppadeta</i><br><i>sepita</i>   | <i>juttudeta</i><br><i>juteta</i>   |  |
| Kaasaütlev e. komitatiiv | <i>sepaga</i>                                         | <i>jutuga</i>                  | <i>tükiga</i>                  | <i>seppadega</i><br><i>sepiga</i>   | <i>juttudega</i><br><i>jutega</i>   |  |

tüve *p, t, k* õigekirjutuse tabel

Tabel 1.

|                       | Tugevnevad<br>astmevahelduslikud <i>p, t, k</i> tüved |                 |                |                                      |                                       |                                    |
|-----------------------|-------------------------------------------------------|-----------------|----------------|--------------------------------------|---------------------------------------|------------------------------------|
| tükid                 | <i>hüpe</i>                                           | <i>ratas</i>    | <i>äke</i>     | <i>hüpped</i>                        | <i>rattad</i>                         | <i>äkked</i>                       |
| tükkide               | <i>hüppe</i>                                          | <i>ratta</i>    | <i>äkke</i>    | <i>hüpete</i>                        | <i>rataste</i>                        | <i>äkete</i>                       |
| tükke                 | <i>hüpet</i>                                          | <i>ratast</i>   | <i>äket</i>    | <i>hüppeid</i>                       | <i>rattaid</i>                        | <i>äkkeid</i>                      |
| tükkidesse<br>tükesse | <i>hüppesse</i>                                       | <i>rattasse</i> | <i>äkkesse</i> | <i>hüpetesse</i><br><i>hüppeisse</i> | <i>ratastesse</i><br><i>rattaisse</i> | <i>äketesse</i><br><i>äkkeisse</i> |
| tükkides<br>tükes     | <i>hüppes</i>                                         | <i>rattas</i>   | <i>äkkes</i>   | <i>hüpetes</i><br><i>hüppeis</i>     | <i>ratastes</i><br><i>rattais</i>     | <i>äketes</i><br><i>äkkeis</i>     |
| tükkidest<br>tükest   | <i>hüppest</i>                                        | <i>rattast</i>  | <i>äkkest</i>  | <i>hüpetest</i><br><i>hüppeist</i>   | <i>ratastest</i><br><i>rattait</i>    | <i>äketest</i><br><i>äkkeist</i>   |
| tükkidele<br>tükele   | <i>hüppele</i>                                        | <i>rattale</i>  | <i>äkkele</i>  | <i>hüpetele</i><br><i>hüppeile</i>   | <i>ratastele</i><br><i>rattaile</i>   | <i>äketele</i><br><i>äkkeile</i>   |
| tükkidel<br>tükel     | <i>hüppel</i>                                         | <i>rattal</i>   | <i>äkkel</i>   | <i>hüpetel</i><br><i>hüppeil</i>     | <i>ratastel</i><br><i>rattail</i>     | <i>äketel</i><br><i>äkkeil</i>     |
| tükkidelt<br>tükelt   | <i>hüppelt</i>                                        | <i>rattalt</i>  | <i>äkkelt</i>  | <i>hüpetelt</i><br><i>hüppeilt</i>   | <i>ratastelt</i><br><i>rattailt</i>   | <i>äketelt</i><br><i>äkkeilt</i>   |
| tükkideks<br>tükeks   | <i>hüppeks</i>                                        | <i>rattaks</i>  | <i>äkkeks</i>  | <i>hüpeteks</i><br><i>hüppeiks</i>   | <i>ratasteks</i><br><i>rattaiks</i>   | <i>äketeks</i><br><i>äkkeiks.</i>  |
| tükkidena<br>tükena   | <i>hüppena</i>                                        | <i>rattana</i>  | <i>äkkena</i>  | <i>hüpetena</i><br><i>hüppeina</i>   | <i>ratastena</i><br><i>rattaina</i>   | <i>äketena</i><br><i>äkkeina</i>   |
| tükkideni<br>tükeni   | <i>hüppeni</i>                                        | <i>rattani</i>  | <i>äkkeni</i>  | <i>hüpeteni</i><br><i>hüppeini</i>   | <i>ratasteni</i><br><i>rattaini</i>   | <i>äketeni</i><br><i>äkkeini</i>   |
| tükkideta<br>tüketa   | <i>hüppeta</i>                                        | <i>rattata</i>  | <i>äkketa</i>  | <i>hüpeteta</i><br><i>hüppeita</i>   | <i>ratasteta</i><br><i>rattaita</i>   | <i>äketeta</i><br><i>äkkeita</i>   |
| tükkidega<br>tükega   | <i>hüppega</i>                                        | <i>rattaga</i>  | <i>äkkega</i>  | <i>hüpetega</i><br><i>hüppeiga</i>   | <i>ratastega</i><br><i>rattaiga</i>   | <i>äketega</i><br><i>äkkeiga</i>   |

208. Asetada sõnad vastavasse käändesse:

Kool on varustatud (küte). Pole niisugust (sepp), kes ei oskaks (äke) parandada. Kui vanad on need (kukk) -pojad? Kõiksuguste vaenulikkude (kuulujutt) vastu seadke oma kindel teadmine ja paljastage nende levitajaid. Sportlane tegi toreda (hüpe). Katkenud riidele ömmeldakse uued (lapp) peale. (Trepp) ees kasvas sirelipõõsas. (Mätas) all leidsin maamesilase pesa. Pane kartulid (pott). Nende kaevude (rake) tuleb kiires korras parandada ja (tõke) ümber teha. Meie noored (kokk) keetsid hea (supp). Vajuta (elektrinupp). Pane sööginõud (kapp). Poiss kannab nuga (tupp). Noa (tupp) on nahast. Tomatid seoti (kepp) külge. (Kepp) najal kasvades annavad nad rohkem vilja. Oru (rüpp) kasvas lopsakas taimestik. Osta (rott) -lõks. (Rotid) kari hävitab vilja. Tiigi põhjas lamava (nott) peal on libe kõntsa kord. Onu tõi metsast mitu (latt). Vankri (ratas) läks katki. Puusepp tegi uue (ratas). Kaevu peal on uued (rake). Kivi all on (läte). (Läte) jookseb selge vesi. (Okas) on terav. Mäni (okas) on vaiku. (Hakk) lendasid meilt mööda. Tänavu valmib (rukis) vara. (Rukis) -peas on palju jämedaid teri. (Sukk) on auk sees. Ta kooris (latt) ära.

### V e. summa-, kõne-, sõbranna - käändkond.

209. Siia kuuluvad järgmised astmevaheldusetud sõnad:

1) Sõnad, mis on kahesilbilised ja II vältes (*piiga, summa, palju*);

2) sõnad, mis on kahesilbilised, I vältes ja lõpevad e-ga (*pere, kõne, vale*);

3) **nna**-liitelised sõnad (*sõbranna, lauljanna* jne.).

210.

|              |                |                 |                   |
|--------------|----------------|-----------------|-------------------|
| <b>summa</b> | <i>summa</i>   | <i>summat</i>   | <i>summasse</i>   |
|              | <i>summade</i> | <i>summasid</i> | <i>summadesse</i> |

Nagu **summa** käänduvad: *piiga, lilla, tubli, pogri, foto, hapu* (neid **hapusid**, neisse **hapudesse**), *palju* (neid **paljusid**, nendesse **paljudesse**), *roosa, kalju, auto, teema* (mitte see

teem), *sohva, kassa, ratsu, abikaasa* (mitte: see *abikaas*) jne. (2 silpi, II välde).

Sõnadel **kahju**, *rubla, vedru* on ains. partitiiv *t-lõputa*: (seda) *kahju*, (sada) *rubla*, (seda) *vedru*.

211.

|             |               |                |                  |
|-------------|---------------|----------------|------------------|
| <b>kõne</b> | <i>kõne</i>   | <i>kõnet</i>   | <i>kõnesse</i>   |
|             | <i>kõnede</i> | <i>kõnesid</i> | <i>kõnedesse</i> |

Nagu **kõne**<sup>1</sup> käänduvad: *pere, male, tare, hame, ime, võre, jume* jne. (2 silpi, I välde, ains. nom. lõpul -e).

Sõnul *kere, pere, tare* on sse-lõpulise ains. illatiivi kõrval võimalikud ka lühemad vormid: *kerre, perre, tarre*.

212.

|                 |                   |                    |                      |
|-----------------|-------------------|--------------------|----------------------|
| <b>sõbranna</b> | <i>sõbranna</i>   | <i>sõbrannat</i>   | <i>sõbrannasse</i>   |
|                 | <i>sõbrannade</i> | <i>sõbrannasid</i> | <i>sõbrannadesse</i> |

Nagu **sõbranna** käänduvad kõik *nn*-liitelised sõnad: *lauljanna, kuninganna, eestlanna, soomlanna, võistlejanna* jne.

213. **Harjutus.** Käänata peakäändeis: *palju, tubli, teema, kahju, tare, hame, lauljanna*.

## VI e. aasta -käändkond.

214. Siia kuuluvad järgmised astmevaheldusetud sõnad:

1) Sõnad, mil ains. genitiivis on kaks silpi ja mis on kolmandas vältes (*aasta, loeng, number, aus*);

2) sõnad, mil on ains. genitiivis kolm või enam silpi (*raamat—raamatu, kuningas, ase, pime, kõneleja*).

215. **Harjutus.** Leida kummastki rühmast viis sõna!

<sup>1</sup> Sõnad *pime, lage* jne. ei kuulu siia, sest nad on genitiivis 3-silbilised: *pimeda, lageda* jne.

|        |          |          |               |
|--------|----------|----------|---------------|
| 'aasta | 'aasta   | 'aastat  | 'aastasse     |
|        | 'aastate | 'aastaid | 'aastatesse   |
|        |          |          | e. 'aastaisse |

Nagu **aasta** käänduvad: *veski, voodi, vahva, võtja, kirju<sup>1</sup>, julge, haige, kõrge, õhtu, tasku, loeng, aus, laeng, õel, saav, nädal* (selle **nädala**, mitte: *nädali*), *usin, ilus, kevad, vedur, tomat, porgand, lahing, madal, redel, vikat, rätsep, album, eksam, miilits, miljon, kartul* (need **kartulid**, mitte: *-lad*), *kor-ter, kampsun, kanep, kõver, kalur, sõnum* (selle **sõnumi**, mitte: *-me*), *nigel, unelm* (selle **unelma**, mitte: *-lmi*), *kõneleja, lugeja, asula, õnnetu, tänamatu, väsinud, tuhat* (selle **tuhande**, mitte: *-nda*), *paras* (gen. **paraja**) jne. (kõik VI käändkonna sõnad, mis ei kuulu VI käändkonna teistesse rühmadesse).

## 217.

|        |                 |                 |                      |
|--------|-----------------|-----------------|----------------------|
| 'vihik | <i>vihiku</i>   | <i>vihikut</i>  | <i>vihikusse</i>     |
|        | <i>vihikute</i> | <i>vihikuid</i> | <i>vihikutesse</i>   |
|        |                 |                 | e. <i>vihikuisse</i> |

Nagu **vihik** käänduvad: *tuulik, kaasik, lipsik, sepik, noo-rik, isik, hommik, lennuk, lapsik, lootsik, õöbik, keemik, tald-rik* (**k**-lõpulised sõnad, ains. nominatiivis 2 silpi, I või II vâlde).

## 218.

|         |           |           |                |
|---------|-----------|-----------|----------------|
| 'vanker | 'vankri   | 'vankrit  | 'vankrisse     |
|         | 'vankrite | 'vankreid | 'vankritesse   |
|         |           |           | e. 'vankreisse |

Nagu **vanker** käänduvad **number** (mitte: *nummer*), *kindel, nukker, kõömen, kukkel, noobel, trikkel, pähkkel* (selle **pähkli**),

<sup>1</sup> Kui seda hääldatakse kolmandavärtelisena.

*meister, ankur, kukkur, koppel, kuppel, nuppel, tapper, liiter, meeter, puuder, suhkur, klamber, kelder, mantel, vaagen, neeger, korsten, värten, kringel, maaler, toober, kohver* jne. (ains. nom. ja gen. 2 silpi, III välde, ains. nom. lõpul **-l, -n, -r**).

Märkus. *vanker-tüüpi* sõnu tuleb lahus hoida *aken-tüüpi* sõnust (vt. § 203).

219.

|             |                 |                 |                      |
|-------------|-----------------|-----------------|----------------------|
| <b>habe</b> | <i>habeme</i>   | <i>habet</i>    | <i>habemesse</i>     |
|             | <i>habemete</i> | <i>habemeid</i> | <i>habemetesse</i>   |
|             |                 |                 | e. <i>habemeisse</i> |

Nagu **habe** käänduvad: *ase, jäse, suge, kude (kudeme), vare (vareme), lade, sade, kübe, pide, ige, tühe, süda* jne. (ains. gen. lõpul silp **-me**, mis nom.-s puudub).

Märkus. Sõnal *süda* on ains. part. *südant*.

220.

|             |                 |                 |                      |
|-------------|-----------------|-----------------|----------------------|
| <b>pime</b> | <i>pimeda</i>   | <i>pimedat</i>  | <i>pimedasse</i>     |
|             | <i>pimedate</i> | <i>pimedaid</i> | <i>pimedatesse</i>   |
|             |                 |                 | e. <i>pimedaisse</i> |

Nagu **pime**<sup>1</sup> käänduvad: *libe, kibe, jäme, hale, hõbe, jahe, jube, jõle, kade, käbe, käre, lage, mage, muhe, pude, sage, sile, sume, sõre, tahe (taheda), tige, tore, tume, tüse, väle, äge* jne. (e-lõpulised esmavältelised omadussõnad ja sõna *hõbe*).

221.

|         |                  |                  |                       |
|---------|------------------|------------------|-----------------------|
| 'soodus | <i>'soodsa</i>   | <i>'soodsat</i>  | <i>'soodsassse</i>    |
|         | <i>'soodsate</i> | <i>'soodsaid</i> | <i>'soodsatesse</i>   |
|         |                  |                  | e. <i>'soodsaisse</i> |

<sup>1</sup> Siia ei kuulu *mõru* ja *nüri* (nende gen. on *mõru*, *nüri*, mitte: *mõruda*, *nürida*).

Nagu **soodus**<sup>1</sup> käänduvad: *rõõmus, jõudus, tähtis, hõlpus, kuulus, hoogus, haldjas, takjas, jõukas, kuningas, viljakas, sipelgas, kasukas* (mitte: *kasuk*), *mardikas* (mitte: *mardik*), *putukas* (mitte: *putuk*), *allikas, liblikas, tubakas, heeringas, toomingas* jne. (ains. nom. lõpul **-s**, gen. lõpul **-sa** või **-a**).

222.

|               |                   |                   |                        |
|---------------|-------------------|-------------------|------------------------|
| <b>kolmas</b> | <i>kolmanda</i>   | <i>kolmandat</i>  | <i>kolmandasse</i>     |
|               | <i>kolmandate</i> | <i>kolmandaid</i> | <i>kolmandatesse</i>   |
|               |                   |                   | <i>e. kolmandaisse</i> |

Nagu **kolmas** käänduvad kõik *s*-lõpulised järgarvud: (*ühes, kahes, neljas, kümnes, sajas, tuhandes* (gen. *tuhandenda*), *miljones* (gen. *miljonenda*) jne.

Sõnul *kolmas, neljas, viies, kuues* võib ains. partitiivis tarvitada ka vorme *kolmat, neljat, viiet, kuuet*.

Sõnad *tuhat* ja *paras* käänduvad järgmiselt:

|              |                  |                  |                       |
|--------------|------------------|------------------|-----------------------|
| <b>tuhat</b> | <i>tuhande</i>   | <i>tuhat</i>     | <i>tuhandesse</i>     |
|              | <i>tuhandete</i> | <i>tuhandeid</i> | <i>tuhandettesse</i>  |
|              |                  |                  | <i>e. tuhandeisse</i> |
| <b>paras</b> | <i>paraja</i>    | <i>parajat</i>   | <i>parajasse</i>      |
|              |                  | <i>e. parast</i> |                       |
|              | <i>parajate</i>  | <i>parajaid</i>  | <i>parajatesse</i>    |
|              |                  |                  | <i>e. parajaisse</i>  |

223. **Harjutus.** Käänata peakäändeis: *õhtu, voodi, taldrik, number, suhkur, vaagen, side, kade, hoogus, kuulus, tuhat, minister*.

## VII e. teine-, vastus-käändkond.

Astmevaheldusetud sõnad, mille ains. nominatiivis on lõpp **-s** või **-ne**, genitiivis **-se** (*teine, vastus, põhjus, vaikne*<sup>2</sup>).

<sup>1</sup> Kahesilbilisi *as-, es-, is-* ja *us-*sõnu on lubatud tarvitada ka astmevahelduslikena (*soodus — 'soodsa, kuulus — 'kuulsa*). Sel juhul käänduvad nad nagu *armas* (vt. § 204).

<sup>2</sup> Tähele panna! Sõnad *laps — lapse, üks — ukse* jne. ei kuulu siia käändkonda, sest nad on astmevaheldusega (nad kuuluvad III käändkonda).

|              |               |               |                                        |
|--------------|---------------|---------------|----------------------------------------|
| <b>teine</b> | <i>teise</i>  | <i>`teist</i> | <i>`teise</i><br><i>e. teisesse</i>    |
|              | <i>teiste</i> | <i>`teisi</i> | <i>teistesse</i><br><i>e. teisisse</i> |

Nagu **teine** käänduvad: *naine*; *puine*, *maine*, *öine* (seda **öist**, nende **öiste**, neid **öisi**), *soine*, *luine* *üksluine* jne. (ains. gen. kaks silpi, II välde).

|               |                 |                  |                                             |
|---------------|-----------------|------------------|---------------------------------------------|
| <b>vastus</b> | <i>vastuse</i>  | <i>vastust</i>   | <i>vastusesse</i>                           |
|               | <i>vastuste</i> | <i>vastuseid</i> | <i>vastuseisse</i><br><i>e. vastustesse</i> |

Nagu **vastus** käänduvad:

1) *sügis*, *alus*, *otsus*, *kerjus*, *punane*, *kollane*, *soolane*, *tuuline* jt. (ains. genitiivis kolm silpi, I või II välde);

2) *vaene* (nende **vaeste**), *maane*, *luune*, *puune* (seda **puust**), *kuune* jne. *teos*, *käis*, *veis* (ains. genitiivis kaks silpi, III välde);

3) *kuristikune*, *kärestikune*, *vastastikune* (viiesilbilised sõnad, ains. nominatiivis **-ne**).

|               |                 |                 |                                             |
|---------------|-----------------|-----------------|---------------------------------------------|
| <b>põhjus</b> | <i>põhjuse</i>  | <i>põhjust</i>  | <i>põhjusse</i><br><i>e. põhjusesse</i>     |
|               | <i>põhjuste</i> | <i>põhjusti</i> | <i>põhjustesse</i><br><i>e. põhjustisse</i> |

Nagu **põhjus** käänduvad:

1) *raskus, tarkus, šeflus, kursus, aktus, määrus, õigus, kuulsus, laius* jne.; *aastane, kastene, pikkune, laiune, lahtine, kinnine, endine, järgmine, üldine, pealmine, suuline, lõoke* (lõokese), *näoke, väike, päike, äike* (ains. genitiivis kolm silpi, III välde);

2) *hiljutine, pikaldane, virulane, armuline, alumine, pisike* (ne) jne.; *kirjutus, omnibus* (selle **omnibuse**, seda **omnibust**, nende **omnibuste**), *autobus* (selle **autobuse**) (ains. genitiivis neli silpi);

3) *hoolimatus, kannatamatus, paratamatus, isikuline, tänavake*(ne), *kirjutamine* (ains. genitiivis enam kui neli silpi, nominatiivi lõpul **-s, -lane, -line, -ke, -ldane, -mine**).

227.

|                |           |           |                |
|----------------|-----------|-----------|----------------|
| <b>'vaikne</b> | 'vaikse   | 'vaikset  | 'vaiksesse     |
|                | 'vaiksete | 'vaikseid | 'vaiksetesse   |
|                |           |           | e. 'vaikseisse |

Nagu **vaikne** käänduvad: *muistne, raudne, kuldne, õudne, eilne, homne, sinne, kaudne, sealne, täpne* jne. (sõnad, millel *-ne* ees on konsonant).

228. Sõnu *ehtne, lihtne, moodne, soodne* võib käänta segatüübiliselt: *ehtsa, lihtsa, moodsa, soodsa; ehtsat, lihtsat, moodsat* jne. (nagu oleks nominatiiv „ehtis, lihtis, moodis, soodus“, vrd. *tähtis — tähtsa*).

229. Sõna **juus** käändub järgmiselt:

|             |        |          |               |
|-------------|--------|----------|---------------|
| <b>juus</b> | juukse | juust    | juuksesse     |
|             | juuste | juukseid | juustesse     |
|             |        |          | e. juukseisse |

Samuti käänduvad ka *ões* (õekse), *omas* (omakse), *vennas* (vennakse).

230. Kas 'väike või 'väikene? Mõlemad vormid on võimalikud, eelistatav siiski on lühem vorm *väike*, samuti *päike, äike, lapsuke, majake, sõbrake, tänavake* jne. Muis käändeis muu-

detakse neid sõnu, nagu oleksid nad *kene-lõpulised*: *väikese, päikese, lapsukese* jne.

Sõnu *päike, väike, äike* on lubatud käänata kahte moodi: ains. gen. *väikese, päikese, äikese* e. *väikse, päikse, äikse*; mitm. part. *väikesi, päikesi, äikesi* e. *väikseid, päikseid, äikseid*; esimesed on eelistatavad.

231. **Harjutus.** Käänata peakäändeis: *naine, otsus, terveis, omnibus, maine, puune, uudne, väike, õine*.

### VII käändkonna mitmuse partitiiv.

232. VII käändkonna sõnul võib olla mitmuse partitiivi lõpul kas **-i** või **-eid**, mis oleneb sõna silpide arvust ja välttest. Silpide arvu tuleb lugeda ains. genitiivist.

233. Ains. genitiivis 2 silpi.

Jälgida, millal on mitmuse partitiivi lõpul **-i** ja millal **-eid**!

| Ains. genit. II vältes        | Ains. genit. III vältes           |
|-------------------------------|-----------------------------------|
| <i>naine — naise — 'naisi</i> | <i>'vaene — 'vaese — 'vaeseid</i> |
| <i>maine — maise — 'maisi</i> | <i>'teos — 'teose — 'teoseid</i>  |
| <i>õine — õise — 'õisi</i>    | <i>'võine — 'võise — 'võiseid</i> |
| <i>luine — luise — 'luisi</i> | <i>'puune — 'puuse — 'puuseid</i> |

Kui *ne-*, *s-*sõna on ains. genitiivis ka hesilbiline jall vältes, siis on tal mitmuse partitiivi lõpul **-i**; on ta aga III vältes, siis **-eid**.

234. Ainsuse genitiivis 3 silpi.

| Ains. genit. I ja II vältes                | Ains. genit. III vältes                  |
|--------------------------------------------|------------------------------------------|
| <i>vastus — vastuse — vastuseid</i>        | <i>'põhjus — 'põhjuse — 'põhjusti</i>    |
| <i>otsus — otsuse — otsuseid</i>           | <i>'näitus — 'näituse — 'näitusi</i>     |
| <i>talvine — talvise — talviseid</i>       | <i>'aastane — 'aastase — 'aastasi</i>    |
| <i>punane — punase — punaseid</i>          | <i>'kursus — 'kursuse — 'kursusi</i>     |
| <i>niisugune — niisuguse — niisuguseid</i> | <i>'väiklane — 'väiklase — 'väiklasi</i> |

Millal on kolmesilbilistel *ne-*, *s-*sõnadel mitm. partitiivis **-eid**, millal **-i**?

Märgitagu eriti järgmised sõnad: *aastane* — *aastasi* (lapsi), *endine* — *endisi* (mitte: *endiseid!*), *kinnine* — *kinnisi*, *lahtine* — *lahtisi*, *praegune* — *praegusi*, *õhtune* — *õhtusi*; *s-*sõnadest: *haigus* — *haigusi*, *kursus* — *kursusi*, *määrus* — *määrusi* jt.

| Silpide arv<br>ains. gen-s | Sõna<br>välde | Mitm. part.<br>lõpul on: | Näiteid          |
|----------------------------|---------------|--------------------------|------------------|
| 2                          | II            | <b>-i</b>                | <i>teisi</i>     |
| 2                          | III           | <b>-eid</b>              | <i>puuseid</i>   |
| 3                          | I, II         | <b>-eid</b>              | <i>vastuseid</i> |
| 3                          | III           | <b>-i</b>                | <i>põhjusi</i>   |

Vaadelda tabelit!

Kui silpide arv on 2 ja välde 2. }  
 „ „ „ „ 3 ja „ 3. } on mitm. part. lõpul **-i**  
 „ „ „ „ 2 ja „ 3. }  
 „ „ „ „ 3 ja „ 1., 2. } on mitm. part. lõpul **-eid**

Pidagem meeles! Kui *ne-*, *s-*sõna ains. genitiivi silpide arv on sama mis välde number, on mitmuse partitiivi lõpul **-i**; kui mitte — siis on **-eid**.

### 235. Ainsuse genitiivis 4 silpi.

*hiljutine* — *hiljutise* — *hiljutisi*  
*vanaldane* — *vanaldase* — *vanaldasi*  
*mängimine* — *mängimise* — *mängimisi*  
*õnnetus* — *õnnetuse* — *õnnetusi*

Kui *ne-*, *s-*sõnal on ains. genitiivis 4 silpi, siis on tal mitmuse partitiivi lõpul alati **-i**.

| Ains. nominatiivi lõpul <b>-ne</b>                                                                                             | Ains. nominatiivi lõpul <b>-s, -lane, -line, -ke(ne), -mine</b>                                                                                                                            |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <i>vastastikune, -stikuse, -stikuseid</i><br><i>palavikune, -vikuse, -vikuseid</i><br><i>kohastikune, -stikuse, -stikuseid</i> | <i>hoolimatus, -matuse, -matusi</i><br><i>parajuslane, -lase, -lasi</i><br><i>revolutsiooniline, -lise, -lisi</i><br><i>tänavake(ne), -kese, -kesi</i><br><i>kirjutamine, -mise, -misi</i> |

Kui 5- või enamasilbiline *ne-*, *s-*sõna lõpeb ainsuse nominatiivis **ne-**ga, siis on tal mitmuse partitiivi lõpul **-eid**; lõpeb ta aga ains. nominatiivis **s-**, **lane-**, **line-**, **ke(ne)-** või **mine-**ga, siis on tal mitm. partitiivi lõpul **-i**.

237. Mispärast on õige:

*välismaisi uudiseid*  
*üksluisi päevi*  
*niisuguseid olluseid*  
*kinnisi ümbrikke*  
*aastasi lapsi*  
*sügisesi ilmu?*

238. **Harjutus.** Moodustada mitmuse partitiiv järgmisist sõnust!

Sõjaeelne sündmus, öine seiklus, puine inimene, tõeline põhjus, väike raskus, varajane lootus, viimane vaatus, soine ümbrus, suvine päike, mitmeaastane kursus, põline tööline, niisugune tundmus, kahtlane hulgas, lühike puhkus, ülekohtune otsus, traagiline sündmus, rahaline annetus, punane lilleke, vastastikune toetus, otsekohene inimene, vajalik üritus, kinnine aktus, otsene vastus, mitmeandeline teos, alkoholiline ollus, viimane vaatus, teine äärmus, väike vikatike, segane tundmus, vaikne olemine, esimene stahhaanovlane.

Näidis:

| Ains. nominatiiv        | Mitm. partitiiv            |
|-------------------------|----------------------------|
| <i>välismaine uudis</i> | <i>välismaisi uudiseid</i> |

## 239. Käändsõna-

| Käänd-<br>kond ja<br>alaliik | Ains. nom.   | Ains. gen. | Ains. part. | Ains.<br>sse-lõputa<br>illat. | Ains.<br>sse-lõpuline<br>illat. |
|------------------------------|--------------|------------|-------------|-------------------------------|---------------------------------|
| I <sub>1</sub>               | 1. 'puu      | 'puu       | 'puud       | —                             | 'puusse                         |
| I <sub>2</sub>               | 2. 'koi      | 'koi       | 'koid       | —                             | 'koisse                         |
| II                           | 3. sõna      | sõna       | sõna        | 'sõnna                        | sõnasse                         |
|                              | 4. nimi      | nime       | nime        | 'nimme                        | nimesse                         |
|                              | 5. sõbratar  | sõbratari  | sõbratari   | 'sõbratari                    | sõbratarisse                    |
|                              | 6. käsitelu  | käsitelu   | käsitelu    | 'käsi tellu                   | käsitelusse                     |
|                              | 7. tuli      | tule       | tuld        | 'tulle                        | tulesse                         |
| III <sub>1</sub>             | 8. sepp      | sepa       | 'seppa      | 'seppa                        | sepassse                        |
|                              | 9. sõda      | sõja       | sõda        | 'sõtta                        | sõjasse                         |
|                              | 10. jõgi     | jõe        | jõge        | 'jõkke                        | jõesse                          |
|                              | 11. sõber    | sõbra      | 'sõpra      | 'sõpra                        | sõbrasse                        |
|                              | 12. padi     | padja      | 'padja      | 'padja                        | padjasse                        |
|                              | 13. ümbrik   | ümbriku    | 'ümb'rikku  | 'ümb'rikku                    | ümbrikusse                      |
| III <sub>2</sub>             | 14. käsi     | 'käte      | 'kätt       | 'kätte                        | 'käesse                         |
|                              | 15. vars     | varre      | 'vart       | 'varde                        | varresse                        |
|                              | 16. uus      | uue        | 'uut        | 'uude                         | uuesse                          |
|                              | 17. kaas     | kaane      | 'kaant      | 'kaande                       | kaansse                         |
|                              | 18. keel     | keele      | 'keelt      | 'keelde                       | keellesse                       |
| IV                           | 19. mõte     | 'mõtte     | mõtet       | —                             | 'mõttesse                       |
|                              | 20. rikas    | 'rikka     | rikast      | —                             | 'rikkasse                       |
|                              | 21. liige    | 'liikme    | liiget      | —                             | 'liikmesse                      |
|                              | 22. aken     | 'akna      | akent       | —                             | 'aknasse                        |
| V                            | 23. summa    | summa      | summat      | —                             | summassse                       |
|                              | 24. kõne     | kõne       | kõnet       | —                             | kõnессse                        |
|                              | 25. sõbranna | sõbranna   | sõbrannat   | —                             | sõbrannasse                     |
| VI                           | 26. aasta    | 'aasta     | aastat      | —                             | 'aastasse                       |
|                              | 27. vanker   | 'vankri    | vankrit     | —                             | 'vankrisse                      |
|                              | 28. vihik    | vihiku     | vihikut     | —                             | 'vihikusse                      |
|                              | 29. habe     | habeme     | habet       | —                             | 'habemesse                      |
|                              | 30. pime     | pimeda     | pimedat     | —                             | 'pimedasse                      |
|                              | 31. soodusa  | 'soodsa    | soodsat     | —                             | 'soodsassse                     |
|                              | 32. kolmas   | kolmanda   | kolmandat   | —                             | 'kolmandasse                    |
|                              | VII          | 33. teine  | teise       | 'teist                        | 'teise                          |
| 34. vastus                   |              | vastuse    | vastust     | —                             | 'vastussesse                    |
| 35. põhjus                   |              | 'põhjuse   | põhjust     | 'põhjusse                     | 'põhjusessse                    |
| 36. vaikne                   |              | vaikse     | vaikset     | —                             | 'vaiksessse                     |

## tüüpide tabel.

## Tabel 2.

| Mitm. gen.                                                                            | Mitm.<br>sid-lõputa<br>part.                                                         | Mitm.<br>sid-lõpuline<br>part.         | de-mitm.<br>illat.                                                                                               | i-mitm.<br>illat.                                                                                         |
|---------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 'puude                                                                                | 'puid                                                                                | —                                      | 'puudesse                                                                                                        | 'puisse                                                                                                   |
| 'koide                                                                                | —                                                                                    | 'koidid                                | 'koidesse                                                                                                        | —                                                                                                         |
| sõnade<br>nimede                                                                      | sõnu<br>—                                                                            | —<br>nimesid                           | sõnadesse<br>nimesse                                                                                             | sõnusse<br>—                                                                                              |
| sõbrataride<br>käsitelude<br>tulede                                                   | sõbratare<br>—<br>—                                                                  | sõbratarisid<br>käsitelused<br>tulesid | sõbrataridesse<br>käsiteludesse<br>tulesse                                                                       | sõbrataressse<br>—<br>—                                                                                   |
| 'seppade<br>sõdade<br>jõgede<br>sõprade<br>patjade<br>'ümb'rikkude<br>e. 'ümbrike     | 'seppi<br>sõdu<br>—<br>'sõpru<br>'patju<br>'ümb'rikke                                | —<br>—<br>jõgesid<br>—<br>—<br>—       | 'seppadesse<br>sõdadesse<br>jõgedesse<br>'sõpradesse<br>'patjadesse<br>'ümb'rikkudesse                           | sepiisse<br>sõjusse<br>—<br>sõbrusse<br>padjusse<br>'ümbrikkesse                                          |
| käte<br>varte<br>uute<br>'kaante<br>keelte                                            | 'käsi<br>'varsi<br>'uusi<br>'kaasi<br>'keeli                                         | —<br>—<br>—<br>—<br>—                  | 'kätessesse<br>vartessesse<br>uutesse<br>'kaantesse<br>keeltesse                                                 | 'käsisse<br>varsisse<br>uusisse<br>kaasisse<br>keelisse                                                   |
| mõtete<br>rikaste<br>'liikmete<br>akende                                              | 'mõtteid<br>'rikkaid<br>'liikmeid<br>'aknaid                                         | —<br>—<br>—<br>—                       | 'mõtetessesse<br>rikastesse<br>'liikmetessesse<br>akendesse                                                      | 'mõtteisise<br>'rikkaisise<br>'liikmeisise<br>'aknaisise                                                  |
| summade<br>kõnede<br>sõbrannade                                                       | —<br>—<br>—                                                                          | summasid<br>kõnesid<br>sõbrannasid     | summadessesse<br>kõnedessesse<br>sõbrannadessesse                                                                | —<br>—<br>—                                                                                               |
| 'aastate<br>'vankrite<br>vihikute<br>habemete<br>pimedate<br>'soodstate<br>kolmandate | 'aastaid<br>'vankreid<br>vihikuid<br>habemeid<br>pimedaid<br>'soodsaid<br>kolmandaid | —<br>—<br>—<br>—<br>—<br>—<br>—        | 'aastatesse<br>'vankritesse<br>vihikutessesse<br>habemetessesse<br>pimedatesse<br>'soodstatesse<br>kolmandatesse | 'aastaisise<br>'vankreisise<br>vihikuisise<br>habemeisise<br>pimedaisise<br>'soodsausise<br>kolmandaisise |
| teiste<br>vastuste<br>'põhjuste<br>'vaiksete                                          | 'teisi<br>vastuseid<br>'põhjusti<br>'vaikseid                                        | —<br>—<br>—<br>—                       | teistesse<br>vastustesse<br>'põhjustessesse<br>'vaiksetessesse                                                   | teisisse<br>vastuseisise<br>'põhjustisise<br>'vaikseisise                                                 |

VII käändkonna lühike ainsuse illatiiv.

240. Vaadelda, millal on *ne-*, *s-sõnul* lühike ainsuse illatiiv, millal mitte!

| Ains. nominatiiv    | Mitmuse partitiiv     | Lühike ains. illat.  |
|---------------------|-----------------------|----------------------|
| <i>vaene</i>        | <i>vaeseid</i>        | —                    |
| <i>teos</i>         | <i>teoseid</i>        | —                    |
| <i>teine</i>        | <i>teisi</i>          | ' <i>teise</i>       |
| <i>õine</i>         | <i>õisi</i>           | ' <i>õise</i>        |
| <i>vastus</i>       | <i>vastuseid</i>      | —                    |
| <i>otsus</i>        | <i>otsuseid</i>       | —                    |
| <i>põhjus</i>       | <i>põhjusi</i>        | ' <i>põh'jusse</i>   |
| <i>hiljutine</i>    | <i>hiljutisi</i>      | <i>hilju'tisse</i>   |
| <i>vastastikune</i> | <i>vastastikuseid</i> | —                    |
| <i>palavikune</i>   | <i>palavikuseid</i>   | —                    |
| <i>hoolimatus</i>   | <i>hoolimatusi</i>    | <i>hoolima'tusse</i> |

Kui *ne-*, *s-sõnal* on mitmuse partitiivi lõpul **-eid**, siis ei ole tal lühikest ainsuse illatiivi; on tal aga mitm. partitiivi lõpul **-i**, siis on tal ainsuses ka lühike illatiiv.

241. *s-* ja *ne-sõnad*el, millede ains. genitiiv on 4-silbiline, on lühem illatiiv soovitatavam: *hiljutisse*, *inimesse*, *kirjutusse* (mitte: *hiljutisesse*, *inimesesse*, *kirjutusesse*).

242. **Harjutus.** Moodustada lühike ainsuse illatiiv kõigist harjutuses 238 antud sõnust, kui see on võimalik!

#### 4. Täiendavaid märkmeid käändkondade kohta.

Rahvusvaheliste ja laensõnade käänamine.

243. Rahvusvahelisi ja laensõnu käänatakse nagu eesti omi sõnu. Nende liigitamisel käändkondadesse tuleb arvestada ainult nende lõpposa, alates sõna pearõhulisest (vahel ka kõrvalrõhulisest) silbist.

Nii deklioneerub *idée* nagu *tee* (I kk 1. alaliik), *büroo* nagu *soo* (I 1), *pátarèl* nagu *koi* (I 2), *inventar* nagu *sõbratar* (II), *krediit* nagu *niit* (III 1), *bankètt* nagu *kett* (III 1), *karikatuur* nagu *uur* (III 1), *'aster* nagu *'vanker* (VI), *madónna* nagu *summa* (V), *seminar* nagu *sõbratar* (II), *kino* nagu *sõna* (II) jne.

244. **Harjutus.** Määrata järgmiste rahvusvaheliste ja laensõnade käändkond!

Trikóo, mandaat, õhvitser, palée, apelsin, herbáarium, kássa, próosa, pátaljon, klišée, dekoráator, kómandant, intervjúu, éksam, kúrsus, kóntrolör, loterii, abituriént, álbúm, iróonia, kultúur, realism, grammátika, kvartétt, relatiivne, pásta, áatom, aktiivne, armée, finiš, térror.

245. **Harjutus.** Käänata järgmisi rahvusvahelisi ja laensõnu peakäändeis!

Klišée, institúut, kvartétt, apelsin, diréktor, próosa, kúrsus, bólševik, kombináat, náfta, ansámbl, metallúrgia, olümpiáad.

### Pärisnimede käänamine.

246. Eesti pärisnimed käänduvad nagu vastavad üldnimed:

|                 |         |      |                     |
|-----------------|---------|------|---------------------|
| <i>Mägi</i>     | käändub | nagu | <i>mägi</i>         |
| <i>Teeäär</i>   | „       | „    | <i>äär</i>          |
| <i>Pöld</i>     | „       | „    | <i>pöld</i>         |
| <i>Kallas</i>   | „       | „    | <i>kallas</i>       |
| <i>Varblane</i> | „       | „    | <i>varblane</i>     |
| <i>Kase</i>     | „       | „    | <i>pere (V)</i>     |
| <i>Ranna</i>    | „       | „    | <i>summa (V)</i>    |
| <i>Tartu</i>    | „       | „    | <i>aasta (VI)</i>   |
| <i>Tallinn</i>  | „       | „    | <i>linn</i>         |
| <i>Riia</i>     | „       | „    | <i>piiga (V)</i>    |
| <i>Mihkel</i>   | „       | „    | <i>haavel (VI)</i>  |
| <i>Andres</i>   | „       | „    | <i>vastus (VII)</i> |

Esmavärtlised pärisnimed nagu *Mari, Tõnu, Oja, Võru* jne. käänduvad nagu *kõne (V kk.)*. Ains. partitiiv on neil järelikult *Marit, Tõnut, Ojat, Võrut* jne.

247. Võrrelda järgmiste eesti pärisnimede käändumist!

|           |                |                   |  |                  |                    |
|-----------|----------------|-------------------|--|------------------|--------------------|
| Nim.      | <i>K. Jõgi</i> | <i>T. Rand</i>    |  | <i>O. Jõe</i>    | <i>A. Ranna</i>    |
| Om.       | <i>K. Jõe</i>  | <i>T. Ranna</i>   |  | <i>O. Jõe'</i>   | <i>A. Ranna'</i>   |
| Os.       | <i>K. Jõge</i> | <i>T. Rand'a</i>  |  | <i>O. Jõe'd</i>  | <i>A. Ranna't</i>  |
| Alaleütl. | <i>K. Jõe</i>  | <i>T. Rannale</i> |  | <i>O. Jõe'le</i> | <i>A. Ranna'le</i> |

Nagu neist näiteist näha, on eesti perekonnanimedena tarvitusel sageli mõne üldnime genitiivne kuju (*Jõe, Ranna, Kase, Kuuse, Looga, Laane, Vahtramäe* jne.). Sel puhul erineb ka vastava perekonnanime käänamine. Näiteks käändub

*Jõgi* nagu üldnimi *jõgi*, *Jõe* aga nagu *koi* (I kk.), *Rand* nagu *rand*, *Ranna* nagu *summa* (V kk.) jne.

Siiski võiksid seesugused perekonnanimed nagu *Jõgi* ja *Jõe*, *Rand* ja *Ranna*, *Laas* ja *Laane* jt. mõnedes käänetes kokku sattuda, kui meil ei oleks võimalik neid kuidagi eristada. Selleks abivahendiks on apostroof. **Apostroofi tuleb tarvitada pärisnimede kõigis käändeis peale ains. nominatiivi ja sellega tuleb eraldada ains. nominatiivi tähttäheleline kuju**, kui see on püsinud.

Näit. kui isiku nimi on *J. Laane*, tuleb kirjutada *J. Laane'ema*, nägin *J. Laane't*, andsin raamatu *J. Laane'le* jne. (apostroofiga). Kui aga isiku nimi on *M. Laas*, tuleb kirjutada *M. Laane ema*, nägin *M. Laant*, ütlesin seda *M. Laanele* jne. (ilma apostroofita).

Eriti on apostroof vajalik nimede käänamisel ametlikes dokumentides.

248. **Harjutus.** Käänata ains. genitiivis, partitiivis ja illatiivis järgmisi pärisnimesid ja tarvitada apostroofi, kus see on vajalik!

Looga, Järve, Pihlakas, Org, Oru, Kase, Arukask, Jüris, Suur, Soka, Laja, Reintalu, Pöder, Tõnis, Tuulik, Truu, Tammsaare, Laheste, Loo, Juhani, Jaanis.

249. Kohanimede illatiiv. Eesti ja teiste vennasvabariikide ning tuntud välismaa kohanimedel võib ains. illatiiv olla lühike (*sse-lõputa*), sellest hoolimata, missugusesse käändkonda sõna kuulub, näit.:

|               |  |                              |
|---------------|--|------------------------------|
| <i>Valga</i>  |  | <i>sõitis</i> ` <i>Valka</i> |
| <i>Võnnu</i>  |  | „ ` <i>Võndu</i>             |
| <i>Võru</i>   |  | „ ` <i>Võrru</i>             |
| <i>Riia</i>   |  | „ ` <i>Riiga</i>             |
| <i>Moskva</i> |  | „ ` <i>Moskva</i>            |
| <i>Rooma</i>  |  | „ ` <i>Rooma</i>             |
| <i>Läti</i>   |  | „ ` <i>Lätti</i>             |

250. **Harjutus.** Moodustada lõputa ains. illatiiv järgmistest kohanimedest!

Eesti, Koeru, Õisu, Hiiu, Rannu, Kihelkonna, Rakvere, Pühalepa, Ahja, Haanja, Eidapere, Imavere, Helme, Leningrad, Sevastopol, Puka, Rapla, Vastseliina, Rõuge, Võnnu, Narva, Taani.

251. Võõrnimede käänamine. Võõrnimede (võõrkeelsete pärisnimede) käänamisel tuleb arvesse võtta nende hääldamine eesti keeles, mitte nende kirjutusviis. Samuti kui võõrsõnade puhul, arvestatakse ka võõrnimede juures ainult sõna lõpposa, alates pearõhulisest (või sellele järgnevast kõrvalrõhulisest) silbist. Nii deklioneeruvad:

|                             |      |                      |
|-----------------------------|------|----------------------|
| <i>Bordeaux</i> (l. bordóo) | nagu | <i>soo</i> (I 1)     |
| <i>Eugenie</i> (l. õženii)  | „    | <i>prii</i> (I 2)    |
| <i>Kartaago</i>             | „    | <i>summa</i> (V)     |
| <i>Quijote</i> (l. kihhóte) | „    | <i>kõne</i> (VII)    |
| <i>Julius</i>               | „    | <i>õnnetus</i> (VII) |

Kui võõrnimede lõpposa (s. o. viimase silbi lõpphääliku) kirjutusviis vastab eesti õigekirjutusreegleile, siis võtavad nad osa ka astmevaheldusest (*New York*, gen. *New Yorgi*), välja arvatud perekonnanimed (*Kant*, gen. *Kant'i*).

Kui võõrnimi hääldamisel lõpeb konsonandiga (*Järvinen*, *Voltaire* [l. voltäär]), siis on selle genitiivi lõppvokaaliks üldiselt *i*: (*Järvinen'i*, *Voltaire'i*). Ainult *s*-iga lõppevail sõnul, kui nad on kahe- või enamasilbilised ja kui neil on *s*-i ees lühike vokaal, on genitiivis *e*: *Cervantes* — *Cervantese*, *Vergilius* — *Vergiliuse*.

Märkus. Soome *nen*-lõpulisi isikunimesid võib käänata ka nagu eesti *ne*-sõnu, näit.: *Järvinen* — *Järvise* — *Järvist* jne.

252. **Harjutus.** Määrata käändkond ja käänata järgmisi võõrnimesid ainsuse peakäändeis!

Jakobson, Bergmann, Cicero, Oksanen, Krõlov, Jannsen, Rousseau (l. russoo).

253. Võõrnimede kirjutamisel on apostroof vajalik eriti nende nimede kirjutamisel, mille lõpposa kirjutusviis ei vasta eesti õigekirjutusreegleile, näit.:

|                                      |                          |                        |
|--------------------------------------|--------------------------|------------------------|
| <i>Voltaire</i><br>(l. voltäär)      | <i>Voltaire'i</i>        | <i>Voltaire'ile</i>    |
| <i>Shakespeare</i><br>(l. šeekspiir) | <i>Shakespeare'i</i>     | <i>Shakespeare'ile</i> |
| <i>Maupassant</i><br>(l. mopassaan)  | <i>Maupassant'i</i> jne. |                        |

254. **Harjutus.** Panna pärisnimed vajalikku käändesse ja tarvitada õigesti apostroofi! Klambreis on pärisnimi nominaatiivis.

Mälestati eesti suurt romaanikirjanikku (A. H. Tammsaare). Tunnistus oli kirjutatud (Juhan Laane) nimele. Meie hindame kõrgelt (Puškin) loomingut. Helistasin direktor (Sild — kellele?). Külastasime oma matkal ka (Tallinn). Lugesin viimasel suvel palju (Ibsen). (Baudelaire [loe: bodläär]) teos „Väikesed poeemid proosas“ on tõlgitud ka eesti keelde. Koolis käsitleti (Vergilius) luulet. Kas olete lugenud (Cervantes) („Don Quijote“ [l.: kih-hotel])? (Homeros) „Ilias“ ja „Odüsseia“ on maailmakuulsad lugulaulud. Mind on paelunud (Voltaire [l.: voltäär]) vaimukus. Ta võlgnes meister (Jõe — kellele?) suurema summa.

### Liitsõnade käänamine.

255. Vaadelda liitsõnade käänamist!

| Liitsõnad          | Liitsõnad               |
|--------------------|-------------------------|
| <i>noormees</i>    | <i>noor mees</i>        |
| <i>noormehe</i>    | <i>noore mehe</i>       |
| <i>noormeest</i>   | <i>noort meest</i>      |
| <i>noormehesse</i> | <i>nooresse mehesse</i> |
| <i>suurlinn</i>    | <i>suur linn</i>        |
| <i>suurlinna</i>   | <i>suure linna</i>      |
| jne.               | jne.                    |

Liitsõnadel käändub ainult viimane sõna, kuna eelmine (eelmised) ei muutu.

256. Erandlikult käänduvad mõlemad liitosad:

1) sõnades *vaenelaps*, *teinepool* (= abikaasa), *viimnepäev*: selle *vaeselapse*, *teisepoole*, *viimsepäeva*, seda *vaestlast*, *teistpoolt*, *viimsetpäeva* jne. Siia kuuluvad ka kaksiksõnad, mis on harilikult seotud sidekriipsuga. Näit.: *kimpsud-kompsud*, *emb-kumb* — *kimpsude-kompsude*, *emma-kumma* jne. Ainult neljas viimases käändes (olevas, rajavas, ilma- ja kaasaütlevas) jääb eelmine sõna genitiivi: *kimpsude-kompsudeta*, *emma-kummaga* jne.;

2) asesõnades *seesama*, *seesamane*, *seesinane* (gen. *sellesama*, *sellesamase*, *sellesinase*);

3) liitpõhiarvudel ains. genitiivis ja ains. partitiivis; kõigis teistes käänetes käändub ainult viimane arvosa, kuna kõik eelmised arvoad on ains. genitiivis.

Märkus. Sõna *rätsep* ei tundu enam liitsõnana ja seda käänatakse seetõttu kui liitsõna, mitte nagu sõna *sepp*: see *rätsep*, seda *rätsepat*, nende *rätsepate*, neid *rätsepaid*.

257. **Harjutus.** Käänata peakäändeis järgmisi liitsõnu!

Noorsugu, täisiga, vanasõna, mustmuld, igäüks, täitevkomitee, rändpunalipp, viisaastak.

IV ja VI käändkonna *n-, l-, r-*sõnad.

(*manner* — 'number)

258. Vaadelda, millal ains. partitiivi lõpp *-t* liitub konsonandi külge, millal vokaali külge järgmisis kahesilbilisis *n-, l-, r-*ga lõppevais sõnus!

| Astmevahelduslikud sõnad<br>(Ains. nominatiiv II vältes)                                                                                                                                                                                                                                                                                            | Astmevaheldusetud sõnad<br>(Ains. nominatiiv III vältes)                                                                                                                                                                                                                                                                                                            |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <i>aken</i> — <i>akna</i> — <i>akent</i> —<br><i>akende</i><br><i>manner</i> — <i>mandri</i> — <i>manneri</i> —<br><i>mannerde</i><br><i>kannel</i> — <i>kandle</i> — <i>kannelt</i> —<br><i>kannelde</i><br><i>tütar</i> — <i>tütre</i> — <i>tütari</i> —<br><i>tütarde</i><br><i>tungal</i> — <i>tungla</i> — <i>tungalt</i> —<br><i>tungalde</i> | <i>vanker</i> — <i>vankri</i> — <i>vankrit</i> —<br><i>vankrite</i><br><i>number</i> — <i>numbri</i> — <i>numbrit</i> —<br><i>numbrite</i><br><i>kindel</i> — <i>kindla</i> — <i>kindlat</i> —<br><i>kindlate</i><br><i>suhkur</i> — <i>suhkru</i> — <i>suhkrut</i> —<br><i>suhkrute</i><br><i>korsten</i> — <i>korstna</i> — <i>korstnat</i> —<br><i>korstnate</i> |

Kui kahesilbiline *n-, l-, r-*sõna on astmevahelduslik (IV käändkond), siis liitub ains. partitiivi lõpp *-t* konsonandi (ains. nominatiivi) külge; on ta aga astmevaheldusetu (VI käändkond), siis liitub ains. partitiivi lõpp *-t* vokaali (ains. genitiivi) külge. Astmevahelduslikes *n-, l-, r-*sõnus on mitmuse genitiivis *-de*; astmevaheldusetuis *n-, l-, r-*sõnus on mitm. genitiivis *-te*.

259. **Harjutus.** Panna klambreis leiduv sõna ains. partitiivi!

Käisime eile (naaber) külastamas. Mitu (vanker) on teie külas? Veerevale kivile ei kasva (sammal). Ärge hoidke (küünal) vaka all! Pole tarvis kutsuda (maaler). Ükski vang ei armasta oma (vangikamber). Vanaema harutab (takukoonal). Silla ehitamisel töötab kaks (tuuker). Poiss, ära lase kukkuda (ämber)! Tahtsin osta rihmale uut (pannal). Käitises töötab viiskümmend (kangur).

260. **Harjutus.** Panna klambreis leiduv sõna mitm. genitiivi või nõutavasse *de*-mitm. käändesse!

Ja rökkasid rõõmuga (kannel) keeled. Geoloogias kirjeldati (manner) tekkimist. (Tungal) valgusel peeti vanasti koosolekut. Valgus tuli tuppä läbi avarate (aken). (Katel) küürimine teeb perenaisele muret. Kõneleja esines (kindel) argumentidega. Lapsed kitkusid (peenar — alaltütlev) rohtu. Pange see sõna (klamber — sisseütl.)! Riidet mõõdeti vanasti (küünar — kaasaütl.). Poisid, ärge vehkige (pannal — kaasaütl.)! Mu kuub on kitsas (kaenal — seestütl.). Liha toodi lauale (vaagen — seesütl.).

261. **Harjutus.** Moodustada ains. partitiiv ja mitm. genitiiv järgmisist sõnust!

Lühter, koonal, värten, kahvel, kukkel, tahvel, trikkel, sirkel, lahter, koppel, peenar, kuppel, pundar, nukker, põial, kõömen, noobel, vemmal, džungel, meister, ankur, kukkur, tanner, tapper, kelder, liiter, astel (astla), aster, meeter, toober, kaenal, puuder, vanker, tatar, kohver, västar, sõstar, pipar, maaler, kukal, kämmal, tuuker (tuukri), sõkal, vinnal.

### VI ja III käändkonna *ik* - sõnad.

(*vihik* — *ümbrik*)

262. Võrrelda *ik*-lõpuliste sõnade käändumist!

| 2-silbilised astmevaheldused<br>setud <i>ik</i> -sõnad (VI käändkond)<br>(Ains. nominatiiv I või II vältes) | 2-silbilised astmevaheldus-<br>likud <i>ik</i> -sõnad (III käändkond)<br>(Ains. nominatiiv III vältes) |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Ainsus                                                                                                      | Ainsus                                                                                                 |
| Nom. <i>vihik</i>                                                                                           | <i>ümbrik</i>                                                                                          |
| Gen. <i>vihiku</i>                                                                                          | <i>ümbriku</i>                                                                                         |
| Part. <i>vihikut</i>                                                                                        | <i>ümbrikju</i>                                                                                        |
| Illat. <i>vihikusse</i>                                                                                     | <i>ümbrikku</i> e. <i>ümbrikusse</i>                                                                   |

|                                                                                                                 |                                                                                                             |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 2-silbilised astmevaheldus-<br>setud <i>ik</i> -sõnad (VI käänd-<br>kond)<br>(Ains. nominatiiv I või II vältes) | 2-silbilised astmevaheldus-<br>likud <i>ik</i> -sõnad (III käänd-<br>kond)<br>(Ains. nominatiiv III vältes) |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------|

|                                                |                                                |
|------------------------------------------------|------------------------------------------------|
| Mitmus                                         | Mitmus                                         |
| Gen. <i>vihikute</i>                           | ‘ <i>ümb’rikkude</i> e. ‘ <i>ümbrike</i>       |
| Part. <i>vihikuid</i>                          | ‘ <i>ümb’rikke</i>                             |
| Illat. <i>vihikuisse</i> e. <i>vihikutesse</i> | ‘ <i>ümbrikesse</i> e. ‘ <i>ümb’rikkudesse</i> |

Astmevaheldusetute *ik*-sõnade hulka (VI käändkond) kuuluvad 2-silbilised I- ja II-vätelised sõnad (*vihik*, *aurik*, *tehnik* jne.); astmevahelduslike *ik*-sõnade hulka (III käändkond) — 2-silbilised III-vätelised ja kõik 3- või enamasilbilised sõnad (*ümbrik*, *kartlik*, *õnnelik* jne.).

*vihik*-sõnul on:

- ains. part. lõpul **-t**
- mitm. gen. lõpul **-te**
- ains. illat. *sse-lõpuline*

‘*ümb’rik*-sõnul on:

- ains. part. lõpul **vokaal**
- mitm. gen. lõpul **-de**
- ains. illat. *kahekujuline*:  
lühike (nagu ains. part.) ja  
*sse-lõpuline*

*kapital* (II kk.) — *album* (VI kk.).

263. Võrrelda järgmiste *sõbratar*-tüüpi ja *aasta*-tüüpi kuuluvate rahvusvaheliste ja laensõnade käänamist!

|                                  |                              |
|----------------------------------|------------------------------|
| <i>sõbratar</i> -sõnad (III kk.) | <i>aasta</i> -sõnad (VI kk.) |
| Ainsus                           | Ainsus                       |
| Nom. <i>kapital</i>              | <i>album</i>                 |
| Gen. (selle) <i>kapitali</i>     | (selle) <i>albumi</i>        |
| Part. (seda) <i>kapitali</i>     | (seda) <i>albumit</i>        |
| Illat. <i>kapitali</i>           | <i>albumisse</i>             |

| sõbratar-sõnad (II kk.) |                       | aasta-sõnad VI kk. |                      |
|-------------------------|-----------------------|--------------------|----------------------|
|                         | Mitmus                |                    | Mitmus               |
| Gen.                    | <i>kapitalide</i>     |                    | <i>albumite</i>      |
| Part. (neid)            | <i>kapitale</i>       | (neid)             | <i>albumeid</i>      |
| Illat.                  | <i>kapitalidesse</i>  |                    | <i>albumitesse</i>   |
|                         | e. <i>kapitalesse</i> |                    | e. <i>albumeisse</i> |

Nagu *kapital* käänduvad: *seminar, muuseum, apelsin, materjal, komisjon* jne. (ains. nominatiivis 3 silpi, sõna lõpul lühike vokaal + lühike konsonant, rõhk 1. silbil); nagu *album* käänduvad: *miljon, eksam, oksjon, marmor, peekon, rekord, sekund* jne. (ains. nom-s 2 silpi).

264. **Harjutus.** Panna klambreis antud sõnad nõutavasse käändesse!

Meie esimeseks ülesandeks oli tutvuda (kohalik elanik — mitm. kaasaütl.). Toomingapõõsast kuuldus (ööbik — mitm. gen.) laksutamist. Mööda (mäeseljandik) kulgeb maantee. Saaremaa on rikas (tuulik — mitm. gen.) poolest. Mul ei olnud ühtegi (ümbrik). Ekskursandid tegid märkmeid kõige nähtu kohta oma (märkmik — mitm. sisseütl.). Leivakombinaat küpsetas (sepik — ains. part.). ENSV-s ei leidu kõrgeid (mäestik). (Kärestik — mitm. seesütl.) on kardetav lootsikuga sõita. Kalurid möödusid ettevaatlikult (madalik — mitm. seestütl.). Pange kirjad (ümbrik — mitm. sisseütl.)! Tõstsi toidu (taldrik — mitm. alaleütl.). Oma tulemusrikka (ühiskondlik) tegevusega on rahvamaja juhataja võitnud kõigi (elanik) poolehoiu. Täiendasi (õpik — mitm. gen.) (nimestik — ains. part.) (vajalik kirjanduslik) toodetega. Õpilased valmistusid hoolega (eksam — mitm. gen.) vastu. Ekskursandid külastasid ka mitmeid (muuseum — mitm. part.). Vaatlesime suure huviga väljapandud (album — mitm. part.).

265. **Harjutus.** Moodustada ains. part., mitm. genitiiv ja ainsuse illatiiv järgmisist sõnust!

Leidlik keemik, ettevõtlik asemik, kannatlik kasvandik, õnnelik lüürnik, lapik lootsik, arglik tehnik, kokkuhoidlik noorik, kirjalik eksam, miljon, grammofon, apelsin, oksjon, sekund, kirjanik.

266. **Harjutus.** Määrata sõnade *kirss (kirsi), kirs (kirre), kirre (kirde)* käändkond ja käänta neid peakäändeis!

267. **Harjutus.** Käänata peakäändeis sõnu: *kõrb* (*kõrve*), *kõrb* (*kõrvi*), *tuhat* (*tuhande*), *tuhandes* (*tuhandenda*), *viis* (*viisi*), *viis* (*viie*), *kiir* (*kiire*), *kiire* (*kiire*).

268. **Harjutus.** Määrata käändkond ja käänata peakäändeis järgmisi sõnu, tarvitades vajaduse korral õigekeelsus-sõnaraamatut!

Tungal, manner, juhe, viies, anne (andme), hüljes (hülge), rukis, kamber, tarve (tarbe), heie (heide), tõbi, miljon, küüs, laeng, lääs, loeng, hõise, meel, lüsi, roosa, plika, paas, ukrainlanna, pood (poe), ime, roog (roa), teder, meeter, keskustelu, valdas, kämmal (kämbla), vinnal (vindla), haigla, mähe (mähkme), mantel, ranne (randme), lüke, poogen, üte (ütte), kringel, pale (palge), helve (helbe), soodus, vähk (vähi), haug (havi), vaksal, kolle, õel, kaas (kaane), laureaat, kommunistlik, kandidaat, pleenum.

## 5. Ülevaade üksikuist käändeist.

Ainsuse nominatiiv.

269. **Harjutus.** Muuta mitmus ainsuseks!

Aeg-ajalt söötsid valjud tuulepuhangud üle lageda välja. Hoogsad valimiseelsed kõned meeldisid kuulajajale. Ahervaremed seisid mahajäetuna. Kapid toodi kohale. Püdrud on toitvad. Silmalaud on alla vajunud. Poisi põlved on paljad. Viimased talved on olnud võrdlemisi külmad. Soodsad ilmad soodustasid põllutööd. Ainult riismed on järel. Atleedi õlad on tugevad. Külmadele talvedele järgnesid soojad suved. Kiiged kiunuvad kindaid. Headele aastatele järgnesid kehvad. Laste süled olid täis rohtu. Kündidele järgnesid külvid. Abikaasad saatsid oma mehi mereretkedele. Palitud olid soojad.

Ainsuse genitiiv ja mitmuse nominatiiv.

270. Nagu ainsuse nominatiivil, samuti ei ole ka ainsuse genitiivil erilist käändelõppu. Astmevahelduslikel sõnadel on ains. genitiiv harilikult vastupidises astmes ains. nominatiivile (*sepp* — *sepa*, *mõte* — *mõtte*). Paljudel astmevaheldusetuil

jõnul on ains. genitiiv nominatiivi kujuline (töö, sõna, talu, aasta, sulge jne.).

Mõnede sõnade puhul eksitakse tüvevokaaliga. Pida- gem meeles järgmiste sõnade tüvevokaal: *hane* (-sulg), *unelmad*, *kiigele*, *napsi*, *kõrtsi* (mitte: napsu, kõrtsu), *kandle*, *kartulid*, *nädalad*, *pähklid*.

271. **Harjutus.** Asetada kursiivkirjas sõnad mitmusesse!

*Kaart riputati seinale. Eemalt merelt hakkas paistma purje- kas. Kartul on küps. Hani ujus tiigil. Lõbus veli mängis pillil ilusaid lugusid. Nädal kulus ja lõpuks saabus sõnum. Tuhat inimest tuli rongkäiku jälgima. Soojale päevale järgnes vilu öhtu. Juukse puhtusele tuleb osutada erilist tähelepanu. Mänd ja kuusk on okaspuud. Rähn tagus kuivanud puu oksal. Kiik tuleks korda seada. Mõru rohi ei maitsenud lapsele.*

### Ainsuse partitiiv.

272. Ainsuse partitiivi lõpul võib olla:

- 1) **-d** (*puud, võid, tuld*),
- 2) **vokaal** (*sõna, seppa*),
- 3) **-t** (*summat, mõtet, aastat, teist*).

**-d** on ainsuse partitiivi lõpul kõigil I käändkonna sõnul (välja arvatud *au, nõu*) ja *tuli-rühma* sõnul (need on: *tuli, uni, meri, veri, lumi, mõni* — *tuld, und, merd, verd, lund, mõnd*).

**Vokaal** on ains. partitiivi lõpul kõigil II käändkonna sõnul (välja arvatud mainitud kuus *tuli-rühma* sõna), III käändkonna 1. alaliigi sõnul ja kolmel V käändkonna sõnal: (*seda*) *kahju, rubla, vedru*.

**-t** on ains. partitiivi lõpul kõigil III käändkonna 2. alaliigi sõnul (*käsi* — *kätt, vars* — *vart*) ja kõigil IV, V käändkonna sõnul (välja arvatud sõnad: *kahju, rubla, vedru*), VI ja VII käändkonna sõnul.

273. Kas üht, kaht või ühte, kahte? Vorme üht, kaht tarvitatakse lauserõhutus asendis, vorme ühte, kahte — ainult siis, kui nad on lauses rõhutatud. Näit.: *Tundsin neist ainult ühte. Tundsin üht meest.*

274. **Harjutus.** Moodustada ains. partitiiv järgmisist sõnust !

Lõplik, manner, öine, tuhat, tuhandes, koidik, suvi, kõrb, pale, magus, algebra, mõru, ike, süda, öö, uni, number, kelder, sõkal, komitee, geograafia, kamber, pastel, ankur, vemmal, mantel, meierei, astronoomia, aken, kukkel, truu, vaagen, kirjanik, peenar, korsten, kaenal, liiter, kakao, lahja, vana, mõni, kino, sektor, partisan.

275. Ainsuse partitiivi lõppude tabel.

| Käänd-konnad                         | Part. lõpul on:           | Näiteid                              | Erandid                                          |
|--------------------------------------|---------------------------|--------------------------------------|--------------------------------------------------|
| I <sub>1</sub><br>I <sub>2</sub>     | <b>d</b>                  | (seda) puud<br>koid                  | —<br>(seda) au, nõu                              |
| II                                   | <b>vokaal</b>             | (seda) sõna<br>sõbratari<br>käsitelu | tuld, und, merd,<br>verd, lund, mõnd<br>e. mõnda |
| III <sub>1</sub><br>III <sub>2</sub> | <b>vokaal</b><br><b>t</b> | seppa<br>kätt, vart                  | —                                                |
| IV                                   | <b>t</b>                  | mõtet<br>rikast                      | —                                                |
| V                                    | <b>t</b>                  | summat<br>kõnet                      | (seda) kahju, rubla,<br>vedru                    |
| VI                                   | <b>t</b>                  | aastat                               | —                                                |
| VII                                  | <b>t</b>                  | teist<br>vastust                     | —                                                |

276. **Harjutus.** Panna klambreis olevad sõnad ainsuse partitiivi!

Poiss märkas (vilistav peoleo). Ernst Särğava kirjanduslik toodang on (arvustav) laadi. Kalureil õnnestus päästa kõik kolm (uppuv supleja). „Vanemuises“ etendati A. Kitzbergi (kuulus näidend) „Libahunt“. Ema määris (värške või) leivale. Lauale toodi kaks (vaagen) ja kuus (taldrik). Õppisin (geograafia) ja (algebra). Mul tuli sooritada mitu (eksam). Andresel ei olnud (album), kuhu kleepida marke. Koolivend Juhan Arukask juhatas (suur orkester). Teel kooli nägin (kaks ohvitser). Lapsed sõid (soe puder). Juku on juba mitu (talv)

koolis käinud. Indrek töötas keset (õu). Hommikul pakuti meile (kohv) ja (šokolaad). Kaks (kõva kivi) ei tee (hea jahu). Leidsin kotist kaks (uus vedru).

Mitmuse genitiiv.

277. *de-, te-*lõpuline mitmuse genitiiv. Jälgida mitmuse genitiivi moodustamist ains. partitiivi järgi!

| Ainsuse partitiiv                                               | Mitmuse genitiiv                                                        | Mitmuse genitiivi moodustamine                                                                                                                                     |
|-----------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| seda puud<br>kantseleid } -d<br>tuld                            | nende puude<br>kantseleide } -de<br>tuled                               | Kui ains. partitiiv lõpeb <b>d</b> -ga või <b>vokaaliga</b> , siis on mitmuse genitiivi lõpul <b>-de</b>                                                           |
| seda sõna<br>muuseumi } vokaal<br>seppa<br>ümbrikku             | nende sõnade<br>muuseumide } -de<br>seppade<br>ümbrikude                |                                                                                                                                                                    |
| seda mõtet<br>aastat<br>vankrit } -t<br>keelt<br>rikast<br>kätt | nende mõtete<br>aastate<br>vankrite } -te<br>keelte<br>rikaste<br>kätte | Kui ainsuse partitiivi lõpul on <b>-t</b> , siis on mitmuse genitiivi lõpul harilikult <b>-te</b>                                                                  |
| seda summat<br>sõbrannat } -t<br>tütar<br>akent                 | nende summade<br>sõbrannade } -de<br>tütarde<br>akende                  | Sõnatüüpides <b>summa</b> , <b>kõne</b> , <b>sõbranna</b> (kogu V kk.) ja <b>akent</b> on ains. partitiivi lõpul <b>-t</b> , kuid mitm. genitiivi lõpul <b>-de</b> |

Nagu näha tabelis toodud näiteist, oleneb mitm. genitiivi tunnus ainsuse partitiivi tunnusest (välja arvatud V käändkond ja IV käändkonna *aken*-sõnad). Astmevahelduslikel sõnul sõltub peale selle ka mitm. genitiivi *a s t e* ains. partitiivist, näit.: *seppa* — *seppade*, *sõpra* — *sõprade*, *mõtet* — *mõtete*, *viset* — *visete*. Erandi moodustavad **liige**-sõnad (IV kk.): *liiget* — *liikmete*, *juhet* — *juhtmete*, *kümmet* — *kümmete* (vrd. § 204).

278. Mispärast on õige:

*hetkede, retkede, küpsede, soojade,  
 ümbrikkude, taldrikute, muuseumide,  
 albumite, eksamite,  
 miljonite, mannerde, tungalde,  
 poognate, kringlite, visete,  
 otstarvete, liikmete, juhtumite?*

279. Mitmuse genitiivi lõppude tabel.

| Käändkond                            | Lõpud                    | Näited                                                   | Erandid                                                                             |
|--------------------------------------|--------------------------|----------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------|
| I <sub>1</sub><br>I <sub>2</sub>     | <b>-de</b>               | <i>'puude</i><br><i>'koide</i>                           | —                                                                                   |
| II                                   | <b>-de</b>               | <i>sõnade</i><br><i>sõbrataride</i><br><i>käsitelude</i> | —                                                                                   |
| III <sub>1</sub><br>III <sub>2</sub> | <b>-de</b><br><b>-te</b> | <i>'seppade</i><br><i>käte</i>                           | <i>ik-liitelisil sõnul esi-</i><br><i>neb ka Ø; õnnelike</i>                        |
| IV                                   | <b>-te</b>               | <i>mõtete</i><br><i>rikaste</i><br><i>'liikmete</i>      | <i>aken-rühma sõnul</i><br><b>-de:</b> <i>akende, tü-</i><br><i>tarde, sammalde</i> |
| V                                    | <b>-de</b>               | <i>summade</i><br><i>kõnede</i><br><i>sõbrannade</i>     | —                                                                                   |
| VI                                   | <b>-te</b>               | <i>'aastate</i>                                          | —                                                                                   |
| VII                                  | <b>-te</b>               | <i>teiste</i><br><i>vastuste</i>                         | —                                                                                   |

280. **Harjutus.** Panna klambreis olevad sõnad *de*-mitm. genitiivi või mõnesse teise *de*-mitmuse käändesse!

(Kohalik täitevkomitee) esindajad ilmusid esimestena koosolekule. (Peen kõrge kõrs) vahel sädelesid taevakarva sinised õied. Täna sai meie klass (uus raamat) nimestiku. (Tarvisminev summa) hankimine ei teinud raskusi. Perenaine hoolitses oma (pada, katel) ja (ämber) eest. (Peitel, hõövel) ja (oherd) terad olid nürid. Metsa äärde (suur kask) ja (saar) alla oli küla (noor) poolt kiik tehtud. (Aken) eesriided lasti alla. Koostasin ametiühingu (liige) nimestiku. Teos ilmub (poogen) kaupa. (Eksam — mitm. rajav) on veel hulk aega. Kõõgist kostis (taldrik) ja (vaagen) klirin. (Muuseum) vaatlemine nõudis palju aega. (Küps mari) söömine on tervisele kasulik. (Soe ilm — mitm. kaasaütl.) on mõnus jalutada. (Palju kohalik agitaator) poolt soovitati rohkem lugeda ajakirjandust. Ta pani kirjad (ümbrik — mitm. sisseütl.). (Õnnelikum hetk — mitm. saav) olid tal need, mis ta sai pühendada kirjanduse lugemisele. Koorijuhataja oli eriti rahul (sopran ja alto — mitm. kaasaütl.). Kuub on (kaenal — mitm. seestütl.) kitsas. Matkajad olid varustatud (tarvilik kaart — mitm. kaasaütl.).

281. **Harjutus.** Panna alljärgnevad sõnad mitm. genitiivi ja moodustada neist lauseid!

☞ Tänamatu lukksepp, puune ämber, öine meri, sünge maastik, nukker viis, kallis petrooleum, tume vari, noor kingsepp, suur summa, sirge tänav, eeskujulik rätsep, ilus põder, puhas kamber, raudne võti, tühi kämmal, õilis aade, vana liige, magus apelsin, uus vanker, punane tuulik, julge tuuker, ablas haug.

282. Lühike mitmuse genitiiv. *de-, te-lõpulise* mitmuse genitiivi kõrval esineb mõnedel III käändkonna 1. alaliigi sõnul ka lühike mitm. genitiiv.

Proosakeeles esineb see ainult paarist üksikust sõnast teatavais kõnekäändudes: *jalge all, silme ees*. Luulekeeles võib seda tarvitada lühemate vormide saamiseks ka teisist sõnust: *orge põhjas, poege hoot* (= orgude põhjas, poegade hool) jne.

283. Astmehelduslikel *ik-lõpulisil* sõnul (*õnnelik, kõrtsmik, kõrgendik, kirjanik, saarestik, tulevik* jne.) on lühike mitmuse genitiiv lubatud ka proosakeeles. Neil sõnul on lühike mitm. genitiiv alati nõrgas astmes, nii et see erineb mitmuse partitiivist, mis on alati tugevas astmes.

Näiteid :

Mitmuse partitiiv

*õnnelikke* (inimesi)

*mõistlikke* (mehi)

*isiklikke* (huvisid)

Lühike mitm. genitiiv

*õnnelike* (inimeste)

*mõistlike* (meeste)

*isiklike* (huvide)

284. **Harjutus.** Moodustada lühike mitm. genitiiv järgmist sõnust, kui see on võimalik!

Bolševik, asemik, kolmandik, vedelik, alandlik, ahelik, sõnumik, habemik, kasvandik, legendik, olevik, videvik, kumerik, kümnik, ümbrik, võlgnik, kõik, silm, jalg.

### Ainsuse illatiiv.

285. Ainsuse illatiivi lõpul võib olla:

1) **-sse**: *võisse, summasse, mõttesse, aastasse, vastusesse*;

2) **vokaal** (lõputa illatiiv): *seppa, külla, teise, põhjusse*;

3) **h + vokaal** (a, e, u): *maha, pähe, suhu*;

4) **-de**: *uude, varde, või -te*: *kätte, vette*.

Paljudel sõnadel on võimalikud kaks ains. illatiivi: *sse-lõpuline* ja ilma selle lõputa, näit.: *jalga* ja *jalasse, maasse* ja *maha, kätte* ja *käesse, suurde* ja *suuresse* jne.

Teiselt poolt on suur hulk sõnu, millel on ainult üksainus illatiiv võimalik, harilikult *sse-lõpuline*, näit.: *kantseleisse, võisse, summasse* jne.

Käändkondade tundmine aitab leida sõnade õiget illatiivikuju.

I käändkonna 1-ses alaliigis esineb harilikult *sse-lõpuline* illatiiv. Ainult seitsmel sõnal on *sse-lõpulise* illatiivi kõrval ka *ha-*, *hu-* või *he-lõpuline* illatiiv:

*suusse* e. *suhu*

*soosse* e. *sohu*

*maasse* e. *maha*

*töösse* e. *töhe*

*öösse* e. *öhe*

*jäässe* e. *jähe*

*päässe* }

*peasse* }

e. *pähe*

Märkus. Vahel on *h*-lisel illatiivil eri tähendus:

*Teivas kukkus maha* (= maa peale)

*Lõin teiba maasse* (= maa sisse)

*Panin mütsi pähe* (= pea katteks)

*Jahimees laskis koera maha hundi pähe* (= asemel)

*Kuul tungis pähe* (= pea sisse)

I käändkonna 2-ses alaliigis esineb vaid *sse*-lõpuline illatiiv: *koisse, kraesse* jne.

II käändkonnas on ains. illatiiv niihästi lõputa (siis vahekonsonandi pikenemisega): *külla, ellu, kui* ka *sse*-lõpuga: *külasse, elusse*. Mõnel puhul on eelistatav lühem illatiiv, näit.: *merre, tulle*, mõnel puhul jälle *sse*-lõpuline, näit.: *sõnasse, vanasse, vilusse, kogusse, lauljatarisse*; mõnel puhul on nad üheväärsed, näit.: *külla* ja *külasse*, *majja* ja *majasse*, *käsitellu* ja *käsitelusse* (vt. ka § 275).

Ka III käändkonna 1. alaliigi sõnul on ains. illatiiv harilikult lõputa: *seppa, sõtta, linna* jne.

III käändkonna 2. alaliigi ains. illatiiv on harilikult *de*-lõpuline: *varde, uude, keelde, meelde* jne., *käsi*-rühma sõnul esineb aga *te*-lõpuline (*kätte, vette* jne.).

III käändkonna sõnul esineb tavalise lühema ains. illatiivi kõrval ka *sse*-lõpuline: *sepassse, varressse, käesse*.

IV, V ja VI käändkonna sõnul on ainult *sse*-lõpuline ains. illatiiv. Ainult ühel IV kk. sõnal (*taevas*) ja kahel VI kk. sõnal (*põrgu* ja *tasku*) on lubatud tarvitada ka lõputa illatiivi: *taevasse* e. *taeva*, *põrgusse* e. *põrgu*, *taskusse* e. *tasku*.

VII käändkonnas ühel osal sõnadel on ainult *sse*-lõpuline illatiiv võimalik (*vastusesse*), teisel osal esineb selle kõrval ka lühike: *teise, põhjusse* jne. (vt. § 240).

## 286. Ainsuse illatiivi lõppude tabel.

| Käänd-kond       | Lõpud       | Näiteid                             | Märkusi                                                                                                                                                                           |
|------------------|-------------|-------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| I <sub>1</sub>   | -sse        | <i>puusse</i>                       | 7-l sõnal — <i>maa, soo, suu, töö, öö, jää, pää</i> ~ <i>pea</i> — esineb <i>sse-lõpulisel</i> illatiivi kõrval ka <i>h-line</i> : <i>maha, sohu, suhu, tõhe, õhe, jähe, pähe</i> |
| I <sub>2</sub>   | ainult -sse | <i>koisse</i>                       |                                                                                                                                                                                   |
| II               | ∅ ~ -sse    | <i>sõnasse</i><br>e. <i>sõnna</i>   |                                                                                                                                                                                   |
| III <sub>1</sub> | ∅ ~ -sse    | <i>seppa</i><br>e. <i>sepassse</i>  |                                                                                                                                                                                   |
| III <sub>2</sub> | -de ~ -sse  | <i>suurde</i><br>e. <i>suuresse</i> |                                                                                                                                                                                   |
|                  | -te ~ -sse  | <i>kätte</i><br>e. <i>käesse</i>    |                                                                                                                                                                                   |
| IV               | ainult -sse | <i>mõttesse</i>                     |                                                                                                                                                                                   |
| V                | ainult -sse | <i>summassse</i>                    | sõnul <i>tare, pere, kere</i> esineb paralleelvormina ka <i>tarre, perre, kerre</i>                                                                                               |
| VI               | ainult -sse | <i>aastasse</i>                     |                                                                                                                                                                                   |
| VII              | ∅ ~ -sse    | <i>teise</i><br><i>põhjusse</i>     | kui mitm. partitiivi lõpul on <b>-i</b>                                                                                                                                           |
|                  | ainult -sse | <i>vastusesse</i>                   | kui mitm. partitiivi lõpul on <b>-eid</b>                                                                                                                                         |

287. Mispärast on õige: *läks ametisse* (mitte: *ameti*), *läks ujulasse*, *kadus rukkisse*?

288. **Harjutus.** Panna klambreis olevad sõnad ainsuse illatiivi, eelistades seejuures lühikest, *h*-list või *de*-(*te*-)list kuju, kus see on sobiv!

Tuletõrjujad sööstsid (põlev maja). Pidu (eeskava) oli võetud ka deklamatsioon. Pistisin kirja (tasku). Läksin (ujula). Asjad tuleb enne (joon) ajada, alles siis võib minna (kaasik) mängima. Õhtuks jõudsid partisanid (suur laas). Astusime (suur ruumikas eeskoda). Pioneerid läksid laagrisse mere (äär). Mehed olid hobused (kõis) pannud, (kubu) seotud õled (vilu) asetanud ja (uni) vaibunud, kuna teised (võsa) olid läinud hagu tooma, et neid (tuli) pilduda, mis siia (kasesalu) oli üles tehtud. Üks (vana iga) jõudnud mees jutustas, kuidas nad (metsaräga) ära eksinud, siis (soo) ja (raba) sattunud ja siis (kevadine pori) tahtnud uppuda. Astuge (teine tuba)! Jänes kadus (rukis). Ära löö kirvest (kivi)! Matkajad jäid ööbima (üks vana suvila). Sm. Põldpüü astus enne (kohvik) minekut sisse ajalehe (toime-tus).

289. **Harjutus.** Moodustada ainsuse illatiiv järgmisist sõnust, eelistades seejuures lühikest, *h*-list või *de*-, *te*-list kuju!

Suu, tuul, teine, juur, noor, koor, meel, äär, küüs, kaas, meri, veri, tuli, tuju, tõmmu, sohva, kassa, teema, huige, veksel, vaksal, tabel, paber, vanker, kangur, ateljee, atašee, kuju, mõte, öö, öine, roosa, voodi, laevastik, peitel, oskus, lumi, tõrs, oja, soon, lodi, pea, meespea, vöö, maa, soo, krae, loterii, muuseum, magasin, lävi, liha, Leningrad, Võnnu, Ateena, Rannu.

290. Kahekujuline ains. illatiiv. Kui ühel sõnal on kaheksugune illatiiv, siis on harilikult üks neist nii öelda normaal-illatiiv, mis on parem, eelistatavam, teine aga abi-ehk kõrval-illatiiv, mis ainult erijuhtumel on võimalik, muidu aga halvem ja veaks loetav. Vahel on kummalgi neist oma eri tähenduspiirkond. Illatiivi kuju leidmiseks tuleb pidada meeles järgmist:

1) Kui illatiiv tähendab kohta, kuhu mingi liikumine on sihitud (küsimus: kuhu?), siis tuleb tarvitada lühikest, *he*-, *hu*-, *ha*-, *de*- või *te*-lõpulist illatiivi, näit.: *sõitis linna*, *läks suurde metsa*, *kadus vilja*, *poisid tulevad tupp* jne.

2) Elavaid olendeid (inimest, loomi) tähendavail sõnul esineb ainult sse-illatiiv, näit.: (see mõjus) poisisse, sõbrasse, kasvandikusse, mehesse, lapsesse, koerasse jne.

3) Selguse pärast tarbe korral tuleb tarvitada sse-illatiivi, eriti abstraktsõnadel, näit.: ta õnnesse sattus tilk elumõrudust, seadus astus jõusse.

4) Sõnade puutuma, armuma, mõjuma järel tuleb tarvitada sse-lõpulist illatiivi, näit.: mis puutub sõjasse, see ei puutu sellesse asjasse jne.

291. **Harjutus.** Panna klambreis olevad sõnad ains. illatiivi!

Ta oli armunud (see laps). Nad sõitsid eile (linn). Kas teie tuleksite (teine tuba)? Lähme suplema (soe meri)! Poisid kukkusid (lumi). Lehed lendasid (tuul). Astusime (suur valge saal). Ta rändas oma mõtetega (kauge minevik). Tööline lõi teiba üleni (maa). Teade mõjus minu (sõber) röömustavalt. Kivi kukkus (oja). Mis puutub (see suur mets), siis hakatakse seda varsti maha raiuma. Pidulised sattusid (hea tuju). (Raamatukogu) oli ostetud „Lenini kogutud teosed“. Mis puutub NSV Liidu (ajalugu), siis huvitas teda see enam kui teised õppeained.

Ainsuse inessiiv (seesütlev).

292. (kala on) võrgus (mitte: võrkus).

(saabas on) jalas (mitte: jalgas).

Ainsuse seesütlev moodustatakse ains. genitiivist ja see on III käändkonna sõnul nõrgas astmes, sellepärast on ka seesütlev nõrgas astmes.

Ainult siis, kui inessiiv ei väljenda otseses mõttes seesolemist, vaid seisundit või olekut, tarvitatakse tugevaastmelist ains. inessiivi, näit.: puud on 'raagus, olin temaga 'kimpus, pea on 'norgus, juuksed on 'sassis, saba on 'sorgus, maa on 'söötis jne.

Mitmuse partitiiv.

293. Mitmuse partitiivi lõpul võib olla:

1) vokaal **u, i, e** (lühike partitiiv): sõdu, lehti, lõppe;

2) **-id**: maid, mõtteid, vastuseid;

3) **-sid**: kraesid, summasid.

Lühike mitmuse partitiiv esineb:

- 1) II ja III käändkonna sõnus (vt. § 195),
- 2) ühes osas VII käändkonna sõnus: *teisi, põhjusi* (vt. § 232—236).

**sid-lõpuline** mitm. partitiiv esineb järgmisil juhtumel:

- 1) Kõigis I käändkonna 2. alaliigi sõnus: *koisid, piisid*;
- 2) kõigis V käändkonna sõnus: *summasid, kõnesid*;
- 3) II ja III käändkonna 1. alaliigi sõnus, mis on esimeses vältes ja mis lõpevad ains. partitiivis **u-** või **e-** või **d-**ga: *nimi — nime — nimesid, vagu — vagu — vagusid, tuli — tuld — tulesid* (vrd. *käsi — kätt — käsi*), *jõgesid, talusid, lugusid*;
- 4) II käändkonna *i*-tüvelistes sõnades: *abi — abisid, tragi — tragisid, lõvi — lõvisid, südi — südisid, nüri — nürisid* jne.

Ainult mõnel üksikul sõnal on võimalik ka lühike partitiiv: *neid huvisid* e. *huve*, *neid tuvisid* e. *tuve* jne. (vt. § 170). Sõnast *kivi* on mitm. partitiiv ainult *kive*.

- 5) I, II ja III käändkonna sõnus, kui lühike mitm. partitiiv tekitaks kõlalisi ühtesattumusi: *helisid, talasid*.

**id-lõpuline** mitm. partitiiv esineb järgmisil juhtumel:

- 1) I käändkonna 1. alaliigi sõnus: *puid, maid*;
- 2) IV käändkonna sõnus: *mõtteid*;
- 3) VI käändkonna sõnus: *aastaid*;
- 4) ühes osas VII käändkonna sõnus: *vastuseid, puuseid* (vt. § 232—236).

Märkus 1. IV ja VI kk. sõnus, mille ains. genitiiv lõpeb *i*-ga, on mitm. partitiivi lõpul **-eid**: *pudeli — pudeleid, kalli — kalleid, veski — veskeid, väeti — väeteid*.

Märkus 2. Mitmuse partitiivi lõpuna **-si** on kirjakeeles *viga*; selle asemel on harilikult **-sid** (*koisid, lugusid, talusid*). **-si** esineb vaid *ne-* ja *s-*sõnus (*teisi, naisi, eestlasi*), aga seal on see õieti ainult *i*-lõpp, kuna **-s-** on sõna tüve osa.

294. **Harjutus.** Panna järgmised sõnad mitm. partitiivi ja moodustada neist lauseid!

Kena king, pikk vaip, õige kell, kurb teade, must sukk, külm relv, kena oder, lendav püü, vana koi, valge krae, soolane toit, punane lill, suur lootus, uus müts, endine aeg, suur kaubastu, virk laps, muistne eestlane, laulev lõoke, kirju papagoi, pikk kõne, imelik asi, vana karu, uljas võitleja, virk tööline, viljatu kõrb, õine rünnak, mõru jook, moodne meierei, truu kaaslane, magus kakao, lahja lehm.

295. Mitmuse partitiivi lõppude tabel.

| Käänd-kond                       | Mitmuse part. lõpul on:   | Näiteid                           | Erandid                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |
|----------------------------------|---------------------------|-----------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| I <sub>1</sub><br>I <sub>2</sub> | <b>-id</b><br><b>-sid</b> | <i>puid</i><br><i>võisid</i>      | <i>kuusid, teesid</i> jne.<br>vt. § 165                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |
| II                               | <b>vokaal</b>             | <i>sõnu</i>                       | <b>-sid</b> järgmisil juhtumel:<br>1) esmavärtelistel <i>u-</i> ja <i>e-</i> tüvelistel sõnadel: <i>talusid, nimesid, mägesid, vagusid</i><br>2) esmavärtelistel <i>i-</i> tüvelistel sõnadel: <i>tragisid, abisid</i> jne.<br>3) üksikuil sõnul, kus selgus nõuab: <i>talasid, rahasid</i><br>4) <i>elu-</i> lõpulistel sõnadel: <i>käsitelusid</i> |
| III                              | <b>vokaal</b>             | <i>seppi</i>                      |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      |
| IV                               | <b>-id</b>                | <i>mõtteid</i>                    |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      |
| V                                | <b>-sid</b>               | <i>summasid</i>                   |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      |
| VI                               | <b>-id</b>                | <i>aastaid</i><br><i>sõdureid</i> |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      |
| VII                              | <b>-i</b><br><b>-eid</b>  | <i>teisi</i><br><i>vastuseid</i>  |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      |

296. Mispärast on õige: *pileteid* (mitte: *piletisi*), *kortereid*, *eksameid*, *albumeid*, *hetki* (mitte: *hetkeid*), *küpsi*, *retki*, *peeni*, *nüäre*, *valje* (*hääli*), *summasid* (mitte: *summe*), *paljusid*, *ümbrikke*, *taldrikuid*?

297. **Harjutus.** Panna klambreis olevad sõnad mitmuse partitiivi!

Köögis oli (laud, tool) ja osa põrandatki täis (kauss, taldrik, lusikas, kann ja pott). Ta jutustas, kuidas India meredes võivat püüda veeämbriga (kallis kala), kelledel on kõhus (pärl). Mehed tormasid igalt poolt lagedale, (oda, tapper, nui) ning (nooleots) sadas vaenlastele peale. Varsti puhuti jälle pasunat ja mehed hakkasid küla taha nurmele kogunema, hõbused (päitsed)-pidi käe kõrval, kaenlas (relv, leib, kiiver), küpsetatud liha. Pargis kasvab (kuusk, mänd, kask, tamm, pärn, vaher, kastan, saar, lepp, haab, sirel) ja (teine puu), mis moodustavad (ilus puiestee) ja elavaist puudest (võlvialune). Meie aiamaalt on leitud (võru, sõlg, sõrmus, helmes, nuga, oda, vana mõök) ja (raha). Molière'i loomingus leidub igasuguseid tegelasi: (abielumees) ja (naine, isa, äi, ämm, hooldaja, poeg) ja (tütar, vend) ja (õde, teener) ja (teenijatar, võlgnik) ja (võlasaldaja, õpetlane, arst, apteeker, notar, markii, kodanik, talur, töömees) ja ka (kerjus).

#### *i*-mitmus.

298. *de-*, *te-*mitmuse kõrval esineb paljudel sõnadel ka lühike, nn. *i-* ehk vokaal-mitmus: *raamatuisse*, *sõnusse*, *mõtteisse* jne.

*i*-mitmuse tunnuseks on **u**, **i** või **e**.

*i*-mitmus on kahesugune:

1) diftongiline (*-ai-*, *-ei-*, *-ui-*),

2) üksikvokaaliline (*-i-*, *-u-*, *-e-*).

See oleneb mitmuse partitiivi lõpust: *id*-lõpulisest mitm. partitiivist saame diftongilise *i*-mitmuse, vokaallõpulisest üksikvokaalilise.

Näiteks:

1) diftongiline *i*-mitmus:

*raamatuid* — *raamatuisse*, *raamatuid*, *raamatuil*

*ilusaid* — *ilusaisse*, *ilusaist*, *ilusail*

*riideid* — *riideisse*, *riideist*, *riideil* jne.

2) üksikvokaaliline *i*-mitmus;

*jalgu* — *jalusse, jalus, jalule, jalul*  
*nurki* — *nurgisse, nurgis, nurgile, nurgil*  
*õnnelikke* — *õnnelikesse, õnnelikes, õnnelikele jne.*

299. *i*-mitmuse moodustamine. *i*-mitmuse käänded moodustatakse mitm. partitiivi abil:

| Mitmuse partitiiv   | <i>i</i> -mitmus    |
|---------------------|---------------------|
| 1. <i>pui-d</i>     | <i>pui-sse</i>      |
| <i>raamatui-d</i>   | <i>raamatui-s</i>   |
| <i>sõnu</i>         | <i>sõnu-l</i>       |
| <i>muuseume</i>     | <i>muuseume-sse</i> |
| <i>põhjusi</i>      | <i>põhjusi-le</i>   |
| 2. <i>mõttei-d</i>  | <i>mõttei-le</i>    |
| <i>rikkai-d</i>     | <i>rikkai-ks</i>    |
| <i>jalgu</i>        | <i>jalu-le</i>      |
| <i>õnnelikke</i>    | <i>õnnelike-ks</i>  |
| <i>lehti</i>        | <i>lehi-s</i>       |
| 3. <i>summasid</i>  | —                   |
| <i>kõnesid</i>      | —                   |
| <i>lauljannasid</i> | —                   |

Reegel 1. *i*-mitmus saadakse järgmiselt: võetakse mitm. partitiiv, jäetakse ära lõpp *-d*, kui seda on, ja liidetakse soovitava käände lõpp (*puid* — *puile*).

Reegel 2. Astmevahelduslikel sõnul tuleb peale selle silmas pidada veel astet. *i*-mitmuse kääne on samas astmes mis vastav ainsuse kääne (*sepale* — *sepile*, *õnnelikule* — *õnnelikele*, *mõttele* — *mõtteile*).

300. **Harjutus.** Panna klambreis olevad *de*-mitmuse käänded *i*-mitmuse käändeis!

(Varajastel hommikutel) või (vaiksetel õhtutel) avaneb Muna-mäelt võrratuid vaateid. (Kaldaäärsetes kõrkjates) kudrutab metspart oma pesal ja (kõrgetes puulatvades) vidistab lepalind. Mööda õue kõnnib keegi (valgetes riietes) mees. Küla all asetsev järv pakub (ümberkaudsetele elanikkudele) soodsat võimalust kalastamiseks. Talvel võimaldavad toredad Lõuna-Eesti maastikud (suusatajatele) suurimat meelelahutust liugle-

miseks (avaratel väljadel) ja (kõrgetel küngastel). Õhk sumiseb (miljonitest väledatest putukatest). (Valgetel kevadeõhtutel) oli suurepärane jalutada ja unistada, mõelda.

(Kuivadel sõnadel) on vähe mõju (kuulajatesse). (Tühjadele juttudele) ei ole vaja osutada tähelepanu. Ta kirjutas oma kirja (üksikutele kollastele lehtedele). (Avalikkudes) kohtades ei tohi lärmitseda. Ta käis suusatamas (laiadel lagendikkudel).

### 301. Erandlik *i*-mitmus.

| 1) | Ains. nom.  | Mitm. part.  | <i>i</i> -mitm. |
|----|-------------|--------------|-----------------|
|    | <i>uus</i>  | <i>uusi</i>  | <i>uusile</i>   |
|    | <i>käsi</i> | <i>käsi</i>  | <i>käsile</i>   |
|    | <i>vars</i> | <i>varsi</i> | <i>varsile</i>  |
|    | <i>õis</i>  | <i>õisi</i>  | <i>õisile</i>   |
|    | <i>kaas</i> | <i>kaasi</i> | <i>kaasile</i>  |

Mitmuse partitiivi tüves olev *s* jääb püsima *i*-mitmuses.

| 2) | Ains. nom.  | Ains. gen.   | Mitm. part.  | <i>i</i> -mitmus                   |
|----|-------------|--------------|--------------|------------------------------------|
|    | <i>nälg</i> | <i>nälja</i> | <i>nälgi</i> | ( <i>näljile</i> >) <i>näljele</i> |
|    | <i>härg</i> | <i>härja</i> | <i>härgi</i> | ( <i>härjile</i> >) <i>härjele</i> |
| 3) | <i>jälg</i> | <i>jälje</i> | <i>jälgi</i> | ( <i>jäljile</i> >) <i>jälile</i>  |
|    | <i>külg</i> | <i>külje</i> | <i>külgi</i> | ( <i>küljile</i> >) <i>külile</i>  |

Kui *i*-mitmuses *j* satub *i* ette, siis ei jää häälikühend *-ji-* püsima, vaid:

a) *a*-tüvelistel sõnadel muutub selles häälikühendis *i* — *e*-ks (*näljele*, *märjele*);

b) *e*-tüvelistel sõnadel kaob *j* (*jälile*).

302. Missuguseist sõnust saab tarvitada *i*-mitmust? Mitte kõigist sõnust ei saa moodustada *i*-mitmust.

1) Sõnadest, mil on võimalik ainult **sid**-lõpuline mitm. partitiiv, *i*-mitmust ei ole. Näit.:

| Ains. nom.   | Mitm. part.     | <i>i</i> -mitmus |
|--------------|-----------------|------------------|
| <i>koi</i>   | <i>koisid</i>   | —                |
| <i>summa</i> | <i>summasid</i> | —                |
| <i>pere</i>  | <i>peresid</i>  | —                |
| <i>talu</i>  | <i>talusid</i>  | —                |
| <i>mägi</i>  | <i>mägesid</i>  | —                |
| <i>tala</i>  | <i>talasid</i>  | —                |

Järelikult *i*-mitmus puudub kõigil I kk. 2. alaliigi ja V kk. sõnadel. Peale selle ühel osal I<sub>1</sub> II ja III<sub>1</sub> sõnadel.

2) **id**-lõpulise mitmuse partitiiviga sõnadest on *i*-mitmus alati võimalik, näit.: *viskeid* — *viskeisse*, *rattaid* — *rattaile*, *lauljaid* — *lauljaile*.

Paljust vokaallõpulise mitmuse partitiiviga sõnadest pole aga *i*-mitmuse tarvitamine soovitatav või lubatud. Põhjusteks on asjaolu, et *i*-mitmus moonutab väga sõnakuju või teeb sõna samakõlaliseks mingi teise sõnaga. Näit.: *siga* — *seol*, *viga* — *veol*, *rida* — *reol*, *kuld* — *kullil* (vrd. *kull*), *õlg* (*õle*) — *õlil* (vrd. *õli*), *põld* — *põlled* (vrd. *põll*), *vaht* — *vahel* (vrd. määr sõna *vahel*) jne. Ka sõnast *koht* ei ole *i*-mitmus (*kohis*, *kohil*) soovitatav. Sõnakuju moonutumine ja kõlaline kokkusattumine teise sõnaga esineb peamiselt laadivaheldusega sõnul, sellepärast oldagu siin *i*-mitmuse tarvitamisega ettevaatlik.

303. **Harjutus.** Panna järgmised sõnad mitm. partitiivi ja *i*-mitmuse alaleütlevasse! Kui *i*-mitmus puudub või on mitte-sobiv, tarvitada *de*-mitmust!

Väeti laps, uus jälg, kallis pärg, kõrge kuhi, puhas käsi, punane kaas, sügav tõrs, puhas krae, must süsi, tugev härg, kardetav koht, tubli ohvitser, vana sulg, järsk kallas, katkine vars, vana tala, avar kantselei, suur summa, pikk loetelu, ilus nali, kõrge mägi, läikiv saabas, kuulus lauljanna, sirge vagu, lahja põld, kõrge korsten, märg väli.

304. *i*-mitmus neljas viimases käändes. Kahe või enama sõna kooskäänamisel on eelmine sõna neljas viimases käändes — *olevas*, *rajas*, *ilmaütlevas* ja *kaasaütlevas* — ilma käändelõputa. Neis käändeis tuleb mõlemat sõna tarvitada *de*-mitmuses, näit.:

*tähtsad ettepanekud* — *tähtsate ettepanekutena*  
*tähtsate ettepanekuteni*  
*tähtsate ettepanekuteta*  
*tähtsate ettepanekutega*

*uued valged riided* — *uute valgete riietega* jne.

Mispärast on õige: *vigadel* (mitte: *vigul*), *ridadel*, *poegadel* (mitte: *poegil*), *kirjanikele*, *paljustest* (mitte *paljuist*), *summa-dest*, *endisil põhjusil*, *raskusile*, *välismaisile uudiseile*, *otsuseile*, *vastuseile*, *kaasil*, *parsil*?

305. **Harjutus.** Asendada alljärgnevais lauseis *de*-mitmus *i*-mitmusega, kus see on sobiv!

Pärg oli punutud punastest lilledest. Kõikidel õpilastel tuleb vabaneda halbade harjumustest. Mis on nendel isikutel siin tegemist? Hiir sattus kassi küüntesse. Matkajatele näidati Eesti Rahva Muuseumi. Apelsinidele määrati uus hind. Leningradi tantsijataridele annetati lilli. Mõõdunud aastate kunstiküpsematele teostele määrati auhindu. Ilusatel kandmikudel kanti toit lauale. Vähestest seemnetest ei saa suurt põldu täis. Kõrgetest korstnatest tõuseb suitsu. Sepad taovad rauda raudsetel alasil. Uutes nõuandlates käis palju inimesi. Hoolsatele uusmaasaajatele ja töökatele põlduritele anti tasuta nõu. Kuulsatele kirjanikkudele korraldati õppereis. Mõrvar oli seotud kätest ja jalgadest. Noortel heliloojatel tuli esineda avalikkudel kontsertidelgi. Teekonnale asudes mõtlesin võimalikkudest raskustest. Tornist avanes ilus vaade lumistele mäeharjadele ja sinistele järvedele. Talvel on mõnus suuskadel kõrgetelt küngastelt alla liuelda. Ta näis viibivat sügavates mõtetes. Poiss oli roninud partele. Kõneleja juhtis tähelepanu suurtele summadele, mis on võetud eelarvesse. Rändur laskis oma pilgul rännelda lakkavatel põldudel.

306. **Harjutus.** Panna alljärgnevad sõnad *i*-mitmusse (kui mõnel sõnal *i*-mitmust ei ole, tarvitada *de*-mitmust) ja moodustada neist mõningaid lauseid!

Määratu summa, uljas võitleja, punane lipp, laiem ringkond, liivakas lagendik, iidne tamm, suur hulk, roheline sisalik, lähim päev, endine kokkulepe, töökas tööline, katkine anum, kallis ehitus, varem aasta, paberine lill, endine aasta, õine sündmus, teine asi, kuulnud uudis, noorem õpilane, väike jälg, nüüdne eestlane, tuntud suurus, pikk koosolek, leidlik rätsep, töökas kingsepp, hapu kurk, soodus hetk, luine vanake, õnnetu inimene, soolane toit, kaunis maastik.

### Lõputa mitmuse illatiiv.

307. *sse*-lõpulisel mitm. illatiivi kõrval (*jalgadesse* e. *jalusse*) esineb mõningais astmevahelduslikes sõnus tugevaastmeline lõputa mitmuse illatiiv, näit. : *jäi teiste jalgude, tungis rindu, puutus silmi, kostis kõrvu, sattus ta küüsi, pandi raudu, mehed pandi sõjariistu* jne.

## Mitme sõna kooskäänamine.

### 308. Vaadelda mitme sõna kooskäänamist!

|           | Ainsus                                            | Mitmus                                                            |
|-----------|---------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------|
| Nim.      | <i>hoolas õpilane</i>                             | <i>hoolsad õpilased</i>                                           |
| Omast.    | <i>hoolsa õpilase</i>                             | <i>hoolsate õpilaste</i>                                          |
| Osast.    | <i>hoolast õpilast</i>                            | <i>hoolsaid õpilasi</i>                                           |
| Sisseüt.  | <i>hoolsasse õpilasesse</i><br>e. <i>õpilasse</i> | <i>hoolsatesse õpilastesse</i><br>e. <i>hoolsaisse õpilasisse</i> |
| Seesütl.  | <i>hoolsas õpilases</i>                           | <i>hoolsates õpilastes</i><br>e. <i>hoolsais õpilasis</i>         |
| Seestütl. | <i>hoolsast õpilasest</i>                         | <i>hoolsatest õpilastest</i><br>e. <i>hoolsaist õpilasist</i>     |
| Alaleütl. | <i>hoolsale õpilasele</i>                         | <i>hoolsatele õpilastele</i><br>e. <i>hoolsaile õpilasile</i>     |
| Alalütl.  | <i>hoolsal õpilasel</i>                           | <i>hoolsatel õpilastel</i><br>e. <i>hoolsail õpilasil</i>         |
| Alaltütl. | <i>hoolsalt õpilaselt</i>                         | <i>hoolsatelt õpilastelt</i><br>e. <i>hoolsailt õpilasilt</i>     |
| Saav      | <i>hoolsaks õpilaseks</i>                         | <i>hoolsateks õpilasteks</i><br>e. <i>hoolsaiks õpilasiks</i>     |
| Olev      | <i>hoolsa õpilasena</i>                           | <i>hoolsate õpilastena</i>                                        |
| Rajav     | <i>hoolsa õpilaseni</i>                           | <i>hoolsate õpilasteni</i>                                        |
| Ilmaütl.  | <i>hoolsa õpilaseta</i>                           | <i>hoolsate õpilasteta</i>                                        |
| Kaasaütl. | <i>hoolsa õpilasega</i>                           | <i>hoolsate õpilastega</i>                                        |

Mitme sõna kooskäänamisel käänduvad kõik sõnad, välja arvatud neli viimast käänet (-na, -ni, -ta, -ga), kus vastav käändelõpp liitub ainult viimasele sõnale, kuna eelmised on: ainsuses — ainsuse genitiivis, mitmuses — mitmuse genitiivis.

309. **Kordav harjutus.** Käänata peakäändeis järgmisi sõnu, tarvitades vajaduse korral õigekeelsus-sõnaraamatut!

Oherdi, miljon, nukker, suhkur, hapu, seminar, avarii, dünamo, puine, lõhi, vaagen, võimla, kadunu, keerd (keeru), murre, tõik (tõiga), pöial, mitu, ränk, kujutelm, kubjas, materjal, kirju, saamatu, õlu, puri, täpe, au, hetk, peatus, paas, harras, kirs (kirre), päike, õõs, kaks, vesi, paras, doktor, pannal, kiitel, aus, köömen, revisjon, tungal, kuppel, süda, kõik, kärss, jäik, kontsert, ohvitser, hani, ader, äi, haug, liustik, seik, draama, neitsi, puhas.

## 6. Omadussõnade võrdlemine.

310. *Meie kodumaa on ilus maa; ta on ilusam kui kõik teised maad; ta on ilusaim maa kogu maailmas.*

Omadussõnal on kolm võrdlusastet e. võrret:

- 1) algvõrre e. positiiv (*ilus*),
- 2) keskvõrre e. komparatiiv (*ilusam*),
- 3) ülivõrre e. superlatiiv (*kõige ilusam e. ilusaim*).

Sõnade eri võrrete moodustamist nimetatakse võrdlemiseks e. kompareerimiseks.

Peale omadussõnade saab kompareerida ka mõnesid määrõnu (*ilusasti — ilusamini — ilusaimini*).

Märkus. Nagu teada, võivad mõned nimisõnad esineda omadussõnana: *koer (poiss)*. Ka neid omadussõna tähenduses esinevaid nimisõnu on võimalik kompareerida: *kelm, koer, narr — kelmim, koerem, narrim*; koguni: *läksid põhjemale* (= enam põhja poole), *asetseb rannemal* (= enam ranna pool).

### Komparatiiv (keskvõrre).

311. Vaadelda komparatiivi moodustamist järgmisist sõnust:

| Algvõrre       |                 | Keskvõrre         |
|----------------|-----------------|-------------------|
| Ains. nom.     | Ains. gen.      | Ains. nom.        |
| <i>julge</i>   | <i>julge</i>    | <i>julge-m</i>    |
| <i>suur</i>    | <i>suure</i>    | <i>suure-m</i>    |
| <i>madal</i>   | <i>madala</i>   | <i>madala-m</i>   |
| <i>õnnelik</i> | <i>õnneliku</i> | <i>õnneliku-m</i> |
| <i>narr</i>    | <i>narri</i>    | <i>narri-m</i>    |

Komparatiivi saame harilikult ains. genitiivist, lisades sellele komparatiivi tunnuse **-m** (ainsuse genitiivis ja teistes käänetes **-ma**)

312. Vaadelda järgmiste sõnade komparatiivi moodustamist!

| Algvõrre     |              | Keskvõrre     |
|--------------|--------------|---------------|
| Ains. nom.   | Ains. gen.   | Ains. nom.    |
| <i>laisk</i> | <i>laisa</i> | <i>laisem</i> |
| <i>hell</i>  | <i>hella</i> | <i>hellem</i> |
| <i>arg</i>   | <i>ara</i>   | <i>arem</i>   |
| <i>nõder</i> | <i>nõdra</i> | <i>nõdrem</i> |
| <i>soe</i>   | <i>sooja</i> | <i>soojem</i> |
| <i>järsk</i> | <i>järsu</i> | <i>järsem</i> |
| <i>hull</i>  | <i>hullu</i> | <i>hullem</i> |
| <i>vali</i>  | <i>valju</i> | <i>valjem</i> |
| <i>kõva</i>  | <i>kõva</i>  | <i>kõvem</i>  |
| <i>paha</i>  | <i>paha</i>  | <i>pahem</i>  |
| <i>lahja</i> | <i>lahja</i> | <i>lahjem</i> |

Komparatiivis on erandlikult **-em** järgmisil sõnul:

a) astmevahelduslikel *a*-sõnul, millede ains. genitiiv on nõrgas astmes (*laisk — laisa — laisem*);

b) ühesilbilistel astmevahelduslikel *u*-sõnul: *paks — paksu — paksem*; *järsk — järsu — järsem* (aga *loid — loiu — loiem e. loium*);

c) sõnadel *kõva, paha, tasa, väna, süva* (komparatiiv: *kõvem, pahem* jne.);

d) sõnal *lahja* (komparatiiv: *lahjem*).

Kõigil teistel juhtumitel jääb algvõrde tüvevokaal keskvõrdes püsima; *narr — narri — narrim* (mitte *narrem*), *hall — halli — hallim* (mitte *hallem*), *mõru — mõru — mõrum*.

313. Mõnel sõnal on komparatiivis erisugune tüvi:

*hea — parem*  
*lühike — lühem*  
*lähene, lähe (gen. läheda) — lähem*  
*ligi — ligem*  
*pisike — pisem*  
*väike — väiksem e. vähem*  
*õhuke — õhem*  
*palju — enam*

Komparatiivi *ligem, lühem, pisem, õhem* kõrval on tarvitusel ka vähem soovitatavad vormid *ligidam, lähedam, pisikesem, õhukesem*.

314. **Harjutus.** Moodustada komparatiiv järgmisist sõnust!  
 Uhke, osav, pime, kasulik, eesrindlik, lai, südi kole, hea, mõru, hoolas, ränk, truu, õhuke, pisike, väike, vaba, tõmp, tihe, kuri, nõder, hull, vali, lahja, paha, lühike, arg, hell, soe, karm, hall, narr, tühi, tasa, nukker.

### Superlatiiv (ülivõrre).

315. Suuremal osal omadussõnust saab superlatiivi väljendada kahesuguselt:

a) *kõige* + komparatiivi abil: *kõige suurem, kõige ilusam* jne.

b) *-i-* (või ka *-e-*) abil: *suurim, ilusaim, õnnelikem* jne.

Viimaseid vorme nimetatakse *i*-superlatiiviks (vrd. *i*-mitmus).

*i*-superlatiiv võib, nagu *i*-mitmuski, olla kahesugune: üksikvokaaliline (*suurim, parim, õnnelikem*) ja diftongiline (*ilusaim*).

316. *i*-superlatiivi moodustamisel tuleb lahus hoida sõnu, millede komparatiivi moodustamine on reeglipärane (*julge, suur, narr*), sõnust, millede komparatiivi moodustamine on erandlik (*laisk, vana, järsk, hea* jne.).

1) Reeglipärase komparatiiviga sõnade *i*-superlatiiv.

| Algvõrre       |                  | Ülivõrre         |
|----------------|------------------|------------------|
| Ains. nom.     | <i>i</i> -mitmus | Ains. nom.       |
| <i>magus</i>   | <i>magusais</i>  | <i>magusaim</i>  |
| <i>uhke</i>    | <i>uhkeis</i>    | <i>uhkeim</i>    |
| <i>vapper</i>  | <i>vaprais</i>   | <i>vapraim</i>   |
| <i>äge</i>     | <i>ägedais</i>   | <i>ägedaim</i>   |
| <i>suur</i>    | <i>suuris</i>    | <i>suurim</i>    |
| <i>kallis</i>  | <i>kalleis</i>   | <i>kalleim</i>   |
| <i>õiglane</i> | <i>õiglais</i>   | <i>õiglasim</i>  |
| <i>punane</i>  | <i>punaseis</i>  | <i>punaseim</i>  |
| <i>uus</i>     | <i>uusis</i>     | <i>uusim</i>     |
| <i>õnnelik</i> | <i>õnnelikes</i> | <i>õnnelikem</i> |
| <i>karm</i>    | <i>karmes</i>    | <i>karmem</i>    |

Et saada *i*-superlatiivi reeglipärase komparatiiviga sõnust, selleks võetakse üks *i*-mitmuse kääne, jäetakse käändelõpp ära ja lisatakse nii saadud tüvele **-m**.

2) Erandliku komparatiiviga sõnade *i*-superlatiiv.

| Algvõrre     | Keskvõrre     | Ülivõrre      |
|--------------|---------------|---------------|
| <i>laisk</i> | <i>laisem</i> | <i>laisim</i> |
| <i>tark</i>  | <i>targem</i> | <i>targim</i> |
| <i>järsk</i> | <i>järsem</i> | <i>järsim</i> |
| <i>kõva</i>  | <i>kõvem</i>  | <i>kõvim</i>  |
| <i>vana</i>  | <i>vanem</i>  | <i>vanim</i>  |
| <i>hea</i>   | <i>parem</i>  | <i>parim</i>  |
| <i>õhuke</i> | <i>õhem</i>   | <i>õhim</i>   |

Et saada *i*-superlatiivi erandliku komparatiiviga sõnust, selleks võetakse keskvõrre, jäetakse ära **-em** ja lisatakse selle asemele **-im**.

Märkus 1. Sõnal *väike* (komp. *väiksem* e. *vähem*) on *i*-superlatiiv: *väikseim* (e. *väikesim*) e. *vähim*.

Märkus 2. Kuna sõnadel *kuri*, *tühi*, *vali*, *märg*, *soe* *i*-superlatiivij kaob ja seetõttu sõnakuju moonutub (*kurim*, *tühim*, *valim*, *märin*, *soim*), siis on parem siin väljendada superlatiivi sõna *kõige* abil: *kõige kurjem*, *kõige tühjem*, *kõige valjem*, *kõige märjem*, *kõige soojem*.

317. Mispärast on õige: *üldisim* (mitte: *üldiseim*) *küsimus*, *õnnelikem* (mitte: *õnnelikuim*) *päev*, *vanim mees*, *targim inimene*, *kuumim päev*, *uusim mood*?

Missuguseil sõnul puudub *i*-superlatiiv? *i*-superlatiivi ei ole:

a) sõnadel, millel on võimalik ainult *sid*-lõpuline mitm. partitiiv:

*pai* — *paisid* — *kõige paim*  
*hapu* — *hapusid* — *kõige hapum* (mitte: *hapuim*)  
*roosa* — *roosasid* — *kõige roosam*  
*tubli* — *tublisid* — *kõige tublim* (mitte: *tubleim*)  
*mõru* — *mõrusid* — *kõige mõrum*

b) neil esmavätelistel 2-silbilistel *a*-sõnadel, millel mitm. partitiivi lõpul on **-u** või **-e** ja millede *a* ei muutu komparatii-

vis e-ks: *vaba, vaga, visa* — *vabam, vagam, visam* — *kõige vabam, kõige vagam, kõige visam*.

Neil sõnul saab superlatiivi väljendada ainult *kõige* abil.

318. **Harjutus.** Asendada ülivõrde kujud *i*-ülivõrdega, kui see on võimalik!

Kas võib inimene unustada oma lapsepõlvkodu, kus möödusid tal kõige kaunimad aastad? Sõdur oli sõjateekonna kestel viibinud mitut puhku ka kõige hädaohtlikumais olukordades. Sportlane oli oma kõige paremais aastais. Keegi poistest ei tahtnud olla kõige laisem. Vello julges laskuda kõige järsemastki mäest. Kõige mõistlikum, mida tateha võis, oli vaikida. Kes on teist kõige tublim? See oli kõige halvem, mida võisime oodata. Sm. Ainosaar oli kõige õiglasem inimene, keda ma tundsin. „Rahva Hääles“ ilmusid kõige uuemad ja kõige värskemad teated. Kõige ägedamaist lahinguist oli see Isamaasõja kangelane osa võtnud, aga siiski tervena koju saanud. Meie koolil on kõige suurem ja kõige eeskujulikumalt sisustatud võimla kogu maakonnas.

319. **Harjutus.** Moodustada *i*-superlatiiv, kui see on võimalik, järgmisist sõnust!

Uhke, mõistlik, saatuslik, südi, tume, hea, mõru, ränk, truu, õhuke, pisike, hele, vaba, kuri, nõder, õiglane, kahtlane, kollane, vaevaline, kallis, virk, märg, soe, tühi, järsk, vana, uus, roosa, vaga.

## 7. Arvsõnad.

320. Arvsõnade liigid. Arvsõnu on kahte liiki:

a) põhiarvud e. kardinaalid, mis väljendavad määratud hulka (küsimus: mitu? kui palju?): *üks, kaks, kolm, sada, tuhat, kakssada, viiskümmend* jne.;

b) järgarvud e. ordinaalid, mis määravad järjekorda (küsimus: mitmes?): *esimene, teine, kolmas, sajas, tuhandes, kaheksaja viiekümnes* jne.

Ühesõnalised arvsõnad on lihtarvud: *üks, kümme, sada, tuhat, esimene* jne.

Liitarvud koosnevad enam kui ühest sõnast: *üksteist, kakskümmend viis, sada seitskümmend kaks, üheksateistkümnes* jne.

321. Pidagem meeles! Kui järgarv on kirjutatud **araabia numbriga**, pannakse selle järele punkt. Näit.: *Ta oli 10. mees rivis. 1739.* (loe: tuhande seitsmesaja kolmekümne üheksandal) *aastal* (vrd. *Aastal 1739*, kus arvsõna 1739 esineb põhiarvuna).

**Rooma numbriga kirjutatud järgarvu järele punkti ei panda.** Näit.: *Kaarel XII oli Rootsi kuningas. I auhind määrati meie klassile oktoobripidustuste loosungi kunstipärase kujunduse eest.*

Põhiarvu järele punkti ei panda: *Koosolekust võttis osa üle 200 õpilase.*

322. Liitarvude kokku- ja lahkukirjutamine. **Arvsõnade kirjutamisel tähtedega tuleb kirjutada liitarvudest kokku ainult sõnad 1—9 juurdekuuluvate kümnete ja sadadega ja arvsõnad 11—19:**

(20) *kakskümmend*

(500) *viissada*

(240) *kakssada nelikümmend*

(11) *üksteist(kümmend)*

(15) *viisteist(kümmend)*

(319) *kolmsada üheksateist(kümmend).*

Kõigil teistel juhtudel kirjutatakse arvosad üksteisest lahku:

(25) *kakskümmend viis*

(3000) *kolm tuhat*

(5 000 000) *viis miljonit jne.*

323. **Harjutus.** Kirjutada sõnadega järgmised liitarvud!

30, 50, 200, 600, 450, 17, 919, 34, 68, 5000,  
8000, 200 000, 4 000 000 000, 372, 107, 3 917, 23 047 519 676,  
1 318 504, 13 702, 13 721 783.

324. **Järgarvude moodustamine.**

Põhiarv

*üks — ühe*

*kaks — kahe*

*kolm — holme*

*neli — nelja*

*viis — viie*

Järgarv

*esimene — esimese*

*teine — teise*

*kolmas — kolmanda*

*neljas — neljanda*

*viies — viienda*

## Põhiarv

kümme — kümne  
sada — saja  
tuhat — tuhande  
miljon — miljoni  
miljard — miljardi

## Järgarv

kümnes — kümnenda  
sajas — sajanda  
tuhandes — tuhandenda  
miljones — miljonenda  
miljardes — miljardenda

Järgarvu tunnus on **-s** (ains. nominatiivis) ja **-nda-** (teistes käänetes). Järgarvu moodustamisel lisatakse see tunnus põhiarvu genitiivi külge.

Järgarvul kolmas on tunnuse ees **e** asemel **a**, järgarvudel miljones, miljardes ja suuremail on **i** asemel **e**.

Põhiarvudel üks, kaks on järgarv põhiarvust erineva tüvega: esimene, teine. Nende asemel võib liitarvudes tarvitada ka järgarvu ühes, kahes (saja ühes, saja kahes jne.).

Liitarvudes on tunnusega **-s, -nda** ainult viimane arvosa, kuna kõik eelmised sõnad on põhiarvu genitiivis, näit.:

üksteist(kümmend) — üheteistkümnes  
kakkümmend kaks — kahekümne kahes  
sada seitse — saja seitsmes  
tuhat kuuskümmend kolm — tuhande kuuekümne kolmas.

325. Murdarvude moodustamine. Murdarve saadakse järgarvu ains. genitiivist liite **-ik** abil, näit.:

kolmas — kolmanda — kolmandik  
kümnes — kümnenda — kümnendik  
sajas — sajanda — sajandik

Samuti siis ka:

tuhandes — tuhandenda — tuhandendik e. tuhandik  
miljones — miljonenda — miljonendik e. miljondik

326. Harjutus. Kirjutada sõnadega järgmised järgarvud!  
1., 2., 3., 9., 10., 10 000., 27., 1 115., 5 198., 18 303.  
171 548., 173 919.

327. Arvsõnade käänamine. Lihtarvud käänduvad reeglipäraselt nagu muudki käändsõnad.

Liitarvude käänamine selgub järgmisest näitest:

## Põhiarv: 6157

Nim. *kuus tuhat sada viiskümmend seitse*

Omast. *kuue tuhande saja viiekümne seitsme*

Osast. *kuut tuhat sada viitkümmend (e. -kümmet) seitset*

Sisseütl. *kuue tuhande saja viiekümne seitsmesse*

Seesütl. " " " " *seitsmes*

jne.

## Järgarv: 6157.

Nim. *kuue tuhande saja viiekümne seitsmes*

Omast. " " " " *seitsmenda*

Osast. " " " " *seitsmendat*

Sisseütl. " " " " *seitsmendasse*

jne.

Liit-põhiarvudel käänduvad kõik arvosad ainsuse genitiivis ja partitiivis, ainult sõna *teist* jääb muutmata (*viieteistkümmne, viiteteistkümmend* jne.). Kõigis muus käändeis käändub ainult viimane arvosad, kusjuures eelmised arvosad on genitiivis.

Liit-järgarvudel käändub ainult viimane arvosad, kuna kõik eelmised on põhiarvu genitiivis.

328. **Harjutus.** Käänata ains. peakäändeis põhiarvu 30578 ja järgarvu 15604.!

Mispärast on õige: kolmandal (mitte: kolmandamal) juunil, kümnendal juulil, tuhandendal (mitte: tuhandel) korral, miljonnendal korral?

## 8. Asesõnad.

329. Asesõnade liigid. Asesõnad jagunevad kaheksasse alaliiki.

1) Isikulised (personaalsed): *ma, sa, ta, me, te, nad.*

2) Enesekohased (refleksiivsed): *ise, enese enda, iseenese, iseennast* jne.

3) Vastastikused (retsiprooksed): *üksteise, teineteise.*

4) Omastav (possessiivne): *oma.*

5) Näitavad (demonstratiivsed): *see, need, sama, nii-sugune, seesugune, selline, säärane, säherdune, sihuke, seesinane.*

6) **Küsiavad** (interrogatiivsed): *kes, mis, kumb, mis-sugune, milline, mäherdune, mihuke?*

7) **Siduvad** (relatiivsed): *kes, mis, missugune* jne. Siduvad asesõnad on samad mis küsiavadi; vahe on ainult tähenduses: küsiavad asesõnad on küsiava tähendusega: *Kes sealt tuleb?*; siduvad asesõnad seovad lauseid: *Mees, kes sealt tuleb, on mu sõber.*

8) **Umbmäärased** (indefiniitsed): *keegi, miski, mingi, kumbki, mõlemad, emb-kumb, üks, mõni, mõningas, muu, teine, eri, mitu, palju, igaks, kõik.* Järelikult arvsõnad *üks, teine* võivad esineda ka asesõnade tähenduses.

330. **Asesõnade käänamine.** Asesõnad käänduvad nagu muudki käändsõnad, näit. kuulub *muu puu-rühma, mitu — liige-rühma, mõningas — kuningas-rühma* jne. Siiski esineb ka kõrvalepõikeid.

Asesõna **too** käändub nagu *see* (ains. gen. *tolle*, mitm. *nood, nonde, noid, nondesse* e. *noisse* jne.).

Sõnadel **seesama, seesamane** ja **seesinane** käänduvad mõlemad liitosad: *seesama, sellesama, sedasama, sellesesamasse* jne.; *nendesamade, neidsamu* jne. Teistel liit-asesõnadel käändub ainult viimane osa, näit.: *seesugune, seesuguse, seesugust, seesugusesse* jne.

Sõnad **keegi, miski, ükski, kumbki** käänduvad nagu *kes, mis, üks, kumb.* Liide **-gi, -ki** on seejuures sõna viimaseks silbiks (on käändelõpu järel), näit.: *keegi, kellegi, kedagi, kellesegi* (e. *kessegi*) jne.; *miski, millegi, midagi, millesegi* jne., saav *millekski* e. *mikski.*

Sõna **mingi** käändub nagu *veski* (VI kk.).

Sõna **mõlemad** käändub nagu *vanem*: *mõlema, mõlemat, mõlemate, mõlemaid, mõlemale* jne.

Sõnal **emb-kumb** käänduvad mõlemad osad: *emb-kumb, emma-kumma* jne.

Sõnadel **iga** ja **igaks** puudub mitmus.

Sõnal **igaks** käändub vaid teine osa: *igaihe, igaiht, igaihele* (mitte: *igaleihele*), *igaihelt* jne.

Üksikult ei tarvitata sõna *iga*, vaid *igaks*, näit.: *Ta rääkis sellest igaihele.* Sõna *iga* esineb ainult nimisõnadega koos (*igale inimesele*).

331. Mitmed asesõnad esinevad pikemal ja lühemal kujul, näit.: *mina — ma, sina — sa, meie — me, teie — te, nemad — nad, sellesse — sesse, sellel — sel, tollel — tol, kellel — kel, millel — mil, millelt — milt* jne. Pikemaid vorme tuleb tarvitada sel juhul, kui asesõna on lauserõhuline; lühemaid siis, kui see on lauserõhutu:

Asesõna lauserõhulises kohas

Asesõna lauserõhutus kohas

**Mina** lahendasin selle ülesande (mitte keegi teine).

**Ma** mõtlesin, et ta tuleb varsti.

Nägin seal **tema** venda, mitte **sinu** oma.

**Ta** vend õppivat hästi.

Märkus. Mitm. genitiivis on soovitatav tarvitada alati (ka lauserõhutus kohas) pikemaid vorme *meie, teie*: *meie elu on õnnelik; teie tervis on korras.*

Omastav asesõna *oma* käändub ainult siis, kui ta on lauserõhuline. On ta aga lauserõhutu, siis ta ei käändu.

Lauserõhutu *oma*

Ta oli **oma** mõtetega üksi.  
Ta aitas **oma** sõpru.

Lauserõhuline *oma*

Ainult **omal** sotsialistlikul kodumaal leitakse täielikku õnne.

332. **Harjutus.** Leida lauseid, kus *oma* käändub ja kus see ei käändu!

333. Sõnadel **kes** ja **mis** on mitmuses võimalik tarvitada vorme *kellesse, kellest* jne. ja ka *kelledes, kelledest* jne., kui mõtte selgus mitmuslikke vorme nõuab.

Mispärast on õige:

*millestki* (mitte: millegistki), *kellestki*,  
*millelegi* (mitte: millegile), *kellelegi*,  
*kummalgi*, *kummastki*,  
*ei midagi* (mitte: ei miskit)?

334. **Harjutus.** Käänata peakäändeis järgmisi asesõnu!  
Sina (teie), iseene e. iseenda, too, seesamane, samasugune, keegi, kumbki, mingi, emb-kumb, igaüks.

## SISUKORD.

|                                                  | Lk. |
|--------------------------------------------------|-----|
| Saateks . . . . .                                | 3   |
| Lühendite ja märkide seletus . . . . .           | 3   |
| Grammatika mõiste, eesmärk ja liigitus . . . . . | 4   |

### A. HÄÄLIKUÕPETUS.

|                                             |    |
|---------------------------------------------|----|
| I Häälik ja täht . . . . .                  | 5  |
| II Silp . . . . .                           | 18 |
| III Häälikute vältus (pikkus) . . . . .     | 20 |
| IV Sisehäälikud . . . . .                   | 30 |
| V Sõnavälde . . . . .                       | 30 |
| VI Sõnatüve astmevaheldus . . . . .         | 35 |
| VII Peenendus e. palatalisatsioon . . . . . | 46 |
| VIII Rõhk . . . . .                         | 47 |

### B. VORMIÕPETUS.

#### I. Sõnaliigid.

|                                              |    |
|----------------------------------------------|----|
| Sõnade jagunemine tähenduslaadilt . . . . .  | 48 |
| Suur ja väike algtäht . . . . .              | 53 |
| Tüvi, muutelõpp, tunnus . . . . .            | 56 |
| Sõnade liigitus muutmisviisi järgi . . . . . | 58 |

#### II. Käändsõnad e. noomenid.

|                                                                               |     |
|-------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 1. Arv . . . . .                                                              | 58  |
| 2. Käänded . . . . .                                                          | 60  |
| 3. Käändkonnad . . . . .                                                      | 68  |
| I e. <i>puu-</i> , <i>koi-</i> käändkond . . . . .                            | 72  |
| II e. <i>sõna-</i> , <i>lauljatar-</i> , <i>käsitelu-</i> käändkond . . . . . | 74  |
| III e. <i>sepp-</i> , <i>käsi-</i> käändkond . . . . .                        | 76  |
| II ja III käändkonna mitm. partitiiv . . . . .                                | 82  |
| IV e. <i>mõte-</i> käändkond . . . . .                                        | 85  |
| V e. <i>summa-</i> , <i>kõne-</i> , <i>sõbranna-</i> käändkond . . . . .      | 90  |
| VI e. <i>aasta-</i> käändkond . . . . .                                       | 91  |
| VII e. <i>teine-</i> , <i>vastus-</i> käändkond . . . . .                     | 94  |
| VII käändkonna mitm. partitiiv . . . . .                                      | 97  |
| VII käändkonna lühike ainsuse illatiiv . . . . .                              | 102 |

|                                                                                 | Lk. |
|---------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 4. Täiendavaid märkmeid käändkondade kohta . . . . .                            | 102 |
| Rahvusvaheliste ja laensõnade käänamine . . . . .                               | 102 |
| Pärisnimede käänamine . . . . .                                                 | 103 |
| Liitsõnade käänamine . . . . .                                                  | 106 |
| IV ja VI käändkonna <i>n-, l-, r-sõnad</i> ( <i>manner — number</i> ) . . . . . | 107 |
| VI ja III käändkonna <i>ik-sõnad</i> ( <i>vihik — ümbrik</i> ) . . . . .        | 108 |
| <i>kapital — album</i> . . . . .                                                | 109 |
| 5. Ülevaade üksikuist käändeist . . . . .                                       | 111 |
| Ainsuse nominatiiv . . . . .                                                    | 111 |
| Ainsuse genitiiv ja mitmuse nominatiiv . . . . .                                | 111 |
| Ainsuse partitiiv . . . . .                                                     | 112 |
| Mitmuse genitiiv . . . . .                                                      | 114 |
| Ainsuse illatiiv . . . . .                                                      | 117 |
| Ainsuse inessiiv ( <i>seesütlev</i> ) . . . . .                                 | 121 |
| Mitmuse partitiiv . . . . .                                                     | 121 |
| <i>i</i> -mitmus . . . . .                                                      | 124 |
| Lõputa mitmuse illatiiv . . . . .                                               | 128 |
| Mõtme sõna kooskäänamine . . . . .                                              | 129 |
| 6. Omadussõnade võrdlemine . . . . .                                            | 130 |
| Komparatiiv . . . . .                                                           | 130 |
| Superlatiiv . . . . .                                                           | 132 |
| 7. Arvsõnad . . . . .                                                           | 134 |
| 8. Asesõnad . . . . .                                                           | 137 |

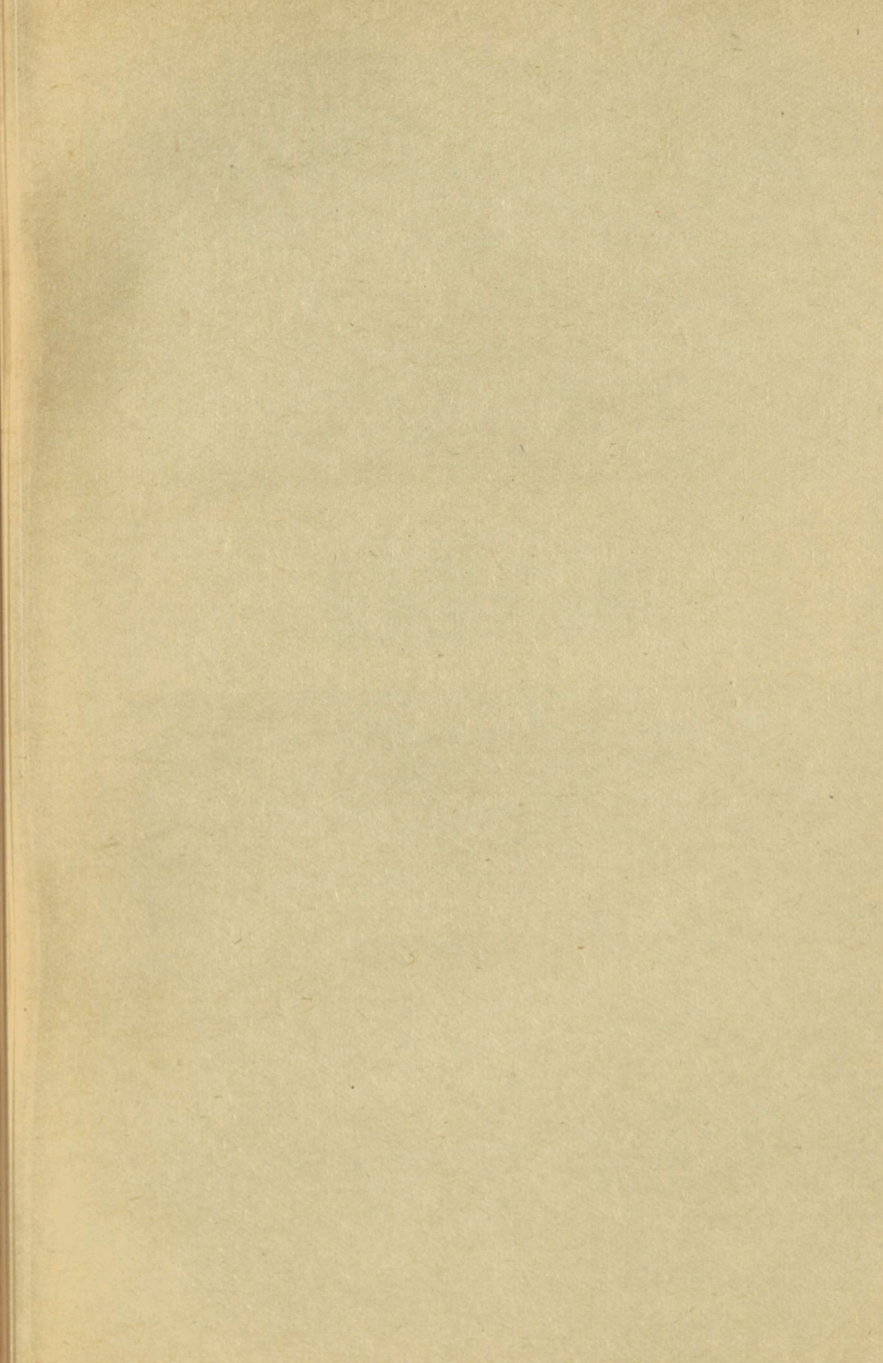


2. trükk.

Vastutav toimetaja Ž. Solba.

Ladumisele antud 12. VII 1946.  
Trükkimisele antud 12. IX 1946.  
Trükiarv 15200. Paber 56:79,1/16.  
Trükipoognaid 9. Trükitähti trüki-  
poognas 44352. Arvutuspoognaid  
9,7. MB 04649. Tellimise nr. 1106.  
Trükikoda „Hans Heidemann“,  
Tartu, Vallikraavi 4.

На эстонском языке.  
Проф. К. Куре и Б. Сэрт:  
Грамматика эстонского языка  
для VIII класса.





TÜ RAAMATUKOGU



10300015734041

**RBL. 4.—**

**A-16122**

RBL. 4.—

A-16122

PROF. KR. KURE ja B. SÖÖT

# EESTI KEELE GRAMMATIKA

I

KESKKOOLI VIII KLASSILE

KR. KURE ja B. SÖÖT EESTI KEELE GRAMMATIKA I KESKKOOLI VIII KL.

RK „PEDAGOOGILINE KIRJANDUS“ □ TALLINN 1946